

Hrvatska **2017**

Četiri stupa gospodarske strategije

Dugoročni prioriteti

Megapromjene ili mini reforme

Zamke i rizici novog puta

Tko su novi ekonomski Nobelovci

Ključni faktori nekonkurentnosti

Reindustrijalizacija: Pet ključnih trendova

prosinac 2016.
godina 6, broj 4

Pismo glavnog urednika 5

U FOKUSU

REINDUSTRIJALIZACIJA

Temelji novih strategija

Žarko Primorac

7

NOBELOVA NAGRADA ZA EKONOMIJU

Kontrola pojedinačnih interesa

Darko Horvatin

14

SREDNJA I ISTOČNA EUROPA

Porast tehnoloških ambicija

Mario Ribar

18

POSLOVNO NOVINARSTVO

Paradigma gospodarskog rasta pod upitnikom

Ante Gavranović

22

MOBILNOST MEĐUNARODNOG KAPITALA

Dobar, loš, zao

Darko Horvatin

26

SOCIJALNA TRŽIŠNA EKONOMIJA

Novi trendovi i novi izazovi

Matthias Schäfer

31

UMJETNA INTELIGENCIJA

Bez spektakularnih skokova

Drago Kojić

34

TRENDOVI

POSLOVNA NESTABILNOST

Globalni rizici kompanija

37

TEHNOLOŠKA INDUSTRIJA

Rajski život za malobrojne

40

KINA

Kraljevske plaće za pilote

43

KNJIGE

Nevidljiva cenzura

45

Tema broja: HRVATSKA 2017. – Kako dalje?

EKONOMSKA POLITIKA HRVATSKE U 2017.

Četiri stupa gospodarske strategije

Andrej Plenković

47

ZAŠTO JE HRVATSKO GOSPODARSTVO STATIČNO

Proaktivnom gospodarskom politikom do konkurentnosti

Zvonimir Savić

54

MEGAPROMJENE

Digitalna preobrazba poslovanja

Damir Zec

61

NEISKORIŠTENI POTENCIJAL

EU fondovima do gospodarskog rasta

Ivana Maletić

65

MIROVINSKI SUSTAV

Učinkovitije gospodarstvo – jamac budućih mirovina

Ljubo Jurčić

74

MIŠLJENJA/STAVOVI

KONTROVERZE OKO KONTROLE HNB

(Ne)rješive dileme

Ante Gavranović

81

OKVIRI NOVE MONETARNE POLITIKE

Nastavak ekspanzije monetarne politike i financijska stabilnost

Ante Žigman

86

REFLEKTOR

STRANI ULAGAČI

Šest preporuka novoj vladi

Ante Gavranović

93

ENERGETIKA

JANAF

Hrvatska u energetske labirintu

Dragan Kovačević

101

SIGNALI

NOBELOVA NAGRADA

Nedostižna nadmoć američkih sveučilišta

113

POVRATAK STARE TEHNOLOGIJE

Jedra pomažu motorima

114

UNCTAD

Snažan porast izvoza usluga

115

OECD

SAD i Izrael s najviše siromaha u prosjeku

116

NOVE KNJIGE

Korupcija potkopava sustav

117

Izazovi trećeg milenija

119

Povijest nije kuharica...

121

Objektivna etička istina

Priredio Drago Kojić

123

INDIKATORI

Udio globalnih investicija	125
Gustoća naseljenosti	126
Radnički praznici	126
Raspored zemalja po broju članova parlamenta	127
Nemaju svi kreditne kartice	127
„Zeleni hoteli“ – konkurentska prednost	128
(Ne)zadovoljstvo javnim prijevozom	128

Zašto ne koristimo ‘njemački poučak’?

Pokazalo se da se stvarni oporavak gospodarstva može postići samo uz dva uvjeta: povećanjem proizvodnje i snažnim rastom izvoza, usklađenog s primjerenim rastom uvoza. Sve ostale mjere, radikalne ili ne, bolne ili manje bolne, donose samo nove probleme i nesporazume, ali u biti ne rješavaju ništa.

U tom smislu poučan je ‘njemački poučak’: snažan rast izvoza, zasnovan na pojačanoj proizvodnji, ubrzao je rast BDP-a iznad očekivanja stručnjaka, predstavio se kao lokomotiva ukupnoga rasta unutar Europske unije, koja i brzim koracima kroči iz recesije, otvarajući nova radna mjesta.

Nažalost, Hrvatska ne koristi njemački poučak. Industrijska je proizvodnja na razini predratnih godina, ukupan hrvatski dug raste, zaposlenost stagnira. Izvoz je za prvih devet mjeseci 2016. dosegnuo vrijednost od 88,14 milijardi kuna, dok je uvoz porastao na 108,25 milijardi kuna. Nepovoljan saldo vanjskotrgovinske bilance iznosi 42,1 milijardu kuna i veći je nego u istom razdoblju prošle godine. To sigurno nije odgovor koji se očekuje. Struktura izvoza dosta je nepovoljna, a struktura uvoza pokazuje da zaostajemo i dalje u proizvodnom sektoru. Naime, najviši pad uvoza zabilježen je kod strojeva i uređaja, gotovo svih metalnih proizvoda i motornih vozila, što sve svjedoči o padu ukupne poslovno- proizvodne aktivnosti. A ona sa sobom nosi toliko potrebnu dodanu vrijednost. Teško je u tim uvjetima pronaći širi prostor za nova rješenja.

Odgadanje neodgodivoga

Obje prošle Vlade (Milanović i Orešković) spominju kako Vladu Andreja Plenkovića, kao njihova ostavština, dočekuju povoljni makroekonomski rezultati i da, praktički, treba samo nastaviti podržavati te povoljne trendove. Istina je, međutim, bitno drukčija.

Činjenica je da usporedna analiza gospodarskih kretanja Hrvatske u razdoblju od 2008. do 2015. upozorava na izrazito nepovoljne pokazatelje, unatoč određenom oporavku posljednjih nekoliko tromjesečja. Konkretno, BDP je u navedenom razdoblju manji 11 posto, broj zaposlenih smanjio se 12,7 posto, promet u trgovini manji je 9,3 posto, radovi u građevinarstvu smanjeni su 47,1 posto, a industrijska proizvodnja smanjena je čak 14,6 posto. Unatoč povoljnijim pokazateljima posljednjih mjeseci, novu Vladu dočekuje nekoliko „vrućih krumpira“. Očito je idućih 12 mjeseci ključno za pokretanje nužnih promjena i razvojni skok koji je Hrvatskoj potreban.

Bez kriterija

U posljednje se vrijeme neprekidno naglašava da su investicije srž svih naših problema i jedini realni put izlaska iz duboke privredne krize. One bi, naime, trebale potaknuti rast BDP-a i osigurati nova radna mjesta. Pokazalo se da strani ulagači imaju interes za ulaganje u hrvatski gospodarski prostor, ali po svojim pravilima igre. I drugo, Hrvatska se nije jasno opredijelila koja ulaganja imaju prioritet, kakav kapital želimo (spekulativni ili realni) i koji su stvarni nacionalni gospodarski interesi.

U svim tim razgovorima zapostavljena je jedna bitna komponenta: nije se vodilo mnogo brige o domaćoj industriji i njenim potencijalima, pa i o njezinoj ulozi u svim najavljenim investicijama. U pogodovanju interesima stranih ulagača taj se problem i dalje zaoštava, pa se tako nedorečenom politikom ozbiljno ugrožavaju i postojeća radna mjesta.

Godine neizvjesnosti

U Ministarstvu financija rade se ‘punom parom’ projekcije rebalansa proračuna, koji bi trebao biti predložen ovih dana. Proračun će pokazati stvarne promjene kretanja u ekonomskoj politici. Više se neće moći trošiti više od onoga što je privređeno. Istina, trebat će se tome tek prilagoditi, a to zahtijeva vrijeme. No, pred kreatorima gospodarske politike i dalje stoje brojna otvorena pitanja. Još je nepoznato kako Hrvatska planira ostvariti novi model gospodarskog rasta s obzirom na to da je stari preživio i pokazao svoju neučinkovitost. Osim tih kratkoročnih problema, nepoznat je i način sučeljavanja s dugoročnim rizicima poput nepovoljnih demografskih trendova. Sve je nepovoljniji odnos zaposlenih i umirovljenika, koji sada iznosi 1,21 prema 1 s tendencijom sve većeg približavanja. Hrvatska jednostavno nema dovoljno aktivnoga stanovništva da bi mogla promijeniti te odnose.

Činjenica je da svi ti elementi neizvjesnosti bitno utječu na provedbu ozbiljnih reformi i potrebnih rezova u cijelom društvu. Očito je da Vlada mora preuzeti više odgovornosti i s većom odlučnošću, bez stranačkih kalkulacija, ući u bitku za provedbu reformi koje bi ubrzale gospodarski rast, otvorile nova radna mjesta, stvorile mogućnost povećanog izvoza te udahnule realnu dozu optimizma u našu svakodnevicu. Sve se više pokazuje da trebamo „pametnu državu“ za snažnu ekonomiju.

Miro Gavranović

U fokusu

REINDUSTRIJALIZACIJA

Temelji novih strategija

Svijet je ušao u eru treće tehnološke revolucije. Industrija se vraća u urbana područja. U SAD i nekim europskim zemljama počeo je postupan povratak „raseljenih“ industrija iz Azije i drugih područja. Posljednja financijska kriza poučila je razvijene zapadne zemlje da se ekonomija ne može graditi na financijama nego da treba realnu industriju kao razvojnu kralježnicu. Grade se temelji novih strategija... Hrvatsku ti trendovi zaobilaze. O strategiji (re)industrijalizacije još se ne razmišlja.

Piše: dr.sc. Žarko Primorac¹

Europa i ostale razvijene zemlje, SAD, Kanada i druge postupno potiskuju sjećanje na veliku financijsku krizu 2007/2008. godine. Oporavak europske ekonomije je bio relativno uspješan, ali je kriza ostavila i ozbiljne posljedice. I to ne samo u bankama i monetarnoj sferi. Stope rasta BDP-a su usporene, ravnoteža u javnim financijama je uzdrmana, ozbiljno je porasla je zaduženost država, kao i zaduženost ostalih sektora. Naravno da ima i drugih nepovoljnih posljedica „financijskog tajfuna“. Što

¹ Autor je ekonomski analitičar.

više, mnogi ozbiljni analitičari upozoravaju da nismo daleko od nove financijske krize, koje se inače, pojavljuju u približno desetogodišnjim ciklusima.

Jedna od posljedica koje je kriza posebno produbila je strukturne naravi. Radi se o deindustrijalizaciji Europe i SAD u posljednjih dvadesetak godina. Financijska kriza je ukazala na vrlo nepovoljne efekte masovnog odlaska industrije iz razvijenih zemalja, europskih posebno. Osobito je pogođena prerađivačka industrija, koja uključuje dvadesetak industrijskih grana i predstavlja kralježnicu europske ekonomije. Na značenje prerađivačke industrije za europsku ekonomiju ukazuje činjenica da se jedna trećina novostvorene vrijednosti realizira u tom sektoru.

Kada je riječ o zaposlenosti, kao jednom od najtežih ekonomsko socijalnih izazova današnjice, zanimljiv je podatak da u prerađivačkoj industriji u Europi radi oko 30 milijuna ljudi, a još oko 70 milijuna je zaposleno u pratećim (povezanim) djelatnostima. Praktično oko sto milijuna ljudi u Europi ostvaruje svoje životne prihode u ovom ekonomskom segmentu.

U prerađivačkoj industriji u EU radi 30 milijuna ljudi, a još oko 70 milijuna zaposleno je u pratećim djelatnostima.

Prema nekim procjenama, kada bi se nastavio dosadašnji trend deindustrijalizacije Europa bi izgubila polovicu radnih mjesta u industriji za narednih trideset godina. Doda li se tome da je u povezanim djelatnostima trend smanjivanja zaposlenosti brži nego u bazičnim industrijama, posljedice deindustrijalizacije bi mogle biti katastrofalne za ukupnu zaposlenost, a time i za opću ekonomsku stabilnost. Naravno, pod uvjetom da se nastave dosadašnji trendovi.

Zbog svega iznesenog, sasvim je izvjesno da Europa treba novu industrijsku strategiju i inovirani model reindustrijalizacije. Pri tome se, svakako, moraju uzeti u

obzir i neki drugi trendovi, osim ekonomskih poremećaja, koji utječu na razvoj prerađivačke industrije. U tom sklopu svakako treba spomenuti starenje stanovništva, urbanizaciju i znatno zaoštrene uvjete zaštite čovjekove okoline, pitanje snabdijevanja sirovinama i energijom, nova znanja koja se praktično neprestano unose u industrijske procese. Posebno je važno podvući ovaj posljednji aspekt, to jest ogromni napredak tehnologija i industrijskih znanja uopće koji permanentno unapređuju proizvodne procese, povećavaju efikasnost industrije, ali i drugih privrednih oblasti. Praktično se može reći da je stalno unapređivanje proizvodnih procesa i metoda proizvodnje način života sadašnjih generacija, a posebno će važiti za one koji dolaze. Ne samo način življenja, nego i drugi aspekti ljudske egzistencije kao što je zaštita zdravlja i stjecanje bogatstva uopće, ovise o napretku tehnologije. Zato se, temeljem tehnološkog napretka koji je ostvaren posljednjih godina, procjenjuje da je svijet ušao u eru treće tehnološke revolucije.

Europska tehnološka strategija razvijena je sa vremenskom vizijom do 2020., dakle godine kojoj smo se već jako približili. Prije desetak godina, nakon velikih rasprava, u eri rastuće globalizacije i pojačavanja ekoloških zahtjeva bila je formulirana nova paradigma za razvoj konkurentnog i održivog razvoja prerađivačke industrije.

Dokument je nosio naziv ManuFuture, a odnosio se na razdoblje do 2020. godine.

Na koncept te razvojne i futurološke platforme značajno je utjecao tehnološki napredak koji je ostvaren u prethodnim desetljećima. Posebno je važan bio efekat globalizacije, koja je u dvijetisućitim godinama bila u dinamičnom usponu.

I ekološka su se pitanja postavljala u sve oštrijoj formi pa je i taj moment utjecao na viziju o razvoju industrije. Ali presudni su bili dotadašnji rezultati ostvareni u oblasti znanstveno istraživačkog rada /R&D/. Pošto su svi spomenuti faktori značajni za efikasnost svake industrijske grane, čak se i prije izbijanja svjetske financijske krize ukazivalo da se model europske industrijske strategije mora prilagođavati novim trendovima.

Financijska kriza je bolno ukazala na još jednu značajnu činjenicu: svaka realna ekonomija mora imati stabilnu industrijsku bazu. Uzdrmanost i propast mnogih financijskih institucija diljem svijeta tijekom krize i enormne državne intervencije za spašavanje nekih od njih, ostavile su posljedice koje će se „peglati“ još godinama. Drugim riječima, financijska industrija koja se do krize razvijala u neslućenim razmjerima, vrlo je ranjiva točka svake ekonomije ukoliko nije oslonjena na industrijsku osnovicu, odnosno realnu ekonomiju u cjelini.

**Efikasnost,
konkurentnost i
održivost tri su
glavna postulata
novih industrija.**

Osim u europskoj ekonomiji, financijska kriza je ukazala na slabe točke ekonomske strukture SAD nakon deindustrijalizacije, odnosno seljenja ogromnog američkog industrijskog potencijala u Kinu, Indiju i druge azijske zemlje. Američki put za zaustavljanje deindustrijalizacije je, moglo bi se reći, još jače naglasio značaj znanstveno istraživačkog rada. Uz to, američka je vlada usvojila strategiju koja je uključivala postupan povratak „raseljenih“ industrija iz Azije i drugih područja. Prema nekim planovima do 2020. godine, SAD namjerava vratiti u matičnu zemlju oko 20% delocirane industrije.

Osim toga, vlada je započela proces ciljno fokusiranog istraživanja i razvoja programa obrazovanja mladih generacija. Temeljem spomenutih procesa u Europi i SAD, sada je sasvim jasno da efikasnost industrije mora predstavljati osnovicu novog razvojnog modela. A konkurentnost industrije najvećim dijelom ovisi o efikasnosti inovacijskog i obrazovnog procesa. Zato je na Second World Manufacturing Forumu u Stuttgartu 2012. godine jasno istaknuto da robustan i uspješan ekonomski razvoj u budućnosti treba biti oslonjen na inovativne i elastične poslovne modele u industriji. Drugim riječima, prerađivačka industrija je jamstvo uspješnog razvoja u budućnosti.

Dugoročni prioriteti

U sagledavanju perspektive razvoja prerađivačke industrije vrlo je važna i vremenska dimenzija. Zato se sve manje govori o ManuFuture 2020., a vremenska projekcija

za fundamentalne promjene koje su inicirane skorašnjim rezultatima istraživačkog i inovacijskog procesa mogu biti ostvarene u narednih petnaestak godina. Takav vremenski okvir je formuliran u novom dokumentu o razvoju industrije u perspektivi do 2030. godine.

Glavni ciljevi inoviranog industrijskog modela su približno slijedeći:

- Vraćanje industrije u urbana područja, gdje ljudi žive i izražena je visoka nezaposlenost, posebno mlade generacije. Premda izgleda da je ovaj zahtjev u suprotnosti sa zahtjevima razvoja gradskih sredina /prenapučenost, promet, zagađenost/, treba imati u vidu da nije riječ o tradicionalnim industrijama i glomaznim proizvodnim kompleksima, nego o novim industrijama zasnovanim na procesima i proizvodima iz treće tehnološke revolucije;
- prerađivačka industrija se temelji na tvornicama čija efikasnost ovisi o sposobnosti povezivanja u proizvodne lance i efikasnu kooperaciju;
- prerađivačka industrija treba biti usklađena s prirodom, upotrebljavati obnovljive izvore sirovina, materijala i energije, praktično bez inertnih otpadaka i ostvarivati visoku tehničku efikasnost i održivo upravljanje;
- prerađivačka industrija treba biti „humano“ orijentirana sa sposobnošću da kreira solucije za ostvarivanje socijalne efikasnosti i tehničkog napretka u cjelini.
- U ovom sklopu i orijentaciji važne su dvije komponente: tehnički inženjering, koji razvijaju inženjeri i ostali, treba uključivati inovativne proizvodne metode, procese i proizvode. Bitno je da novi proizvodni procesi budu konkurentni i održivi na dugi rok. Drugim riječima, efikasnost, konkurentnost i održivost postaju tri glavna postulata novih industrija.

Uz tehnički inženjering, važni su i modeli upravljanja koji trebaju biti elastični na promjene, ali i dovoljno robusni da osiguraju preživljavanje u vrijeme ekonomskih kriza kojih će u budućnosti svakako biti, možda učestalije nego do sada. Dakle, i modeli upravljanja, kao tehnički inženjering, moraju biti temeljeni na najnovijim dostignućima u oblasti istraživačkog i razvojnog procesa /R&D/. A to sve, kako je već rečeno, u cilju unapređivanja efikasnosti, konkurentnosti i održivosti. Od napretka i modernizacije tih dvaju vitalnih funkcija – tehničkog inženjeringa i modela upravljanja – praktično ovisi budućnost svake tvornice a i industrije uopće.

Pet ključnih trendova

Treći aspekt ovoga procesa, koji također ne smije biti zanemaren u budućim industrijskim društvima je socijalna komponenta, odnosno socijalna osjetljivost, sigurnost i zadovoljstvo zaposlenih. To je zahtjev koji smo već istaknuli u formi humane orijentacije novih industrija. Sposobnost rješavanja socijalnih pitanja, humanih uvjeta poslovanja, zaštita zdravlja i čovjekove okoline, zadovoljavanje kulturnih potreba, mogućnosti školovanja i obrazovanja, uvjeti stanovanja i uopće zadovoljavajući uvjeti življenja zaposlenih također su bitan uvjet efikasnosti novih

industrija. I socijalna komponenta budućnosti također treba biti temeljena na inovativnim sustavima i zahtjeva visoke kompetencije i integraciju različitih tehnologija upravljanja složenima problemima.

Sumarno, nove industrije će predstavljati mnogo složenije sustave nego je to do sada bio slučaj. Najvažniji su elementi novih industrijskih strategija:

- Inženjeri i tehnička inteligencija uopće kreira i razvija nove proizvode i proizvodne metode, imajući u vidu da je kreativnost i efikasnost inženjeringa kritičan faktor za uspjeh. U taj sklop spada i postizanje odgovarajućih faktora konkurentnosti i održivosti novih industrija;
- Modeli upravljanja i upravljačke tehnike trebaju biti istovremeno i elastični na promjene uvjeta, ali i dovoljno robusni da savladaju krizna stanja ili ekonomske potrese većih razmjera;
- Fundamentalni istraživačko-razvojni rad /R&D/ može doprinijeti modeliranju tehničkih procesa i efikasnosti upotrebe materijala i energije, smanjivanju troškova proizvodnje (sve naravno temeljeno na dostignućima nauke i tehnike i informatizacije uopće);
- Inovativna orijentacija prema kupcu i tržištu od krucijalnog je značenja za novu prerađivačku industriju. Zahtjevi i suptilnost tržišta rastu u svim segmentima. Otuda velika potreba inoviranja procesa pristupa, obrade kupaca i zadovoljavanja njihovih potreba;
- Zadovoljavanje potreba kupaca je segment nove industrijske strategije koja osigurava konkurentnost, kvalitetu i dugoročnu održivost novih industrija.

Ne bismo trebali čekati novu krizu da shvatimo da se na turizmu ne može graditi stabilna ekonomija. Dovoljan bi bio i manji poremećaj da se rasprсне ta iluzija.

Na ekonomski uspjeh novih industrija utječu i drugi faktori. Do sada svjesno nismo spominjali državu i njezine servise. Bez obzira što će se daljnji razvoj industrije temeljiti na tržišnim principima i konkurentnosti, ipak uloga državnih servisa omogućuje povećavanje uspješnosti industrije uopće. Široka integracija u okvirima Europske unije i ujednačavanje poslovnih modela, pravne stečevine i postojeće prakse, daje stanovite prednosti Europi i u tom pogledu. Nedavna odluka Velike Britanije da napusti EU u izvjesnoj će mjeri umanjiti efikasnost ukupne europske industrijske strategije. Istina, ta odluka neće na isti način pogoditi sve zemlje Europske unije, ali će svakako na neke imati značajnog odraza. Prema sadašnjim preliminarnim procjenama oko 7% britanskog BDP-a ovisi o dodanoj vrijednosti ostvarene izvozom u EU, a s druge strane oko 2% BDP-a Europske unije je ovisno o izvozu u Veliku Britaniju. Brexitom su najviše pogođene Malta, Irska, Nizozemska i Belgija, dakle one sa razvijenijom prerađivačkom industrijom, industrije visokih tehnologija i poslovni servisi. Ipak, pravi efekti izlaska Velike Britanije ne mogu se još procijeniti jer će to biti dugačak i skup proces.

Europska prerađivačka industrija ima mogućnosti da predvodi globalnu frontu u razvoju novih industrijskih struktura i politika. I njezini konkurenti, posebice SAD, ali i Kina i Indija i drugi, nastojat će da ne zaostanu. Europa ima stanovitih prednosti, imajući u vidu njezinu infrastrukturu, razvoj znanstveno istraživačkog kompleksa, uvjete življenja i poštivanje ekoloških i socijalnih normi, obrazovanje, socijalni status zaposlenih. Dostignuti stupanj integracije koji će se, nadamo se, dalje razvijati omogućuje europskoj industriji veoma povoljan start i mogućnosti bržeg i svestranijeg razvoja. No, ne treba podcijeniti konkurenciju, naročito onu koja dolazi s druge strane Atlantika.

Hrvatska (re)industrijalizacija

Budući da je Hrvatska odnedavno članica Europske unije, za očekivati je da će se moderni europski trendovi reflektirati i na razvoj njene prerađivačke industrije. Bez obzira na tu činjenicu, naša industrijska strategija, ako takva uopće postoji, još uvijek pati od nesavladanih posljedica prijeratne industrijske strukture, loših privatizacijskih zahvata, kao i nedostatka jasne vizije u kojem pravcu i kako želimo razvijati vlastitu industriju. Kao što je dobro poznato, poslije rata doživjeli smo veliku deindustrijalizaciju zemlje. Zahvaljujući ratu i poslijeratnoj privatizacijskoj politici izgubljen je veliki dio relativno razvijenih industrijskih kapaciteta i potencijala. Znanat dio njih se mogao, pametnom politikom, postupno restrukturirati i osposobiti za zahtjevnije uvjete poslovanja u tržišnoj ekonomiji. To pokazuju one industrije koje su, zahvaljujući ponajprije pametnom menadžmentu, preživjele privatizacijski „zanos“ motiviran različitim razlozima: političkim, neznanjem, špekulativnim i drugim. Primjeri uspješnih restrukturiranja predratnih socijalističkih industrija su: Pliva, Kraš, Končar, Vindija, Podravka, DDR, Franck, Ericsson, Belišće i druga, današnja uspješna poduzeća.

Nerazumnim i neodgovornim procesom privatizacije izgubili smo veliki broj uspješnih poduzeća pa je udio prerađivačke industrije pao s predratnih 23 – 24% udjela u BDP-u na današnjih 13 – 14%. I ne samo to: izgubili smo veliki broj kvalificirane i osposobljene tehničke inteligencije – inženjera, tehničara i visokokvalificiranih majstora, koji čine temelj svake industrije. Nestao je, nadalje, veliki broj uspješnih istraživačkih instituta, a ulaganje u istraživačko razvojni rad /R&D/ je na najnižoj razini u Europi.

Nedavni pokušaj da se donese i usvoji nova industrijska strategija zemlje nije dao rezultata. Istina, napravljeno je mnogo beskorisnih tekstova, koji su sklopljeni u veliku knjigu, ali od toga nije bilo nikakve praktične koristi. Naprotiv, bilo je štete, jer smo stvorili još jednu zabludu da znamo što nam je raditi u toj oblasti. Da smo u velikoj zabludi pokazuju sadašnje diskusije oko razvoja INA-e. Na sve strane padaju izjave o velikoj, vertikalno integriranoj nacionalnoj kompaniji, koja je od strateškog značaja za razvoj, ali i za obrambene potrebe Hrvatske. Sve to, danas, nažalost nije tako. Vrijeme, nove tehnologije, razvijeniije energetske potrebe, novi izvori energije,

seobe tržišta, veličina prerađivačkih kapaciteta – sve je to danas drugačije nego je bilo prije petnaestak godina, kada je zaključen strateški ugovor s MOL-om. Za to vrijeme INA je uglavnom stagnirala, zahvaljujući nikad razjašnjenim odnosima između dva glavna partnera.

Primjer INA-e pokazuje mnogo stvari koje

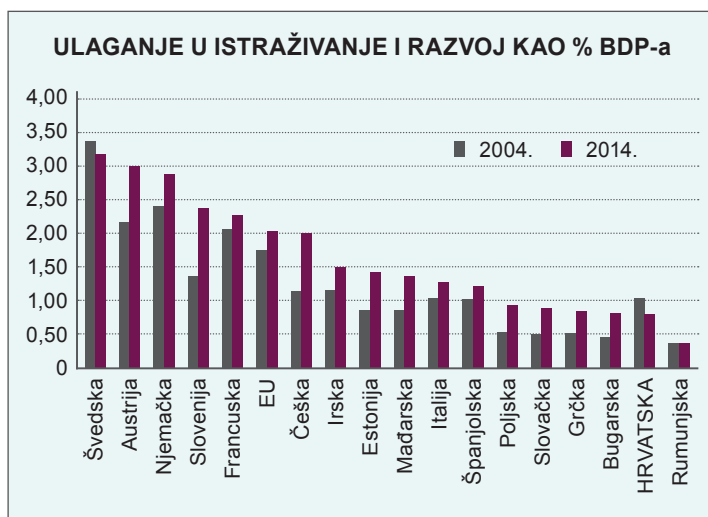
se tiču naše industrijske strategije i politike. Ponajprije pokazuje da suštinski ne razumijemo suvremene razvojne procese u svijetu. Niti ih dovoljno pratimo, niti saznajemo koje su glavne tendencije, a što je najgore ne postoji nijedno političko ili stručno tijelo koje se na sustavnoj i dugoročnoj orijentaciji bavi razvojnim pitanjima Hrvatske.

I u oblasti industrijske politike, kao i u drugim oblastima, svaka naša vlada počinje od početka usvajajući neke manjkave razvojne dokumente koji žive toliko koliko živi i ta vladajuća garnitura. Pored toga, ti razvojni programi i planovi, od rudimentarnog su značaja jer se ne temelje na znanju i ne odražavaju svjetske tendencije. Tako se samo zavaravamo da imamo velike razvojne šanse u ovoj oblasti. A to je velika zabluda, koju treba što prije ispraviti.

Posljednja financijska kriza „poučila“ je zapadne razvijene zemlje, da se ekonomija ne može graditi na financijama, nego da treba realnu industriju kao razvojnu kralježnicu. Tako ni mi ne bismo trebali čekati novu krizu da bi shvatili da se na turizmu ne može graditi stabilna ekonomija. Dovoljan je i manji poremećaj (povećanje imigrantskog vala kroz naše prostore, teroristički akt, kriza u infrastrukturi) da se rasprsnje iluzija o turizmu kao sigurnom osloncu ukupnog ekonomskog razvoja. Hrvatska kao i sve razvijene zemlje mora imati solidnu industrijsku bazu da bi bila sigurna i čvrsta. A prema posljednjim podacima turizam je dosegnuo oko 18 – 20 % BDP-a, dok prerađivačka industrija ostvaruje svega oko 13 – 14% dodane vrijednosti u BDP-u Hrvatske.

Zato je krajnje vrijeme da se i ovoj vladi, koju čine moderniji i obrazovaniji članovi u odnosu na prethodne, još jednom skrene pozornost na potrebu izgradnje solidne industrijske strategije. Jasno da sada imamo i izvjesne prednosti u odnosu na ranija vremena, jer smo članovi velike europske zajednice koja će i sama nametati inovativne koncepte za razvoj prerađivačke industrije.

Takvu priliku jednostavno ne smijemo propustiti!

Kontrola pojedinačnih interesa

Ovogodišnju Nobelovu nagradu za ekonomiju podijelili su Oliver Hart i Bengt Holström za svoj doprinos rješavanju problematike sadržaja ugovora između različitih subjekata na tržištu.

Piše: mr.sc. Darko Horvatin

Ekonomija može izgledati kao dosadna znanost. U svom najjednostavnijem modelu cijene elegantno uravnotežuju ponudu i potražnju magično usmjeravajući pojedince prema zadovoljavanju vlastitih potreba na dobrobit čitave zajednice. Međutim, u stvarnom svijetu ljudi često podcjenjuju javno dobro grabeći sve što im pozicija omogućuje u čemu je Hrvatska više pravilo nego izuzetak. Ekonomska teorija nastoji protumačiti tu realnost i dovesti nas bliže razumijevanju uloge moći u međuljudskim odnosima.

Sveobuhvatan ugovor

Dobitnici ovogodišnji Nobelove nagrade za ekonomiju su britanski i finski ekonomisti Oliver Hart (*Harvard*) i Bengt Holmstrom (*Massachusetts Institute of Technology*) za doprinos u razumijevanju teorije ugovora, odnosno rješavanja problematike sadržaja ugovora između različitih subjekata. Ta se nagrada dodjeljuje tek od 1968. godine, kada ju je na svoju 300-godišnjicu ustanovila Švedska narodna banka (*Sveriges Riksbank*). Puni naziv nagrade je „Nagrada Švedske banke za Ekonomske znanosti u sjećanje na Alfreda Nobela“. Laureati će podijeliti i novčanu nagradu od osam milijuna kruna (cca. 830.000 EUR). Iza njihove teorije ugovora krije se važna istina – kada ljudi žele zajednički raditi, pojedinačni interesi moraju se držati pod kontrolom. Da bi primjerice, kuhar i vlasnik restorana radili produktivno, potonji ne smije iskoristi moć mijenjanja brava u kuhinji kako bi lišio kuhara podjele budućeg profita. Oliver Hart dotaknuo je dinamiku te snage dok je tražio objašnjenje za postojanje kompanija, pitanja koje je otvorio raniji nobelovac Ronald Coase. Tvrtke osiguravaju neku prednost razmjenom dobara i usluga na otvorenom tržištu, ali se ekonomisti i dalje trude odrediti o kojim se točno prednostima radi. Ključno je

kod sastavljanja ugovora predvidjeti sve moguće buduće situacije. Teško je u startu dogovoriti sudjelovanje u hipotetskom poslovnom rezultatu. Neizvjesnost rada bez takvog sveobuhvatnog ugovora mogla bi biti dovoljno velika da onemogućiti kreiranje partnerstva za raspodjelu potencijalnog profita.

Pravedno dijeliti zaradu

U zajedničkom radu sa Sanfordom Grossmanom (ekonomistom koji bi vjerojatno mogao dijeliti Nobelovu nagradu), Hart je obrazložio da tvrtke taj problem rješavaju razboritim korištenjem pregovaračke moći onih koji predstavljaju vlasništvo i kontrolom ključne imovine poput strojeva ili intelektualnog vlasništva. Umjesto nesuglasica kako podijeliti potencijalan budući „plijen“, radnici pristaju prodati svoj rad kompaniji koja posjeduje strojeve ili tehnologiju (koju radnici koriste) svjesni činjenice kako vlasništvo daje kompaniji moć nerazmjerne podjele profita. Ta moć dolazi s troškovima i koristima koje pomažu u oblikovanju kompanija i njihova ponašanja. Drugim riječima, Hart je utvrdio da radnici i menadžeri koji se brinu o opremi mogu donositi odluke koje utječu na produktivnost (poput održavanja opreme ili ulaganja u edukaciju). No, koliko će vremena i energije pritom potrošiti na takve napore ovisi o udjelu u budućem profitu koji očekuju. Izdavač može kupiti tiskaru s ciljem postizavanja veće kontrole nad svojom imovinom i osigurati da se njegove knjige tiskaju prije ostalih. Pa ipak, to preuzimanje znači da radnici mogu smatrati da takvo tiskanje predstavlja manju nagradu za njihov trud i da njihovi menadžeri nemaju kontrolu nad time. Stoga, mogu izbjegavati ulaganje dodatnih napora zbog čega tiskarski strojevi neće biti toliko produktivni koliko bi mogli.

Zato je ova teorija doista značajna u realnom svijetu – točno objašnjava zašto zatvorenici mogu živjeti lošije u privatnom nego u državnom zatvoru. Što bi se, barem u Hrvatskoj, moglo preslikati i na boravak u privatnom ili državnom domu za umirovljenike. Upravitelji i privatnih i javnih ustanova primarno vode računa o krajnjem poslovnom rezultatu – profitu. Razlika je u tome što su poticaji za kresanje troškova izraženiji kod privatnih poduzetnika jer profit odlazi direktno u njihove džepove, te vlasnici imaju izravnu korist od toga.

Iza teorije ugovora ovogodišnjeg nobelovca krije se važna istina – kada ljudi žele zajednički raditi, pojedinačni interesi moraju se držati pod kontrolom.

Bonuse treba zaraditi

U središtu rada finskog ekonomista Bengta Holströma nalazi se ponašanje pojedinca, a ne organizacije. On smatra da se osnovna društvena dinamika odvija na relaciji od jedne osobe – vlasnika, koji treba drugu osobu – izvršitelja, koji će nešto napraviti

za njega. Vlasnik pritom može iskoristi ugovor za formuliranje poticaja za izvršenje zadatka. Međutim, uzimanje poticaja zdravo za gotovo nije tako jednostavno. Vlasnik kompanije određuje plaću za viši menadžment s očekivanjem da će oni isporučiti najbolje moguće rezultate. Vezanje menadžerskih nagrada uz poslovne rezultate danas je uobičajeni obrazac ponašanja. Međutim, profit često raste i pada iz razloga koji nemaju veze s naporima menadžera, poput stanja privrede ili globalnih poremećaja koji su izvan njihove kontrole. Isplate bonusa, koji su najučestaliji vid nagrađivanja, često se okreću protiv menadžera, te izazivaju prijepor u široj javnosti. Umjesto konkretnih brojki, bilo bi razumnije u ugovore stavljati samo osnovne informacije (poput profita u odnosu na prosjek industrije – usporedivu grupu), što bi bacalo novo svjetlo na stvarni performans menadžera. Iznenađujuće često kompanije se ne odlučuju strukturirati nagrađivanje na taj način. Holmströmov rad objašnjava zašto je tome tako. Većina poslova sastoji se od mnoštva manjih zadataka, od kojih je neke lakše procijeniti od drugih. Bonusi vezani uz lako mjerljive veličine, poput profita, potiču izvršitelje na provođenje više vremena u poticanju tih mjera, na

teret drugih, teže mjerljivih, a jednako važnih veličina poput reputacije ili kvalitete proizvoda. U pojedinim slučajevima, kompanije mogu odabrati isplatu fiksne plaće ili odvojiti zadaće na one koje su lako mjerljive i uz koje su vezani visoki varijabilni poticaji (bonus) i na ostale teže mjerljive s fiksnom plaćom. Finski nobelovac je kroz dugogodišnje istraživanje uvidio na koje sve načine ugovori mogu i ne mogu biti iskorišteni za manipuliranje determinantama strukture rada, kompanija, pa čak i čitavih industrija.

**Vezanje
menadžerskih
nagrada uz
poslovne
rezultate danas
je uobičajeni
obrazac
ponašanja.
Međutim, profit
često raste i
pada iz razloga
koji nemaju
veze s naporima
menadžera.**

Jasno definirati odgovornosti

Poput mnogih zaslužnih laureata, Hart i Holström otvorili su niz pitanje za naredna istraživanja. Ekonomski život je zbrkan, ali je povremeno i razumljiv. Pretpostavimo situaciju u kojoj se dva partnera upuštaju u poduzetnički poduhvat otvaranja lokala za prodaju limunade. Dogovor je da prvi osigura fizičke uvjete (lokal, oprema i sl.) dok će drugi praviti limunadu. Posao je podijeljen tako da prvi posluži

kupce, a drugi brine o blagajni. Tu se počinje javljati sumnja da bi potonji mogao prigrabiti veći dio njena sadržaja. Stoga, partneri sklapaju ugovor kojim određuju da se poslovi moraju ravnomjerno podijeliti. Ipak, to ne rješava sve probleme jer prvi partner počinje razmišljati kako njihov uspjeh ovisi o kvaliteti limunade (za koju je odgovoran drugi partner), što je izvan njegove kontrole. Ili pak prvi partner počinje zabušavati znajući da se profit ionako dijeli podjednako. Da bi se izbjegli takvi scenariji ugovorom se specificira kako svaki partner treba obavljati svoj posao. Ugovori imaju ključnu ulogu u procesima moderne ekonomije. Njima

se određuje tko je ovlašten za pojedine radnje. Ljudi se većinom vode vlastitim interesima, ali u provođenju gospodarskih poduhvata moraju djelovati zajednički te pronaći način za udruživanje interesa (ili minimiziranje sukoba). Holström je dublje analizirao nagrađivanje prema učinku jer se čisti rad ne može uvijek pravilno procijeniti. Sugerira da bi se takva plaćanja trebala što je više moguće vezati uz rezultate upravljanja. Umjesto samog rasta cijene dionica, performanse dionica trebalo bi promatrati u odnosu na performans konkurentskih kompanija. Zajednička nit u radovima ovogodišnjih nobelovaca za ekonomiju je uloga snage planiranja zajedničkih projekata. Pojedinci ili kompanije s mogućnošću stopiranja dogovora, bilo povlačenjem usluga ili resursa, posjeduju gospodarsku moć. Ta im moć omogućuje zadržavanje većeg dijela novostvorene vrijednosti zajedničkog projekta, ali i potencijal da ga u potpunosti zaustave, čak i kad projekt donosi korist svim partnerima. Ugovori se sklapaju radi oblikovanja odnosa snaga. U pojedinim slučajevima oni su tu da ograniče mogućnost zaustavljanja projekata, a u nekim slučajevima da kreiraju mehanizam zaštite sa svrhom poticanja dobrog ponašanja – radnici ili kompanije s pravom napuštanja projekta prisiljavaju drugu stranu da vodi o tome računa. Šira je lekcija da je snaga ugovora (ili bolje rečeno ugovaranja) često u ekonomiji zanemarena. Stoga kapa dolje Nobelovom odboru za dodjeljivanje nagrade koja u fokus stavlja problematiku ugovora, tj. „dinamiku snage“, otkrivajući tako mnoge, često podcijenjene načine na koji oni utječu na naše živote.

Zajednička nit u radovima ovogodišnjih nobelovaca za ekonomiju je uloga snage planiranja zajedničkih projekata. Šira je lekcija da je snaga ugovora (ili bolje rečeno ugovaranja) često u ekonomiji zanemarena.

Sve dosad izašle brojeve možete pročitati na
www.inicijativa.com.hr
a odsad i u *online verziji*

Porast tehnoloških ambicija

U proteklih desetak godina zemlje toga područja bilježe zapažen ekonomski napredak. Sve je više inozemnih investitora koji otkrivaju povoljan ambijent za ulaganja u inovativnu proizvodnju, ali i u kvalitetnu i jeftinu klasičnu industriju. Ipak, uočljivo je znatno ulagačko zaostajanje za zapadnom Europom. Specijalni prilog dnevnika **Financial Times** na ovu temu znatan dio prostora posvećuje Hrvatskoj, naročito našim turističkim adutima.

Piše: Mario Ribar

Ne može se staviti znak jednakosti između svih zemalja što čine srednju i istočnu Europu, ali može se ustvrditi da je ta skupina sve relevantniji dio europske pa i svjetske ekonomije. Mnoge od tih zemalja nisu više zaostali promatrači sa zastarjelim industrijama nego i moderni tehnološki inovatori. U proteklih desetak godina zabilježile su snažnu ekspanziju i polučile zapažen ekonomski razvoj. I prognoze gospodarskog rasta su obećavajuće pa tako Međunarodni monetarni fond za 2017. prognozira 3,1 posto, dakle dvostruko više od eurozone s 1,6 posto. Gospodarstva

svih zemalja toga područja imaju nominalan BDP od 1,4 bilijuna USD, kako navodi MMF, svrstavajući ga na 11. mjesto po ekonomskoj snazi, ispred Južne Koreje i neznatno iza Kanade. Rast, koji je počeo 1989. i dodatno ojačao nakon što su mnoge države iz te kategorije 2004. postale članice Europske unije, po svojoj će se prilici nastaviti. Kako podsjeća ekonomski dnevnik *Financial Times* – koji je na temu srednje i istočne Europe nedavno objavio zaseban prilog – proteklih godina osjetno su se smanjile razlike između istočne i zapadne Europe. Od 2004. do 2014. srednja i istočna Europa bilježila je prosječan rast od 2,2 posto, a eurozona 0,7 posto.

Kratkotrajna hrvatska vlada uspjela je smanjiti javni dug u nominalnim pokazateljima, a prvi put u povijesti države.

Upozoravajući kadrovski deficit

Ipak, politički lideri zemalja toga područja uviđaju da investitori smatraju rizičnijim ulagati u tim zemljama nego u starijim članicama Europske unije. To motivira gotovo sve vlade da osnivaju timove koji će usmjeravati na inovacije i osnivanje novih tehnoloških poduzeća (startupova). Kako ocjenjuje Jaroslaw Kaczynski, lider poljske vladajuće stranke Zakon i pravda, Poljska je danas stvara uvjete da zapadne u stupicu srednjeg dohotka. Ali 67-godišnji politički lider, koji ne pokazuje preveliko zanimanje za tehnologiju, drži da ipak postoje načini da se izbjegne ekonomska zamka. „Prvi temeljni izvor je inventivnost poljskog naroda ili poduzetnika.“ *Financial Times* drži da je Kaczynski u pravu kada iskazuje zabrinutost. Iako je s tim problemom suočeno cijelo područje, Poljska će biti naročito pogođena demografskim deficitom u sljedećim desetljećima. U naredne 44 godine broj stanovnika u toj zemlji smanjit će se za 5,3 milijuna, a istodobno će se broj radne populacije smanjiti za 16 posto, gotovo udvostručujući kategoriju uzdržavanih (mlađih od 14 godina i starijih od 65 godina), kako prognozira Europska komisija. Ipak, kao i u drugim regionalnim sredinama, naziru se znakovi akcije koja bi trebala pridonijeti napretku. Poljska je najavila plan podrške novih poduzeća i mladih poduzetnika, što uključuje program financiranja iz državnog i privatnog kapitala u iznosu od tri milijarde zlota (700 milijuna eura). Kako ocjenjuje Jaroslaw Gowin, zamjenik premijera, to je izvrsna prilika. „Željeli bismo stvoriti mrežu povezanosti između poduzetnika i mladih ljudi koji osnivaju poduzeća.“

Potruga za dodatnim kapitalom

Neke pretpostavke već postoje, prije svega talentirani kadar. Kako navodi statistička agencija *Eurostat*, svake godine u regiji diplomira 1,2 milijuna soba različitih struka. Samo u Poljskoj, Češkoj, Slovačkoj i Ukrajini diplomira 285.000 inženjera, koji su vrlo traženi zbog svog tehničkog usmjerenja. Međutim, nedostaje nekih drugih sastojaka koji su bitni za uspjeh. Privatni i investicijski kapital na tom području lani je dostigao najvišu razinu nakon 2009., tj. 1,6 milijardi eura, uz porast od 25 posto. Tim su kapitalom financirani poslovi 222 kompanije, uključujući 130 start-upova, kako navodi *Invest Europe*, udruga investicijskih fondova. „Javlja se novi val poduzetnika, ideja i rješenja na području srednje i istočne Europe, potican javnim i privatnim investicijama“, kaže Don Grandham, predsjednik Microsofta za srednju i istočnu Europu, koji surađuje s 9.000 regionalnih novonastalih poduzeća. Međutim, naoko idilična slika manje je blistava ima li se na umu da je u odnosu na 47 milijardi eura privatnoga i investicijskoga kapitala, koliko je uloženo diljem kontinentalne Europe, udio područja o kojemu je riječ više nego skroman. Rezultat takva stanja jesu mnogobrojne pritužbe poduzetnika da financiranje često moraju tražiti u SAD-u, Ujedinjenom Kraljevstvu ili Njemačkoj. Iako su svima puna usta inovacija, mnoge strane kompanije i dalje žele ulagati u klasične tvornice koje su u ovoj regiji donijele ekonomski uspon u prvom desetljeću članstva u Europskoj

uniji. To je i razumljivo jer ljudi još nisu našli zamjenu za zrakoplove, automobile i druge proizvode bez kojih je današnja civilizacija teško zamisliva. Tako kompanija GE Aviation uz investiciju od 350 milijuna eura, gradi u Češkoj tvornicu elisno mlaznih motora. Daimler ulaže 1,5 milijardi eura u tvornice automobila u Poljskoj i Mađarskoj, dok je britanski automobilskih div Jaguar Land Rover počeo graditi tvornicu u Slovačkoj, ulažući jednu milijardu funti.

Raskorak želja vlada i ulagača

Takvo stanje zapravo je posljedica razilaženja između onoga što žele vlade pojedinih zemalja i ambicija investitora, kako objašnjava u *FT*-u Iain Batty, regionalni partner u odvjetničkoj tvrtci CMS Cameron McKenna, koja radi za strane investitore na području srednje i istočne Europe. Mnogi inozemni ulagači još uvijek to područje vide kao prikladno mjesto za prerađivačku industriju s visokom kvalitetom proizvodnje i niskom cijenom. Nema toliko investicija u inovacije koliko bi željele države članice, ali napredak je ipak uočljiv, naročito u tehničkom sektoru. Dugoročne nade vlade pojedinih zemalja polažu u talentirane inženjere školovane u inozemstvu i na dobrim lokalnim sveučilištima, kao i u izvršno osoblje u međunarodnim kompanijama. Elena Comanm, programska direktorica tvrtke TechSoup u Rumunjskoj, koja organizira obrazovanje i pribavlja tehnologiju za nevladine skupine, smatrada je omladina u toj zemlji iznimno „potkovana“ novim tehnologijama. „Ne samo što pripadnici mlade generacije imaju više mogućnosti nego što su ih imali njihovi roditelji, nego su sami više uključeni u stvaranje takvih mogućnosti.“

Napokon i hrvatski oporavak

Znatan dio priloga o srednjoj i istočnoj Europi novinari *Financial Timesa* namijenili su Hrvatskoj, posebno našem turizmu. Kao sugovornici su im poslužili Sandra Švaljek ne Ekonomskom institutu u Zagrebu i bivša gradonačelnica Zagreba, Zdravko Marić, bivši i sadašnji ministar financija, Katarina Ott, direktorica Instituta za javne financije u Zgrebu i investitor Nenad Bakić. U članku se naglašava da je nakon teške recesije 2008. do 2014. hrvatsko gospodarstvo počelo oživljavati, posebno u 2016. kada smo znatan dio vremena proveli s tehničkom vladom. Zahvaljujući turizmu, koji čini petinu privrednog učinka zemlje, Europska komisija prognozira porast BDP-a od 1,8 posto u ovoj godini. U 2017. nezaposlenost bi se trebala spustiti na 15 posto, a nakon što je 2014. iznosila 17 posto. Nakon rujanskih izbora izražena su očekivanja da će nova vlada držati pod kontrolom javne troškove i uklanjati barijere investitorima. To je ambiciozno s obzirom na tendencije hrvatske politike da suzbija reforme, ocjenjuje *FT*, dodajući da neki promatrači ipak iskazuju optimizam. „Nije bilo nikakvih prekomjernih potrošačkih obećanja u izbornoj kampanji i obje glavne stranke suglasile su se da je potrebno spustiti najvišu poreznu ljestvicu te uvesti veću poreznu sigurnost“, izjavila je Sandra Švaljek. Naglašava se kako je javnost s

odobravanjem zagovarala ponovni izbor Zdravka Marića za ministra financija, kao rječitog zagovornika reforme državnih poduzeća, jednostavnijeg poreznog zakona i popuštanje administrativnih prepreka investitorima. „To su glavni izazovi za sljedeću vladu“, izjavio je Marić novinarima *FT*-a, a čini se da obećanje kani ispuniti jer je odmah na početku nove vlade javnosti predočio nova porezna pravila koja su većinom dočekana s odobravanjem, iako ima i nezadovoljnika. Kako je ministar objasnio engleskim novinarima, kratkotrajna je vlada uspjela smanjiti javni dug u nominalnim pokazateljima, a prvi put u povijesti države. „Zamrznuli smo državne izdatke i ograničili proračunski deficit opće države na samo 0,2 posto BDP-a, jedan od najnižih uopće.“

Porezno popuštanje i – sigurnost

Najavio je da će dodatno nastojati smanjiti javni dug. Istodobno postoji snažna podrška za umjereno popuštanje korporativnoga poreza i poreza na dohodak, iako Marić na prvo mjesto stavlja poreznu sigurnost. „Imali smo 44 promjena poreznoga zakona u protekle četiri godine. Neće više biti takvih učestalih promjena“, uvjeren je. *FT* zaključuje da Hrvatska još uvijek ima visok javni i privatni dug, koji je zajedno prelazio 200 posto BDP-a u 2014., a plaćanje visokih kamata i dalje sputava investiciju i potrošnju. Analitičari prigovaraju političkoj nedosljednosti koja suzbija napore za poduzimanje snažnijih reformi. „Svi znaju što treba učiniti da bi se reformirala hrvatska privreda“, kaže Katarina Ott. „Problem je politička elita – koja izvlači korist štiteći postojeći javni sektor, tj. nedjelotvorne, zastarjele kompanije.“ Te slabosti nadoknađuje snažan turistički rast, unatoč sporijem razvoju hotela zbog čega su tom sektoru potrebne znatnije investicije. Promatrači, među kojima je investitor Nenad Bakić, upozoravaju da Hrvatska ne bi smjela postati „europska Florida“, tj. sezonska industrija koja će izobličiti tržište rada. Ali ipak, s dotokom strukturnih fondova Europske unije, snažan rast izvoza u zemlje regije i skroman rast potrošnje, turizam je temelj na kojemu Hrvatska ostvaruje ekonomski oporavak. „Zahvaljujući tom činiteljima Hrvatskoj je gotovo zajamčen godišnji rast BDP-a između dva i tri posto“, drži Bakić. Nešto od toga ovisit će o vanjskom okolišu i vladi koja bi trebala ostati stabilna dovoljno dugo da sredi poduzeća u vlasništvu države. Korporativno financiranje također bi moralo ojačati kako bi se oporavilo građevinarstvo. Unatoč svemu tome Sandra Švaljek kaže: „Naravno, postoje strukturalni problemi i politička neizvjesnost, ali svejedno bismo trebali ciljati na rast iznad tri posto. Ipak ima razloga za optimizam što se tiče Hrvatske.“

„Svi znaju što treba učiniti da bi se reformirala hrvatska privreda, problem je politička elita – koja izvlači korist štiteći postojeći javni sektor tj. nedjelotvorne, zastarjele kompanije.“

*Katarina Ott,
direktorica Instituta
za javne financije u
Zagrebu*

Paradigma gospodarskog rasta pod upitnikom

Zanimanje medija za gospodarske teme raslo je eksponencijalnom krivuljom. Korijeni toga pristupa leže u još uvijek dominantnom fetišu poslovnoga novinarstva vezanom za BDP i stalni gospodarski rast. U središtu pozornosti nije potrošač već je u ekonomskom diskursu naglasak stavljen na proizvodnju. Mogu li se mediji osloboditi fetiša stalnog rasta?

Piše: Ante Gavranović

Teško je danas zamisliti da gospodarstvo nije bilo neka osobito zanimljivo štivo za novine i novinare. Konkretno, u njemačkom tjedniku „Der Spiegel“ pojam gospodarstvo „uskrsnuo“ je tek 1963. godine vezano uz rast privrede za 10 posto. Još jedan pokazatelj govori o malom zanimanju za gospodarske teme u tom razdoblju. Recimo, ako u arhivu „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ potražite nešto pod pojmovima „rast“ ili „privreda“ u pedesetim godinama pojavit će se 669 pogodaka. Za usporedbu: u prvoj dekadi 21. stoljeća pod tim pojmovima naići ćete na više od 31.000 rezultata pretraživanja.

Gola statistička informacija prerasla je u indikator blagostanja i postaje mjerilo za ekonomski i politički napredak.

Dakle, zanimanje medija za gospodarske teme raslo je eksponencijalnom krivuljom, iako su vremenom stope rasta smanjivane. Rast je sredinom 20. stoljeća unaprijeđen u svojevrsnu paradigmu, određenu vrijednosnu kategoriju, po kojoj se mjerilo ne samo privredni uspjeh neke zemlje, već je to bio znak uspješnosti pojedinih vlada. Nijedan političar nije morao objašnjavati zašto se zalaže za „veći gospodarski rast“; nijedan poslovni novinar nije morao obrazlagati zašto upozorava na izostanak takvog rasta. Rast u cjelini, a time i rast BDP-a, postao je razumljiv sam po sebi. To je, na neki način, bio „zajednički nazivnik“ novinara i političara.

Postavlja se pitanje: nisu li privreda i privredni rast uvijek bili nerazdvojni? Uvid u praksu pokazuje da nisu. Paradigma privrednoga rasta nastala je u trokutu ekonomske politike, ekonomske znanosti i poslovnoga novinarstva. Bojažljivi začeci leže u dvadesetim godinama prošloga stoljeća: opadanje vrijednosti novca, masovna nezaposlenost, opadanje standarda. Tome su se pridružile teškoće vezane uz znatne reparacije koje je Njemačka morala platiti nakon Prvog svjetskoga rata. Sve to uvjetovalo je borbu za povećanu produktivnost. Privredni rast postao je - nužnost. No, ekonomska politika tapkala je u mraku kao i poslovno novinarstvo. Nedostajale su kvalitetne informacije kako bi se ekonomsko stanje uopće moglo realno uspoređivati u međunarodnim razmjerima.

Znanstvenici kao „objektivni“ izvjestitelji

Ne treba čuditi da su njemački poslovni novinari bili oduševljeni kad je 1925. započeo radom Njemački institut za privredna istraživanja (das Deutsche Institut für Konjunkturforschung – IfK), preteča današnjega Instituta DIW. Prvi direktor Instituta, Ernst Wagemann, prvi je objavio podatke i pokazatelje koje su mogli koristiti. Time je Wagemann započeo nešto što su ekonomisti nakon drugog svjetskog rata doveli do perfekcionizma: nametnuli su se, kroz medijalno samoinsceniranje, kao objektivni i gotovo nepogovorni stručnjaci. „Rast“ postaje formula napretka i razvoja.

Odlučujući iskorak ipak pripada američkim ekonomistima koji su „otkrili“ društveni bruto proizvod. Od doba velike krize vode se stručne rasprave oko sistematiziranog obračuna rasta blagostanja, usporedo s upozorenjima da agregirana brojka ne može nadomjestiti temeljitu analizu ekonomije i blagostanja. No, u praksi se nitko nije obazirao na takva upozorenja. Gola statistička informacija prerasla je u indikator blagostanja i postaje mjerilo za ekonomski i politički napredak. „Moramo opet krenuti na dugi, stalan put koji vodi naprijed“ ističe Roosevelt 1938. Otada širom svijeta važi parola „Rastom iz krize“. Proširenje proizvodnje postaje prioritetni cilj pojedinih vlada.

Nakon što je BDP, izvorno nastao u SAD-u, nakon drugog svjetskog rata prerastao u parametar mjerenja blagostanja u cjelokupnom zapadnom svijetu, poslovni novinari željno prihvaćaju taj parametar. No, zanimljivo je da nisu shvatili najutjecajnijiu paradigmu ekonomske znanosti 20. stoljeća. BDP postaje sredinom pedesetih godina središte izvješćivanja o ekonomiji (iako još nema naznaka privrednoga rasta) i postaje od samih početaka gotovo nedodirljiva instanca. To je dovelo do

Tvorac „njemačkog privrednoga čuda“, kancelar Ludwig Erhard bio je izložen žestokim uvredama (Die Zeit), a spočitavalo mu se da „ništa ne čini za buduću privredni rast“.

Negdašnji predsjednik Francuske Nicolas Sarkozy s pravom je ustvrdio da je na „pobjedonosnom putu BDP pretvoren u kult brojaka koji nas je zarobio“.

korjenitih promjena u poslovnom novinarstvu. Novinari više ne pišu samo o tvrtkama i tržištima, već rezoniraju o ekonomiji u širim okvirima, ujedno komentiraju politiku u nastojanjima da BDP bude stalno veći i veći. U godinama „gospodarskoga čuda“ u novinarskim izvješćima sve se vrti oko BDP-a. No, pravi diskurs prema privrednom rastu u ekonomskoj znanosti i novinarstvu javlja se u trenucima kad je blagostanje postalo široko prihvaćena stvarnost i kada, zapravo, započinje razdoblje opadanja stopa rasta.

Spoznaja o tome Njemačku zahvaća 1966, kad dolazi do prve, istina bezopasne, recesije nakon rata. Čitamo li danas izvješća iz toga doba u časopisu „Der Spiegel“ dobiva se utisak da prijeti novo izdanje velike svjetske krize.

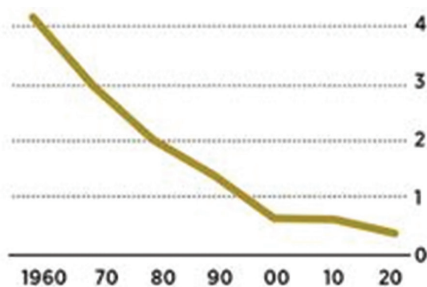
Tvorac „njemačkog privrednoga čuda“, kancelar Ludwig Erhard bio je izložen žestokim uvredama (Die Zeit), a spočitavalo mu se da „ništa ne čini za budući privredni rast“.

„Granice rasta“ prerastaju u „rast u granicama“

Kao svjetionik i spasitelj u nuždi pojavljuje se ekonomist Karl Schiller, novi ministar privrede. Prema „Der Spiegelu“ – supernova; „Die Zeit“ ga proglašava „najbriljantnijom glavom“. Riječ je o čovjeku koji je kenezijanskim metodama

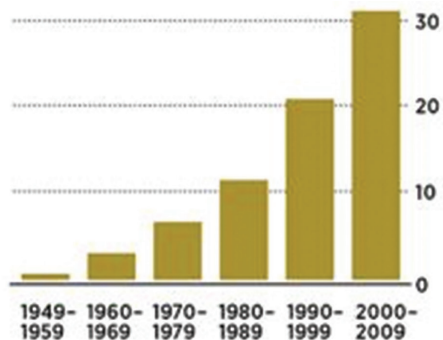
Privredni rast - realno...

Europa na silaznoj putanji (u %)

... i retorički

Inflacija jedne dogme (u 000)

Prosječni rast BDP-a u zemljama utemeljiteljima EU; od 2018. vrijednosti se zasnivaju na prognozama.

Članci s pojmovima „rast“ ili „gospodarstvo“ u arhivi FAZ-a

Izvor : Europska komisija, istraživanja časopisa WirtschaftsWoche

pronašao ključ za daljnji rast pomoću državnih intervencija. No, već 1970. dolazi do neočekivanoga obrata. „Ekološka revolucija“ ne zastaje pred vratima privrednih redakcija. „Der Spiegel“ donosi prvi članak koji se bavi zaštitom okoliša, pri čemu piše „o rastućem osjećaju nespokoja“. U 1972. pojavljuje se prvo izvješće Rimskoga kluba pod naslovom „Granice rasta“. Paradigma stalnoga rasta prelazi prvi puta u svojevrsnu defenzivu. No, ekonomisti, zajedno s većinom novinara, odbijaju takav pristup, i to čine dosta uspješno. U sedamdesetim godinama proširuje se u novinarskim krugovima teza „rast u granicama“ pomoću inovacija. Gospodarski rast – takvo mišljenje prevladava i danas – nije samo pretpostavka funkcioniranja demokracije, već i trajno sredstvo za prevladavanje svih mogućih socijalnih nedostataka. Štoviše, rast omogućuje potrebne resurse da sanira ekološke štete koje sam nanosi.

Kritičari spominju „svetu kravu industrijskog društva“. Već 40 godina proživljavamo dugu sadašnjost paradigme privrednoga rasta. Usprkos krizama, vjerovanje u kult ekonomskog rasta ostao je, u suštini, neokrnjen.

Negdašnji predsjednik Francuske Nicolas Sarkozy s pravom je ustvrdio da je na „pobjedonosnom putu BDP pretvoren u kult brojaka koji nas je zarobio“.

Traži se kritička odmjerjenost

Da je tome tako pokazuju gotovo očajnički pokušaji politike i središnjih banaka da održe kult rasta kroz financiranje gubitaka i stalno novim ubrizgavanjem likvidnih sredstava. Pritom je već odavno postalo jasno da ovaj umjetni poticaj rasta sa sobom ne donosi više porast standarda i ukupnog blagostanja već samo omogućava da manjina uspijeva izgraditi financijske prednosti pred ostalima. Unatoč tome, zov za privrednim rastom i žaljenje za njegovim izostankom još su uvijek snažne poluge poslovnoga novinarstva. Kritikama podliježu sredstva, ali nikada sam cilj. Svake godine bi trebalo privređivati više od prethodne. Na politici je da stvara preuvjete za rast, jer bez toga je neuspješna. Upozorenja američkog ekonomiste Simona Kuznetsa da su „proizvodna dobra stvorena za čovjeka, a ne suprotno“ i da bi smisao i kriterij trebao biti „predstava o dobrom načinu života“ zasad ostaju bez ozbiljnog odjeka. Nije potrošač u žiži interesa, već je u središtu ekonomskog diskursa – proizvodnja.

Promjena paradigme u poslovnom novinarstvu može uspjeti samo ako se oslobodimo fetiša stalnog rasta i vjerovanja u ekspertize standardne ekonomije. Njeno zakazivanje u godinama krize svjetskog financijskog sustava pogodna je prilika da novinari konačno shvate kako je najnormalnija stvar koju bi morali prakticirati – kritička odmjerjenost.

MOBILNOST MEĐUNARODNOG KAPITALA

Dobar, loš, zao

Inozemna direktna ulaganja (FDI), kao dugoročni kapital poželjniji je vid ulaganja od problematičnog priljeva kratkoročnog kapitala koji je česti uzrok financijskih kriza. Međutim, porezne oaze sve više utječu na odluku multinacionalnih kompanija o alokaciji kapitala, te iskrivljuju sliku o stanju gospodarstva.

Piše: **mr.sc. Darko Horvatin**

Nova hrvatska vlada namjerava zemlju učiniti privlačnijom za izravna domaća i strana ulaganja. Pritom će se nastojati privući inozemna direktna ulaganja, posebno *greenfield* investicije i ulaganja u izvozne industrije. Takva formulacija bila je u programu gotovo svake vlade, ali bez nekih opipljivijih rezultata. Može li ovaj put biti drukčije? Inozemni kapital ne zanimaju slova na papiru već stanje na terenu, od čega je najvažniji siguran i stabilan pravni okvir. Učestali primjeri dosadašnjih promjena zakona nisu dobra poruka stranim ulagačima. Inozemna direktna ulaganja svakako su poželjna jer uz kapital i otvaranje radnih mjesta znače i transfer novih znanja i tehnologija koja dugoročno utječu na rast produktivnosti. Prvo u kompaniji u koju kapital ulazi, a kasnije kroz tzv. efekte prelijevanja (fluktuacija zaposlenika, imitacije, rast konkurencije) i na ukupno gospodarstvo. Irska je zemlja koja najbolje svjedoči pozitivnim učincima FDI. Ipak, treba biti oprezan kod priljeva kratkoročnog kapitala koji može uzrokovati više problema nego koristi, o čemu piše tjednik *The Economist*.

Keltski tigar

Aerodrom Shannon na zapadnoj obali Irske godinama je predstavljao glavni izlaz iz Europe u SAD. Sagrađen je na ušću rijeke Shannon pored Foynesa, malog grada koji je između dva rata služio kao stanica za gorivo na prekooceanskim letovima. Lokalni kuhar, Joe Sheridan došao je na ideju da se promrzlim putnicima u vruću kavu doda whiskey – tako je nastala irska kava. Šef cateringa, Brendan O'Regan, osnovao je tamo prvi bescarinski dućan (*duty-free shop*). Inozemni kapital (FDI) se

također „iskrcavao“ u tom dijelu Irske, zemlje na čiji je gospodarski razvoj imao presudan utjecaj. Tijekom 1980-ih godina izgledalo je da je Irska osuđena biti ružno pače zapadne Europe. „Najsiromašnija među bogatima“, kako ju je prozvao tjednik *The Economist* 1988. godine. Međutim, u narednoj dekadi Irska ne samo da se pretvorila u labuda, već je postala „keltski tigar“, neočekivani europski odgovor na „azijske tigrove“ – brzo rastuće ekonomije jugoistočne Azije. U toj su transformaciji ključnu ulogu odigrale američke kompanije tražeći uporište u EU-u prije stvaranja jedinstvenog europskog tržišta 1992. i obrazovana radna snaga kojoj je engleski materinski jezik. Istovremeno je država poticala takva ulaganja kroz subvencije i snižavanje poreza na dobit. Proizvođač čipova Intel, startao je s proizvodnjom u Dublinu 1990. Slijedile su druge velike kompanije. Tako je Boston Scientific, proizvođač medicinske opreme otvorio dućan u Galwayu, nedaleko od Shannona. Ubrzo se u regiji stvorio medicinsko-tehnološki i farmaceutski klaster. Zahvaljujući priljevu inozemnog kapitala Irska je postala jedan od najbogatijih europskih zemalja. Bio je to školski primjer pozitivnih utjecaja FDI na gospodarstvo zemlje primateljice kapitala. Međutim, Irska je i arhetip negativnog učinka mobilnosti kapitala. Kako se bogatila druge zemlje počele su s oprezom gledati na njezine niske stope poreza na dobit jer su ih sve više doživljavale kao sredstvo koje globalnim kompanijama dozvoljava knjižiti profit u Irskoj i tako plaćati manji porez.

Nerealan BDP

Veličina problema postala je vidljiva u srpnju ove godine kada je statistički ured objavio podataka da je lani BDP porastao za 26 posto. Sama stopa ne govori ništa o stanju domaće privrede. Prvo, brojka je napuhana „poreznom inverzijom“ u kojoj male irske kompanije preuzimaju velike inozemne, a novo veliko poduzeće ima sjedište u Irskoj zbog nižih korporativnih poreza. Drugo, podaci o BDP-u iskrivljeni su zbog zrakoplovne leasing industrije. Dva vodeća svjetska zakupodavca zrakoplovnih flota imaju sjedište u Shannonu, premda većina od 4 tisuće registriranih aviona neće nikad sletjeti na tamošnji aerodrom. Posljedica je to kratkoročnih tokova međunarodnog kapitala, što je najuočljivije u slučaju Irske. Nakon uvođenja eura 1999. došlo je do naglog pada kamatnih stopa (diktiranih iz Frankfurta). Domaće banke zdušno su se zaduživale na međubankarskom tržištu kako bi mogle financirati građevinski bum u Irskoj. Kada se nekretninski balon rasprsnuo zemlja se našla u brutalnoj recesiji i morala biti spašena intervencijom MMF-a. Posljedice toga još se osjećaju. Istraživanja pokazuju da je gotovo 10 posto stambenih nekretnina u Irskoj prazno. Najgora je situacija na zapadu zemlje, obalnom području u blizini Shannona. Nesmetani tokovi kapitala trebali bi

Inozemna direktna ulaganja svakako su poželjna jer uz kapital i otvaranje radnih mjesta znače i transfer novih znanja i tehnologija koja dugoročno utječu na rast produktivnosti.

predstavljati blagodat. Poput globalne slobodne trgovine, globalna tržišta kapitala nude mnoštvo prilika. Otvorenija i spremnija gospodarstva u pravilu profitiraju. Inozemni kapital premošćuje jaz između domaće štednje i ulaganja, osiguravanjem kapitala siromašnijim zemljama s niskom razinom štednje potrebnog za investicije i gospodarski rast. Kod razvijenih zemalja mobilnost kapitala je kanal za nove tehnologije, *know-how* i međunarodne kontakte. Inozemni ulagači svojom odlukom o geografskoj alokaciji kapitala zapravo utječu na vlade da osiguraju stabilan zakonodavni okvir s razboritom monetarnom i fiskalnom politikom.

Akademski krugovi ranije su se slagali oko pozitivnih i negativnih strana takvog kapitala, a sada se sve više slažu oko toga da liberalizacija financijskih tokova može ponekad prouzročiti više lošeg nego dobrog.

Poželjni dugoročni ulagači

Već duže su vrijeme ortodoksni liberali protiv bilo kakvih ograničenja međunarodnog kretanja kapitala. Međutim, niz financijskih problema započetih u Latinskoj Americi 1980-ih i nastavljenih preko istočnoazijske krize 1997.-1998. potaknuo je na promišljanje. Umjesto da nametne disciplinu, dolazak inozemnog kapitala stvorio je zemljama veći kaos. Akademski krugovi ranije su se slagali oko pozitivnih i negativnih strana takvog kapitala, a sada se sve više slažu oko toga da liberalizacija financijskih tokova može ponekad prouzročiti više lošeg nego dobrog. Političari povremeno govore o prevrtljivosti stranih ulagača, ali mobilnost kapitala za većinu njih nije tako popularna meta za izljev bijesa poput slobodne trgovine ili imigracije. Postoji mnoštvo dokaza o problemima koje može prouzročiti priljev kratkoročnog kapitala. U studiji koju je ove godine (Ghosh i dr.) objavio MMF identificirana su 152 razdoblja iznimno visokih kapitalnih priljeva od 1980. do 2014. u zemljama u razvoju. U petini slučajeva to je dovelo do bankarske ili valutne krize.

Tako su najčešće završavale epizode s pretjeranim prekograničnim bankarskim kreditiranjem. Financijski tokovi temeljem FDI znatno su rjeđe doveli do takvih scenarija. Kriza eura i irska bankarska kriza pokazale su da taj sindrom nije isključivo vezan uz zemlje u razvoju. Tržišta kapitala sklona su greškama na drukčiji način od tržišta roba. Dionice, obveznice i nekretnine predmet su naglih promjena vrijednosti. Kada se kapital kreće preko granica, to je još pojačano udaljenošću, nepoznavanjem okoline i tečajnim rizikom. Dugoročni ulagači koji na strana tržišta ulaze u vidu FDI (što prema definiciji MMF-a znači da stječu najmanje 10% udjela u vlasništvu) kupuju ili izgrađuju tvornice, urede ili infrastrukturu, što znači da žele imati trajan interes na tom tržištu. Za razliku od njih, portfeljni ulagači (kratkoročni kapital) kupuju dionice i obveznice čije su cijene sklone visokim oscilacijama. Financijski sustav zemalja u razvoju često nije u stanju takve priljeve produktivno iskoristiti, a još manje se nositi s naglim bijegom tog kapitala iz zemlje. Kratkoročnim inozemnim zaduživanjem

često se financiraju domaći dugoročni krediti. Taj nerazmjer još je izraženiji kada se zadužuje u stranoj valuti. Zemlje koje su predmet konstantnog priljeva „vrućeg“ novca često imaju tzv. „nizozemsku bolest“, situaciju u kojoj tečaj domaće valute naraste iznad svoje fer vrijednosti stvarajući problem izvoznom sektoru koji naglo poskupljuje i postaje nekonkurentan. Nizozemska bolest (eng. *Dutch disease*) skup ekonomskih posljedica koje se javljaju specijalizacijom zemlje prema svojoj komparativnoj prednosti. Naziv je kreirao tjednik „*The Economist*“ 1977. kako bi opisao pad nizozemskog proizvodnog sektora nakon otkrića prirodnog plina u toj zemlji tijekom 60-tih godina prošlog stoljeća. Teorija kaže da povećani priljev deviza od prodaje plina (ili bilo kojeg prirodnog resursa) dovodi do relativnog jačanja tečaja nacionalne valute, što negativno utječe na izvoznu konkurentnost zemlje. Premda se taj termin najčešće veže uz otkrića značajnih prirodnih resursa, zapravo se može povezati i s bilo kojim vidom velikog priljeva deviza.

Brazilski poučak

Ograničavanje kapitalnih tokova različitih od FDI čini se dobrom idejom. MMF je 2012. priznao da su privremene i ciljane kapitalne kontrole dozvoljene u slučaju kada opseg kapitalnih priljeva predstavlja prevelik teret za monetarnu i fiskalnu politiku. No, što se može napraviti da se zaustavi „loš“, a istovremeno dozvoli priljev „dobrog“ kapitala. Jedan od pristupa je uvođenje poreza razmjerno visini novčanog priljeva i obračunatog u trenutku konverzije, koji bi se više primjenjivao kod kratkoročnog kapitala. Donedavno se vjerovalo da taj porez ima mali učinak na kapitalne tokove, ali je istraživanje koje su na primjeru Brazila proveli Marcos Chamon (MMF) i Márcio Garcia (*Pontifical Catholic University u Rio de Janeiro*) pokazalo da može biti učinkovito. Brazil je 2009. uveo porez od dva posto na portfeljna ulaganja u nastojanju da zaustavi daljnju aprecijaciju domaće valute reala. Porezna stopa je ubrzo podignuta na četiri pa na šest posto. U početku se činilo da mjera nije učinkovita te je 2011. nadopunjena porezom na nominalnu vrijednost financijskih izvedenica. Krajnji učinak je slabljenje reala čemu je znatno doprinio taj porez. Nakon stabiliziranja tečaja, porez je 2012. ukinut. Ako je „vruć“, kratkoročan priljev kapitala stalna prijetnja, ne bi li bilo razborito imati trajne mjere? Michael Klein (*Tufts University*) pravi razliku između „vrata“ – povremenih ograničenja kao odgovor iznenadnim priljevima i „zidova“ – permanentnih kontrola. U studiji koja je obuhvatila 44 zemlje u razdoblju od 1995. do 2010. zaključio je da „vrata“ ne obuzdavaju rast tečaja, BDP-a ili financijske rizike, dok „zidovi“ to mogu. Desetak zemlja s kapitalnim „zidovima“, uključivo Kina, u prosjeku su imale sporiji rast

Konkurencija je u pravilu dobra, ali u slučaju oporezivanja to ne mora uvijek biti točno. Multinacionalne kompanije u stanju su izbjeći porez jer postoji tek nekoliko generalno dogovorenih principa prekograničnog oporezivanja.

privatnih kredita u odnosu na BDP i slabiji rast bankovnih kredita od ostalih zemalja. Također su bile manje izložene naglim priljevima kratkoročnog kapitala, što sugerira da su dugotrajne mjere bile učinkovite. Ipak, kod bilo kakvih ograničenja slobodnom kolanju kapitala treba biti oprezan i pronaći pravu mjeru za njegovu kontrolu jer će u protivnom zaobići prerestriktivne zemlje, što može imati negativan učinak za njihovu ekonomiju.

Priljev inozemnog kapitala u vidu FDI svakako je koristan i poželjan. No, rastuća praksa ulaganja preko poreznih oaza s ciljem plaćanja što nižih poreza može rezultirati negativnim raspoloženjem prema mobilnosti kapitala.

Porezni rat

Irski ekonomisti prave distinkciju između faze „keltskog tigra“, koju prati gospodarski rast potican priljevom FDI-a i druge faze „napuhanog balona“ koji je potican niskim kamatnim stopama i kratkoročnim kapitalom. FDI sve češće ne rezultira novim tvornicama već predstavlja transfer neopipljive imovine s ciljem snižavanja korporativnog poreza. Irska je u svjetskom vrhu po udjelu FDI u BDP-u, a društvo joj prave male zemlje s niskim porezima. Konkurencija je u pravilu dobra, ali u slučaju oporezivanja to ne mora uvijek biti točno. Multinacionalne kompanije u stanju su izbjeći porez jer postoji tek nekoliko generalno dogovorenih principa prekograničnog oporezivanja. Tako SAD oporezuje dobit prema sjedištu kompanije, bez obzira gdje je ostvaren prihod, dok je u Europi praksa da se profit oporezuje prema mjestu nastanka. U praksi se često kombiniraju oba pristupa. Globalizacija i rastući značaj neopipljive imovine, poput patenata učinio je koncept rezidentnosti i mjesta nastanka prihoda sve

manje upotrebljivim. Učestala praksa korištenja poreznih oaza za izbjegavanje korporativnih poreza svakako će rezultirati rigoroznijim poreznim propisima. Puristi smatraju da svi porezi u konačnici padaju na teret pojedinca i da stoga nema previše smisla proganjati kompanije diljem globusa, već predlažu ukidanje poreza na dobit i više poreze na potrošnju. Postoje dva prigovora toj ideji. Prvo, bilo bi bolje da se oporezuju dioničari a ne potrošači. Drugo, korporativni porezi imaju visok udio u proračunima siromašnih zemalja bogatih sirovinama, a radnici većinom imaju niska primanja. Priljev inozemnog kapitala u vidu FDI svakako je koristan i poželjan. No, rastuća praksa ulaganja preko poreznih oaza s ciljem plaćanja što nižih poreza može rezultirati negativnim raspoloženjem prema mobilnosti kapitala. Slučaj EU – *Apple* u kojem je potonji kažnjen s 13 milijardi eura zbog izbjegavanja poreza mogao bi biti tek početak. Slučajno ili ne, nakon toga SAD traži od Deutsche Banke plaćanje globe od 14 milijardi dolara u okviru istrage o prodaji loših hipotekarnih vrijednosnica. Ne možemo se oteti dojmu da je ovdje riječ o reciprocitetu, koji bi mogao prerasti u „porezni rat“.

Novi trendovi i novi izazovi

Socijalna tržišna ekonomija povezuje poduzetničku slobodu na tržištu sa socijalnom ravnotežom. Ova je formula definirala način rada bivšega državnog tajnika u Saveznom ministarstvu za gospodarstvo, Alfreda Müller-Armacka, a još uvijek čini gospodarski i društveni okvir unutar kojeg se oporavilo gospodarstvo u Saveznoj Republici Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata. Rezultati su bili pozitivni: njemački je narod nakon godina odricanja već neposredno poslije rata, u 50-im godinama prošlog stoljeća, doživio brz ekonomski oporavak i uživao u znatno boljem životnom standardu.

Piše: Matthias Schäfer¹

Danas se ovaj koncept socijalne tržišne ekonomije suočava s drugačijim i novim izazovima. Uvjeti pod kojima su Ludwig Erhard i Alfred Müller-Armack uveli socijalnu tržišnu ekonomiju bili su utemeljeni na poštenom tržišnom natjecanju, slobodnom formiranju cijena i poduzetničkoj slobodi, a tržišnu su ekonomiju svjesno usmjeravali u socijalnom pravcu. U ono je vrijeme tržište bilo uglavnom određeno zatvorenim nacionalnim ekonomijama te pravnim, financijskim i društvenim poretom, koji su prihvatile lokalne demokratske institucije u nacionalnom kontekstu. Iako je gospodarstvo već u to vrijeme, kao i gotovo uvijek u ekonomskoj povijesti, bilo međunarodno isprepletano, njegovi su dionici imali za cilj razmjenu i trgovinu, no dimenzija i kvaliteta tadašnje globalizacije ne može se usporediti s današnjom.

¹ Autor je voditelj Odjela ekonomske politike Zaklade Konrad Adenauer, Berlin.

Nužnost prilagodbe

Što to znači za mogućnost formiranja socijalne tržišne ekonomije u 21. stoljeću?

Tek nakon što su se osjetile posljedice različitih trendova postalo je jasno koliko je nužno prilagoditi regulatorni okvir socijalne tržišne ekonomije. A trend te promjene bila je i ostala progresivna globalizacija, koja se više ne odnosi samo na intenzitet trgovine s drugim zemljama, nego i na promjene, gotovo i na izmjenjivost životnog stila te na najintimnije životne uvjete i okolnosti u kojima se ljudi svaki dan kreću.

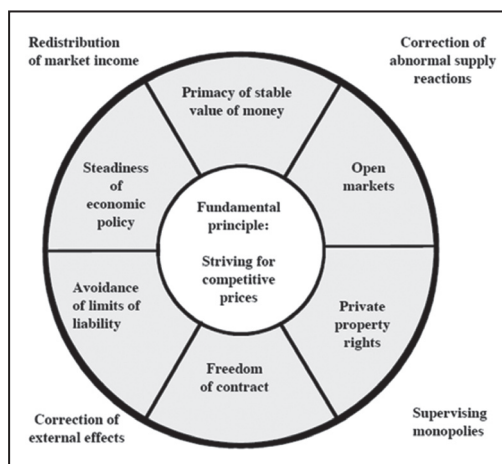
Tehnološke promjene i digitalizacija pojačavaju i ubrzavaju taj trend na dosad neviđen način.

Tri ključna pojma valja spomenuti na ovom mjestu i konkretizirati situaciju: globalnu ponudu radne snage, važnost podataka kao sirovinu u našim životima i demografske promjene u društvu.

Nekoliko riječi o ponudi radne snage: i u vremenima Ludwiga Erharda i Alfreda Müller-Armacka tržišta rada zabilježila su snažna migracijska kretanja. Pritom se misli na doseljenje gotovo 12 milijuna izbjeglica nakon završetka Drugog svjetskog rata ili na migraciju radne snage od oko 2,6 milijuna visokoobrazovanih radnika iz bivšeg DDR-a u Saveznu Republiku Njemačku. Uzrok tome bila je gradnja Berlinskoga zida 13. kolovoza 1961. godine, na što je Savezna Republika Njemačka odgovorila tzv. Sporazumom o radnicima-useljenicima sa zemljama južne Europe, tako da je tržište rada do prestanka zapošljavanja radnika-useljenika krajem 1960-ih preuzelo dodatnih 1,5 milijuna radnika.

15 milijuna ljudi primljeno je u zemlju u razdoblju od 20 godina, a sve se to događalo u vrijeme visoke stope rasta i znatno povećanog životnog standarda, koji je jednako osjetilo lokalno stanovništvo, kao i doseljenici. S ekonomskog stajališta dolazak nove radne snage u ovoj fazi nije bio ni potpun neuspjeh, ni čista situacija u kojoj su jedni na strani gubitnika, a drugi na strani dobitnika. U vrijeme nacionalnih ekonomija

kancelara Erharda i prvih nesigurnih koraka u smjeru ekonomske integracije nekoliko europskih zemalja (posebno na području crpljenja ugljena i čelika), golem potencijal radne snage, u zemljama poput Kine ili Indije, jednako

nije imao pristup zapadnim tržištima rada, kao ni radnici iz zemalja iza željezne zavjese, a da niti ne spominjemo azijske zemlje ili iznimno gusto naseljene zemlje Afrike ili Latinske Amerike.

Pravi odgovori

Teško je procijeniti, no u usporedbi s 15 milijuna ljudi koji su utjecali na ekonomski razvoj u ranoj fazi socijalne tržišne ekonomije, danas je milijardu 500 milijuna ljudi na raspolaganju – dodatna i sve bolje obrazovana radna snaga, koja svoje znanje i vještine želi uključiti u globalni lanac vrijednosti. Koliko god da izvozno orijentirane ekonomije od toga profitiraju, osobito one s funkcionirajućom industrijskom jezgrom, toliko se dovodi u pitanje uvjerenje da to znači prosperitet za sve. U takvoj se situaciji faktor proizvodnje rada, a time i životni standard o kojem svatko treba odlučiti za sebe, ne može više razvijati kao u 60-im i 70-im godinama prošlog stoljeća. Naprotiv, plaće i vrijednost stagniraju, a stabilne grane industrije, poduzeća i poslovni modeli našli su se u paradoksalnoj situaciji da su njihovo međunarodno poslovanje i investicije s jedne strane povećavale profitabilnost, no poslovanje u vlastitoj zemlji bilo je izloženo velikoj konkurenciji. Ovdje ne nastaju post-facto problemi, nego oni s pobjednicima i gubitnicima, kojima je bilo posvećeno (pre)malo političkog značaja i kojima se dugo odgovaralo s napomenama (koje su bile jednako toliko ispravne koliko i samo teoretske) o pozitivnim posljedicama globalizacije za prosječan prihod. Digitalizacija i tehnološki napredak pojačat će trend niske produktivnosti rada, nastat će nova slabo plaćena radna mjesta koja će poticati potrebu za „Take Back Control – preuzmi ponovno kontrolu“ ili „Make Amerika Great Again – neka Amerika postane ponovno veličanstvena“, iako će gospodarstvo u prosjeku od toga profitirati.

„Uloga države nije da stabilizira ekonomiju već da se vrati red na tržištu. Država zapravo ima ulogu suca u nogometu, ne utječe direktno na igru, ali održava određena pravila“.

Pronaći pametan odgovor na ovakav paradoksalni razvoj ključni je izazov za budući regulativni okvir socijalne tržišne ekonomije.

Ludwig Erhard sažeo je svoja uvjerenja kako slijedi: „Želim se dokazati vlastitom snagom i snositi sam rizik života. A ti se, Državo, pobrini da sam za to u stanju.“ Unutar tako shvaćene ravnoteže socijalna tržišna ekonomija počiva na vrijednostima osobne slobode, odgovornosti, osobnoj inicijativi i zdravom razumu te umjerenosti i štedljivosti. Na takvim je osnovama nastala i još uvijek se temelji ozbiljnost prema ekonomskim i socijalnim problemima građana, a koja u vrijeme globalizacije, tehnoloških promjena i digitalizacije, omogućuje dobru ekonomsku politiku.

Bez spektakularnih skokova

Mala je vjerojatnost iznenadne pojave proizvoda koji će preko noći izmijeniti ljudski život. Realnija je pretpostavka postupnoga, uravnoteženog razvitka računala koja će ljudima oduzeti odlučujuću razvojnu ulogu. Ne bi trebalo očekivati ni neposrednu opasnost tehnologije za čovječanstvo, ali u primjeni noviteta ipak se preporučuje oprez.

Piše: Drago Kojić

Prije nekoliko desetljeća kade još nisu postojali ne samo pametni nego nikakvi mobiteli pa ni osobna računala, velemajstori Machgielis Euwe i Mihail Botvink razilazili su se u mišljenju o tome hoće li kompjutori postati nadmoćni ljudima u šahovskoj igri. Obojica su bili vrhunski autoriteti kao šahisti (svjetski prvaci) a nije im manjkalo ni tehničkoga znanja. Botvink je bio inženjer elektrotehnike, a Euwe profesor matematike, obojica s doktoratima. Kao što je opće poznato

već dva desetljeća najbolji strojevi rezultatski su jači od najboljih šahista od krvi i mesa. Ipak, još uvijek nisu svi uvjereni da kompjuteri bolje razumiju šah od ljudi nego da samo brže i točnije računaju, neopterećeni emocijama, vremenskom oskudicom, umorom i drugim ograničenjima. Međutim, upitno je koliko je za šahovske uspjehe potrebna nadprosječna inteligencija.

Znanstvenici su neumorni u potrazi za umjetnom inteligencijom, nastojeći nadmašiti sami sebe. Naravno ne samo i ne prvenstveno u šahu nego u životu općenito. U najnovije vrijeme umjetna inteligencija (skraćeno AI prema engleskom izrazu artificial intelligence, koju koristimo u ovom tekstu) bilježi novi uzlet. Jedva da protekne dan a da nas u medijima ne sačeka vijest o

Novac
investicijskog
kapitala slijeva
se na račune
sve većeg broja
elektroničkih
tvrtki koje u svom
nazivu mogu
istaknuti
kraticu AI.

novim iznenađujućim dostignućima, tj. kakvim novim strojevima, bilo da je riječ o digitalnim osobnim pomagalima, robotskim kirurzima ili automobilima bez vozača. Novac investicijskog kapitala slijeva se na račune sve većeg broja elektroničkih tvrtki koje u svom nazivu mogu istaknuti kraticu AI.

Ograničenja nisu zanemariva

Neki od mladih istraživača u tom području uvjereni su da će do kraja svoga života vidjeti ono što se podrazumijeva pod pojmom umjetna opća inteligencija (artificial general intelligence – AGI). To bi bila točka u kojoj bi računala nadmudrila ljude i počela smišljati sve pametnije strojeve. Neki AI stručnjaci drže da bi to moglo dovesti do „eksplozije inteligencije“, što bi bio jedan od najvećih događaja u ljudskoj povijesti. To bi na određen način moglo značiti stvaranje novog oblika života, nove rase.

Ipak, kao upozorava John Thornhill u Financial Timesu, koliko god budućnost može razveseliti (ili onespokojiti, ovisno o gledištu) sadašnja ograničenja u razvitku umjetne inteligencije nisu zanemariva.

Institut Allen za umjetnu inteligenciju nedavno je zaključio da čak i najinventivniji sustavi AI-a padaju na ispitu iz fizike za osmi razred. Usisivač za prašinu marke Romba koji automatski čisti dnevnu sobu još uvijek ima velikih teškoća u identificiranju pasje kakice.

Zabrinutost za ono što neki stručnjaci za umjetnu inteligenciju nazivaju „umjetnom glupošću“ čini se neobično poznatom izvjesnoj generaciji ljubitelja serije Doktor Who, koji su opsjednuti pitanjem kako su robotički junaci uopće osvojili svemir kad se nisu mogli čak ni popeti stubama.

Institut Allen za umjetnu inteligenciju nedavno je zaključio da čak i najinventivniji sustavi AI-a padaju na ispitu iz fizike za osmi razred.

Razdoblja „suše“ i neispunjenih očekivanja

Tijekom šest desetljeća razvoja umjetnih inteligencija u tehnologiji povremeno su nastajala razdoblja „suše“ kad su velika očekivanja brzoga napretka bivala iznevjerena i kada je financiranje istraživanja naglo smanjivano. „Nije nemoguće da nam slijedi još jedna zima AI-a“, kaže suosnivač jedne tvrtke toga sektora u San Franciscu. „Mnogo je preuveličavanih obećanja i realnog rizika od neispunjenja želja.“

Jedna od uravnoteženijih procjena stanja AI-a potječe od istraživača Sveučilišta Stanford, kao sastavni dio 100 godišnjeg proučavanja tehnologije. Izvještaj, koji je

rezultat rada brojnih vodećih istraživača umjetne inteligencije, pokušaj je predviđanja utjecaja tehnologije na prosječan grad u SAD-u do 2020.

Među glavnim je zaključcima da je mala vjerojatnost pojave kakva proizvoda koji će poput groma iz vedra neba izmijeniti ljudski život. Također se ne pretskazuje neka neposredna opasnost čovječanstvu, osim već postojećih koje nisu male ni zanemarive. Umjesto toga razvoj umjetne inteligencije trebao bi donijeti znatne ali postupne promjene u mnogim područjima svakodnevnoga života. Autori izvještaja ukazuju na „neobičan paradoks“: kada se tehnološki pronalazak apsorbira u svakidašnju uporabu on „iščezava“ i prestaje biti tretiran kao AI.

„Nalazimo se na ključnom raskrižju u određivanju kako primijeniti tehnologije temeljene na umjetnoj inteligenciji koje promiču, a ne sputavaju demokratske vrijednosti kao što su sloboda, jednakost i transparentnost.“

Ključno tehnološko raskrižje

Ipak, AI bi mogla izmijeniti većinu područja kao što su obrazovanje, zdravstvena zaštita, energetika, zabava i sigurnost, navodi se u izvještaju. Uostalom, AI već pomaže onkolozima u otkrivanju kanceroznih tumora. Edukacijski roboti učiti će našu djecu kodiranju. Pretpostavljeni razvoj mogao bi učiniti sigurnijima gradske ulice i preoblikovati sigurnost u zračnim lukama. Dinamičnije određivanje cijena usluga i bolje upravljanje prometnim sustavima moglo bi uvelike smanjiti zakrčenost na cestama.

Osim društvenoga aspekta investitori nastoje dokučiti kako bi navedena i druga primjena umjetne inteligencije mogla utjecati na stvaranje (i uništavanje) bogatstva.

Stanfordov izvještaj ne zanemaruje ni manje svjetlu stranu umjetne inteligencije, ako se njome bude upravljalo neinteligentno. To uz ostalo obuhvaća utjecaj na radna mjesta, nejednakost, etiku, zaštitu privatnosti i demokratskog izražavanja. „Nalazimo se na ključnom raskrižju u određivanju kako primijeniti tehnologije

temeljene na umjetnoj inteligenciji koje promiču, a ne sputavaju demokratske vrijednosti kao što su sloboda, jednakost i transparentnost.“

Autori izvještaja sugeriraju američkoj vladi da pokuša učiniti djelotvornijima brojne državne agencije koje su izravno ili posredno nadležne za razvoj AI-a. također ukazuju na potrebu da oni koji javno ili privatno financiraju tu aktivnost kvalitetno ocijene društveni utjecaj onoga u što ulažu.

Trendovi

POSLOVNA NESTABILNOST

Globalni rizici kompanija

Donedavno je najveća poslovna nestabilnost prijetila na tržištima u nastanku, danas se proširila na gotovo sva područja.

Multinacionalne kompanije su uvijek pridavale znatnu pozornost političkom riziku u nedovoljno razvijenim zemljama. Sada moraju s jednakom revnošću razmatrati rizike u razvijenom dijelu svijeta. To se moglo najbolje vidjeti u ovogodišnjoj američkoj predizbornoj utrci za predsjedničku stolicu.

Britanski referendum na kojem je u lipnju izglasano izlazak iz Europske unije podsjetio je da se nemoguće može pretvoriti u nevjerojatno, da bi u završnici postalo činjenica. Kompanije su izložene dugogodišnjoj neizvjesnosti, dok političari sređuju pojedinosti o anglo-kontinentalnoj brakorazvodnoj parnici. Europa je suočena s brojnim krizama. Španjolska je jedva izbjegla treće izbore u kratkom razdoblju, talijanski premijer Matteo Renzi najavio je da će dati ostavku ako izgubi ustavni referendum krajem godine, što je zaprijetilo političkim previranjima u okolnostima kada je bankarski sustav poprilično uzdrman. Njemačka kancelarka Angela Merkel, donedavna čelična dama europske politike, rapidno gubi moć zbog nepopularnih mjera u vezi s izbjeglicama.

U proteklih 30 godina multinacionalne tvrtke na razvijenim tržištima uglavnom su poslovale u dobroćudnom okolišu. Šokova je bilo malo. Sada više nije tako.

Mnogi komentatori upozoravaju da je svijet rizika okrenut naglavce, tj. da se kriza preselila iz nedovoljno razvijenih u najrazvijenija područja. Indijska je vlada stabilna i sklona biznisu. Vladimir Putin uveo je red u Rusiji, iako uz užasno visoku cijenu. Kina stvara petogodišnje planove, a SAD se muči kako će sastaviti proračun.

Mnogi komentatori upozoravaju da je svijet rizika okrenut naglavce, tj. da se kriza preselila iz nedovoljno razvijenih u najrazvijenija područja.

Širi se politički spektar

Ali scenarij nije tako jednostavan. Brazil koji prolazi iz jedne korupcijske afere u drugu. Južno-afrička vlada ogrezla je u podmićivanju i nesposobnosti. Filipini, koji su nedavno bilježili iznimno visok ekonomski rast izabrali su za čelnika Rodriga Duterte, koji po stilu ponašanja podsjeća na Trumpa. Drugim riječima, „nestabilnost“ nije ograničena samo na neka područja. Trenutačno su politička previranja uočljiva gotovo posvuda.

Ali i to čini krupnu promjenu. U proteklih 30 godina multinacionalne tvrtke na razvijenim tržištima uglavnom su poslovale u dobroćudnom okolišu. Političke su stranke djelovale unutar relativno uskih parametara, a mjere naklonjene biznisu, kao što su liberalizacija trgovine i odredbe o useljenicima kročile su naprijed. Šokova je bilo malo. Sada više nije tako, a politički se spektar širi. U Britaniji Jeremy Corbyn, staromodni ljevičar, kontrolira laburističku stranku, koja je nekoć bila glavni oslonac ljevičarenja u korist biznisa. U Francuskoj Marine Le Pen, liderica Nacionalne fronte, koja se hvali da namjerava Brexitu dodati Frexsit, gotovo je sigurna da će biti jedan od dva kandidata za francuskog predsjednika iduće godine. Neočekivani šokovi gotovo su postali rutina. Standard & Poor's je 2011. prvi put skesao rejting američkog duga. Grčka nesolventnost prema MMF-u bila je prvi takav slučaj među razvijenim zemljama.

Planovi reagiranja na krize

Dakle, kompanije moraju shvatiti da mnoge razvijene zemlje postaju visokorizična tržišta a kao kompenzaciju ne obećavaju dovoljno visoku zaradu. Možda će morati uvesti praksu upravljanja rizicima kakvu već primjenjuju na tržištima u razvoju. Ne valja koncentrirati ulaganja u suviše malih zemalja. Trebat će razraditi planove hitnog reagiranja u slučaju iznenadnih kriza. I planirati kako smanjiti gubitke ili premjestiti poslove na drugu lokaciju ako vlast preuzme neki od populista.

Kompanije su već suočene sa sporim rastom dugoročnih ulaganja, a politički rizik mogao bi ojačati otpor prema takvom poslovanju. Vjerojatno će se odlučivati za kratkoročne investicije. Ali ako se kompanije ipak vrate na dugoročna ulaganja, mogle bi potaknuti dodatnu nestabilnost. Začarani krug, niske korporativne potrošnje

koja potiče stagnaciju što opet izaziva nezadovoljstvo javnosti i još više političkih previranja, mogao bi ubrzati kretanje. Kompanije moraju zamijeniti oprez nečim produktivnim. Poslovni i politički prioritet trebao bi biti stišavanje nezadovoljstva javnosti zbog korporativnih ekscesa. U proteklih 30 godina kompanije su se navikle razmišljati o stvarima kao što su plaće izvršnoga osoblja isključivo u tržišnim mjerilima. Primjerice, previše su se trudile navesti menadžere da se ponašaju kao vlasnici, umjesto kao zaposlenici, dajući im dioničke opcije. Ali percepcija javnosti jednako je važna kao i složeno računanje.

Izazov ponašanja bogataša

Nastojanja tvrtki da se uhvate u koštac s takvim temama mogu se lako osvetiti. Skupine super-bogatih sastaju se i razgovaraju o nejednakosti što je nalik na aristokratske debate o tome hoće li potrebitima udijeliti nešto mrvica sa svoga stola. Odluka Svjetskog ekonomskog foruma da tema sljedećeg godišnjeg sastanka u Davosu bude „prijemljivo liderstvo“ gotovo da je poziv na ismijavanje – upozorio je nedavno komentator „The Economist“. Ali to je razlog za temeljitije promišljanje umjesto za predaju. Kompanije moraju biti svjesne svojih političkih, zapravo populističkih, postupaka u svakodnevnom poslovanju, od toga kako određuju plaće svojih izvršnih čelnika do toga koga postavljaju u upravne odbore i koliko troše na razonodu. Cijena slobode obavljanja biznisa u današnjim bogatim zemljama iziskuje stalnu pripravnost.

Rajski život za malobrojne

Talentiranim softverskim genijalcima sve brojnije tehnološke tvrtke nude goleme plaće i brojne dodatne povlastice, što je mamac kojemu je teško odoljeti. Ali medalja ima i drugu stranu...

Svatko tko priželjkuje uspješnu karijeru, trebao bi ovladati gradivom informatičke tehnologije. Općenito se smatra da su softverske tvrtke raj za „talente“. Ne samo što zaposlenicima nude bogovsku plaću nego i niz dodatnih pogodnosti, od bonusa do dioničkih opcija. Najuspješniji, tj. najviši u rangu, mogu računati i na besplatnu hranu koju pripremaju kuhari ravni onima u elitnim hotelima ili onima što prodaju kulinarsku mudrost na TV ekranima diljem planeta. Na raspolaganju su im i gimnastičke dvorane, besplatni prijevoz na posao i s posla.

Otimačina mozgovia kao na nogometnom tržištu

Takve kompanije moraju se dodvoravati mozgovima kojih nikad nema dovoljno na tržištu i čuvati ih kao kap vode na dlanu. Uz zaoštavanje digitalne revolucije koja na očigled mijenja lice svijeta sve je oštija borba među kompanijama za talentirane stručnjake, kadrovska otimačina gotovo je nalik onoj na međunarodnom nogometnom tržištu. Divovi poput Googlea i Facebooka nastoje učvrstiti svoj položaj u srcu nove ekonomije ulažući milijarde dolara u istraživanja, stalno se šireći u nova područja. I novonastala nova poduzeća otimaju se za vrhunske „digitalce“, a klasični proizvođači ne mogu ostati izvan utrke jer su im potrebni šifranti i drugi tehnološki „superštreberi“. Proizvođači automobila kao GM, Ford, Nissan, Toyota i drugi smještaju svoje istraživačke izvidnice u Silicijsku dolinu i slična tehnološka „mrijestilišta“.

Sva ta previranja uvjetuju nadmetanje u ponudi i potražnji plaća i povlastica, a najveće kompanije grade i nove goleme radne prostore koji bi svojom udobnošću trebali dodatno inspirirati stručnjake. Neke tvrtke kao Netflix nude osoblju neograničen dopust.

Raskorak obećanja i prakse

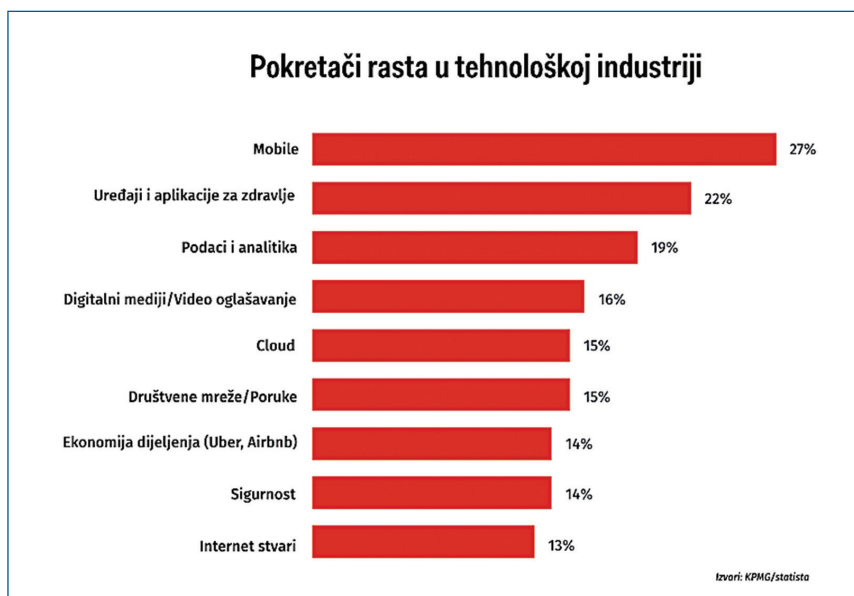
Tako izgleda vesela strana digitalne priče, ali praksa pokazuje da radna mjesta kao što su npr. kreator softvera ili inženjer nisu jamstvo zadovoljstva na poslu. Anketa koja je lani na uzorku od 5.000 u tehnološkim i netehnološkim kompanijama provela tvrtka TINYpulse, specijalizirana za promatranje zadovoljstva zaposlenika, otkrila je da se mnogi od njih osjećaju otuđenima, uhvaćenim u zamku ili na neki drugi način zakinutim u očekivanjima. Tek je 19 posto tehničkih zaposlenika izjavilo da su zadovoljni svojim poslom, a samo 17 posto da se osjećaju cijenjenima na poslu. U mnogim područjima bili su čak nezadovoljniji nego radnici na netehničkim radnim mjestima.

Uostalom, kompanije koje nude sjajne novčane i druge uvjete ne čine to zato što su mekana srca nego zato što očekuju da će ljudi toliko marljivo raditi da neće imati ni vremena koristiti sve obećane blagodati kao što je gurmanski ručak ili aparat za kemijsko čišćenje odjeće. To su tek mamci koji će ljude vezati uz radne stolove. Neka od najrazmetljivijih obećanja puke su iluzije. Ponuda „uzmite dopusta koliko želite“ može zapravo značiti „odmarajte se što je kraće moguće i toliko koliko se usudite“. Neke pak ponude imaju opaki prizvuk kao npr. kada Facebook nudi ženama 20.000 USD ako zamrznju svoja jajašca.

Nemilosrdna utakmica

Tehnička je privreda nemilosrdna meritokracija. Kako je Bill Gates svojedobno izjavio „vrhunski tokar može zaraditi nekoliko puta veću plaću od svoga prosječnoga kolege, ali vrhunski pisac softvera vrijedan je 10.000 puta više od prosječnoga“. Najtalentiraniji zaposlenici zaista mogu računati na kraljevsku nagradu. Google je navodno ponudio 3,5 milijuna dolara u dionicama istaknutom inženjeru kako bi ga odgovorio da prijede u Facebook, koji je pak platio milijardu USD Instagramu, uglavnom zato da bi dobio njegovih 13 vrhunskih stručnjaka. Ali oni koji su u ovom poslu samo dobri, a ne veliki, obična su, potrošna roba. Mogu očekivati da će raditi u mraku, dok će zvijezda ubirati sva priznanja.

Novoutemeljena tehnološka poduzeća najčešće nastoje privući talente nudeći im dionice. Zaposlenici rade kao mravi kojima se smiješi znatan imetak kada tvrtke postanu javne. Međutim, takve tvrtke najčešće koriste nekoliko vrsta dionica koje jamče najveću dobit pripadnicima najužeg upravljačkoga kruga, ostavljajući zaposlenima obične dionice koje lako mogu izgubiti na vrijednosti. Te nove kompanije (startupi, kako ih gotovo svi nazivaju) obećavaju investitorima da će sačuvati vrijednost svoga uloženog novca ako dionicama padne cijena prilikom eventualne inicijalne javne ponude. Kada tvrtke moraju platiti takva jamstva, najčešće to čine emisijom dodatnih dionica, što smanjuje vrijednost uloga običnih dioničara, uključujući zaposlenike.

Sve više razočaranih

Razočaranja te vrste sve su učestalija i mnoge takve kompanije pribjegavaju javnoj ponudi, uz niže cijene svojih dionica. Druge postaju vlasništvo velikih kompanija. Ukratko, tehnološka industrija nudi golemu zaradu malobrojnim sretnicima, što objašnjava podatak da gotovo polovicu milijardera diljem svijeta čine mlađi od 40 godina, zaposleni uglavnom u takvim tvrtkama, kako navodi The Economist. Nudi i lagodan život brojnim tisućama na nešto nižoj hijerarhijskoj razini. Ali ta industrija krije i podosta razočaranja, tj. mnogo znoja uz skromnu zaradu i snove o preoblikovanju svijeta koji se pretvaraju u samo još jedno naporno i nesigurno radno mjesto.

Kraljevske plaće za pilote

Kina postaje ne samo jedna od svjetskih ekonomskih velesila nego i vrlo snažan konkurent u avionskom prijevozu putnika. Suočena je s oskudicom pilota pa leteće kompanije nastoje pridobiti inozemno letačko osoblje, nudeći im vrhunske plaće i dodatne povlastice

Kada je svojedobno skupina hrvatskih pilota najavila odlazak u neke inozemne kompanije koje su im ponudile veću plaću bila se podigla kvazi-domoljubna medijska prašina. U međuvremenu smo se navikli da nam odlaze liječnici, informatičari i drugi stručnjaci. Jadikovanja tu ne pomažu, seoba talenata (kao i onih manje kvalificiranih) globalni su trend, a posebno je aktualna potražnja pilota.

Jedan bivši pilot američke kompanije United Airlines kaže kako ga svakog tjedna bombardiraju ponudama iz Kine da preuzme upravljanje letjelicama A320 proizvedenim u Airbusu. Regionalni prijevoznik Qingdao održava letove u Kanadu i Australiju, jednako je velikodušan i spreman je dobrom pilotu plaćati 302.000 USD. Usto obje4 kompanije nude plaćanje poreznog računa pilotima u Kini pa nije lako odoljeti tako primamljivom aranžmanu.

Sve maštovitiji mamci

Naravno, u Kini je sve veliko, zapravo divovsko. Njima trebaju milijuni tona hrane, tisuće hektolitara vina i drugih napitaka a kineske će kompanije u slijedećih 20 godina svakog tjedna tražiti gotovo 100 pilota kako bi udovoljili sve većoj potražnji putovanja, prvenstveno turističkih. U tom razdoblju kineski zračni promet prema očekivanjima će se gotovo četverostručiti, a skupina Airbus procjenjuje da će predstavljati najzaposlenije svjetsko tržište.

Suočeni s nedovoljnim brojem domaćih kandidata, prijevoznici sve maštovitijim mamcima nastoje pridobiti strance s respektabilnim pilotskim iskustvom na domaćim linijama. Uz plaću u igri su i različite povlastice, npr. bonusi i plaćanje prekovremenog rada, a čak i nove kompanije jedva poznate u svijetu, nude plaću koja je 50 posto veća nego što je dobivaju zapovjednici vodećih američkih prijevoznika kao što je npr. Delta Air Lines.

S ponuđenim neto plaćama od 26.000 dolara na mjesec, piloti s tržišta u razvoju, kao što su Brazil ili Rusija, mogu u Kini četverostručiti zarade koje dobivaju kod kuće, tvrdi Dave Ross, predsjednik tvrtke Wasinc International u Las Vegasu, koja

pribavlja letačko osoblje za desetak kineskih kompanija. Taj stručnjak kaže da je potražnja neograničena te da kineske kompanije zapošljavaju sve pilote koji su im dostupni.

U nekim slučajevima, npr. pilot što ga je Ross angažirao za kompaniju Bering Capital Airlines, dobiva plaću od 80.000 dolara na mjesec.

Za usporedbu, prosječna godišnja zarada iskusnog pilota u američkim kompanijama dostiže 209.000 USD, kako navodi udruga Air Line Pilots Association, koja okuplja više od 52.000 pilota u SAD-u i Kanadi.

U proteklih pet godina broj kineskih zračnih prijevoznika povećan je 28 posto, tj. na 55, a ukupna flota letjelica u deset je godina utrostručena, na 2650 aviona kako navodi kineska Uprava civilnog zrakoplovstva.

Za nove zrakoplove 950 milijardi USD

Iako su plaće i druge povlastice primamljive, ne teče sve glatko jer piloti se moraju probiti kroz šumu birokracije dok pribave radnu dozvolu i još neke papire te može proteći i do dvije godine od podnošenja zahtjeva do odobrenja. Ne postoji jedinstvena agencija koja bi sređivala papirologiju.

Za Air China, China Eastern Airlines i desetak regionalnih kompanija leti oko 30.000 domaćih pilota i 2.000 stranaca koji su uspjeli pribaviti licencu, navodi se u Vladinu godišnjem izvještaju o statistici pilota. Najviše je stranaca iz Južne Koreje, Amerike i Brazila. Unatoč vrlo primamljivim uvjetima, zasad ipak nema jagme stranaca za letenje u pilotskim kabinama kineskih zrakoplova. Ali ponuda i potražnja jamačno će se intenzivirati jer kineski su naručitelji lani u knjigama narudžaba (uglavnom u Airbusu i Boeingu) imali 780 aviona u vrijednosti 102 milijarde USD. U sljedeća dva desetljeća kineskim će prijevoznicima trebati 6.330 novih letjelica u vrijednosti 950 milijardi USD, prema podacima Boeinga. To znači da neće moći biti suviše škrti i izbirljivi u popunjavanju svojih kabinskih ekipa.

Nevidljiva cenzura

Knjige mnogih autora, među kojima su Ernest Hemingway, George Orwell, Ian Fleming i drugi, bile su cenzurirane u vrijeme vladavine Francisca Franca, ali neke su i danas dostupne isključivo u takvoj iskrivljenoj verziji.

Francisco Franco umro je prije više od četiri desetljeća ali cenzura što ju je nametnuo španjolski diktator i danas je vidljiva u djelima autora kao što su Ernest Hemingway, George Orwell, James Baldwin, Ian Fleming i drugi.

Prema najnovijim istraživanjima, moderni klasici koji su bili cenzurirani u vrijeme diktature u još uvijek su dostupni u Španjolskoj samo u inačici koju je dopuštao Francov režim. U mnogim slučajevima to znači da se ta literatura javlja bez „nepoželjnih“ osvrti na španjolski građanski rat i na samoga Franca, a uklonjene su rečenice i dijelovi teksta koji su se smatrali suviše seksualno eksplicitni, kritični prema crkvi ili nemoralni prema standardima tadašnjega režima.

Neki španjolski prijevodi inozemnih djela javljaju se s naprosto istrgnutim stranicama iz originalnog teksta. James Bond, špijun sklon ženskarenju, koji dominira u romanima Iana Fleminga, posebno je stradao u rukama Francovih cenzora. Mnogi od njegovih, grafički prikazanih seksualnih podviga, još uvijek izostaju u španjolskim inačicama tih djela. Hemingwayevo djelo Preko rijeke u drveće (*Across the River Into the Trees*) čak i u novijim španjolskim izdanjima objavljuje se s nizom promjena što su ih proveli cenzori. Osvrt na „lezbijstvo“ u originalnom tekstu preveden je kao „dobre prijateljice“ u španjolskom „Prijevodu“. Navod „General Fat Ass Franco“ (General debela guzica Franco) u engleskom tekstu, u španjolskom je 2001. preveden kao neodređeni „General Asno Gordo“ (general debeli magarac). Grubi jezik i neuglađeni hemingwayevski izrazi kao npr. „son of the bitch“ ublaženi su ili potpuno uklonjeni iz teksta.

„To je nevidljivo Francovo nasljeđe. Ono je prisutno ali čitatelj ne zna ništa o njemu“, kaže Jordi Cornella, predavač hispanistike na Sveučilištu Glasgow. „Cenzura je nestala poslije Franca, ali ne i učinak cenzora“. Cornella je prvi put uočio da su današnja španjolska izdanja i dalje „obogaćena“ takvom praksom kada je analizirao prijevod Flemingovih romana o Bondu. „Završno poglavlje Dra Noa bilo je potpuno

izobličeno jer su izbacili nekoliko stranica sa seksualnim sadržajem. Pomislio sam da to mora biti pogreška, ali onda sam počeo istraživati i pronašao sam druge primjere“, izjavio je profesor Cornella u Financial Timesu. „Problem je što se te inačice pojavljuju i u e-knjigama pa možete kazati da je cenzorstvo u Španjolskoj još uvijek živo i zdravo“.

Cornella je do sada otkrio cenzuru u desecima knjiga u brojnim izdanjima nakon Franca, od Burmanskih dana Geoga Orwella do Rosemaryne bebe Ira Levina. Okljaštrena su i djela Johna Dos Pasosa, Muriel Spark i Dashiella Hammetta. Kako kaže profesor Cornella, izdavači često nisu ni svjesni da su knjige koje objavljuju kompromitirane. „To nema veze s ideologijom. Događa se bilo iz financijskih razloga ili zato što je tekst koji imaju cenzuriran“, objašnjava on.

Francova vladavina nad Španjolskom trajala je od završetka građanskog rata 1939. do njegove smrti 1975. u tom razdoblju u Španjolskoj je objavljeno gotovo 500.000 knjiga koje su sve morale proći kroz ruke (i škare) cenzora. Profesor Cornella drži da je nejasno koliko je djela „amputirano“ ili izmijenjeno i koliko se tih izmjena još uvijek nalazi u suvremenim izdanjima. Španjolska je demokracija odavno prošla svoje djetinjstvo, ali kako primjećuje citirani analitičar, knjige su dugovječne.

Tema broja: **Hrvatska 2017. – Kako dalje?**

EKONOMSKA POLITIKA HRVATSKE U 2017.

Četiri stupa gospodarske strategije

U ostvarivanju dugoročnih programskih ciljeva gospodarskog rasta i razvoja, ekonomske politike Vlade Republike Hrvatske u 2017., ali i do kraja mandata 2020., temeljit će se na izgradnji poticajnog, jednostavnog i sigurnog poslovnog okruženja u kojemu je privatni sektor nositelj ekonomskoga razvoja, a država jamac provedbe načela društvene solidarnosti, partnerstva i socijalne uključenosti.

Piše: mr.sc. Andrej Plenković¹

Politička stabilnost ključna je za kvalitetan gospodarski rast i razvoj te je naši građani i poduzetnici očekuju. Optimizam, na koji smo tijekom višegodišnje krize gotovo zaboravili, i pozitivna promjena društvene atmosfere najsnažniji su motivi novoj vladi da u idućem razdoblju pokrene i provede promjene koje će dodatno osnažiti povoljne perspektive hrvatskoga gospodarstva, ali i pojedinca – radnika, umirovljenika, poduzetnika ili studenta.

¹ Autor je predsjednik Vlade Republike Hrvatske.

Svjesni smo izazova i problema koje moramo rješavati kako bismo dodatno osnažili postojeće pozitivne gospodarske trendove.

Svjesni smo i prilika koje nam se pružaju kroz pozitivne trendove i odlučni smo ih iskoristiti provodeći promjene koje će povećati konkurentnost hrvatskoga gospodarstva, osnažiti proizvodnju i izvoz te, naposljetku, rezultirati povećanjem zaposlenosti i stvaranjem kvalitetnih radnih mjesta.

Sljedećih dvanaest mjeseci ključno je za pokretanje promjena i za razvojni skok koji je Hrvatskoj doista nužan. Četiri su temeljna cilja Vlade Republike Hrvatske koje ćemo ostvariti u četverogodišnjem mandatu:

Sljedećih 12 mjeseci ključno je za pokretanje promjena i za razvojni skok koji je Hrvatskoj doista nužan.

Godina konsolidacije

Prvi cilj je osiguranje stabilnog i trajnog gospodarskog rasta. Aktualni pokazatelji vezani za projekcije gospodarskog rasta od 2,6% u ovoj godini, kao i pokazatelj pada nezaposlenosti u rujnu ove godine, dodatan su nam poticaj. Ostvarenje spomenutog cilja počet ćemo predstavljanjem proračuna za 2017. kojim namjeravamo potvrditi svoju ustrajnost u smanjenju proračunskog deficita na razinu od 2 posto BDP-a u 2017., kao i sniženju udjela javnog duga u BDP-u, kroz uravnoteženu fiskalnu konsolidaciju i jačanje održivosti

javnih financija, a uz očuvanje solidarnosti. Uvjereni smo da će ovakav pristup rezultirati jačanjem makroekonomske stabilnosti i smanjenjem troška kamata te povećanjem konkurentnosti i kreditnog rejtinga.

Povećanje konkurentnosti, stvaranje pravne sigurnosti i daljnje smanjenje neporeznih davanja rasteretit će građane i poduzetnike. To će naposljetku dati zamah razvoju gospodarstva i privući ulagače. Ono što će obilježiti 2017. godinu, a vjerujem i cijeli mandat nove Vlade Republike Hrvatske, jest provedba cjelovite porezne reforme.

Česte izmjene poreznih propisa stvorile su proteklih godina klimu određenog nepovjerenja i nesigurnosti za poduzetnike, investitore, o čemu su nerijetko svjedočila brojna izvješća međunarodnih organizacija i institucija koje su Hrvatsku doživljavale nedovoljno atraktivnom za ulaganja. Cjelovita reforma usmjerena je na pojednostavljenje i dugoročnu stabilnost poreznog sustava, ali i na porezno rasterećenje, kako građana, tako i poduzetnika, obrtnika te poljoprivrednika. Sveobuhvatnost reforme i visok stupanj njezine usklađenosti s potrebama gospodarstva jamči trajnost predloženih rješenja i toliko potreban doprinos stabilnosti poslovnog okruženja. S druge strane, porezna reforma, vjerujemo, dat će svoj doprinos demografskoj obnovi te postizanju veće socijalne pravednosti.

Rezanje administrativnih prepreka

Jedan od naših prioriteta jest i smanjenje administrativnog i regulatornog okruženja koje će dodatno osnažiti učinke porezne reforme. Svjesni smo da administrativne, parafiskalne i zakonske prepreke u velikom broju slučajeva odvrćaju investitore i bez tih mjera porezno rasterećenje ne bi moglo dati pune gospodarske učinke. Upravo zbog toga vrlo brzo ćemo krenuti s nizom mjera i odluka koje će smanjiti administrativne prepreke. Namjera nam je stvoriti sustav koji će osigurati platformu za sustavno otkrivanje administrativnih i regulatornih prepreka, a koji će biti dostupan svim poduzetnicima.

To znači i jačanje mehanizma ocjene svakog zakonodavnog propisa, ne samo kada je riječ o fiskalnim i financijskim učincima, kompatibilnosti s europskom pravom stečevinom, nego prije svega učinku na gospodarstvo.

Zbog toga smo postavili cilj da Hrvatska u sljedećih godinu dana znatno napreduje na komparativnim ljestvicama konkurentnosti – uz ostalo, da uđe u prvih 30 zemalja na ljestvici *Doing Business*, što će djelovati ohrabrujuće i za naše gospodarstvo i za ulagače. Zbog toga će bitan segment našeg rada u idućim mjesecima biti i preispitivanje svrhovitosti još uvijek prevelikog broja mjera koje postoje i raditi na njihovu potpunom ukidanju.

Osim navedenog, Vlada će poduzimati mjere u cilju povećanja učinkovitosti institucija. To uključuje pojednostavljenje propisa i ubrzanje rada administracije i sudova te digitalizaciju i povezivanje svih tijela državne uprave, kako bi servis za građane bio učinkovitiji i brži.

Podizanje konkurentnosti ključ je uspjeha u daljnjem oporavku proizvodnje i, posebno, izvoza.

Poticaji i reforme

Nastavit ćemo s reindustrijalizacijom Hrvatske potičući i jačajući izvozni potencijal naših industrija, a raduje nas pritom snažan rast IT industrije i rastući izvoz koji Hrvatska ostvaruje u području novih tehnologija i aplikativnih rješenja. Korištenje sredstava iz EU fondova u tom je smislu dodatan impuls i izvor financiranja za prijeko potrebne razvojne investicije i infrastrukturne projekte, ali i aktivnosti istraživanja, razvoja i inovacija. Pritom ne smijemo zaboraviti kako je osnovna svrha korištenja sredstava iz fondova Europske unije smanjenje razlika u razvoju između naših županija, gdje je uočljiva razlika u stupnju razvoja i perspektiva. Pritom će razvoj malog i srednjeg poduzetništva biti jedan od mehanizama za smanjenje tih razlika.

Posebnu pozornost posvetit ćemo turizmu u kojem ćemo poticati nova ulaganja te aktiviranje neiskorištene državne imovine za turističke svrhe, što može rezultirati povećanjem prihoda. Dobro je da se najavljuje 50 novih ili obnovljenih hotela koji će biti dovršeni iduće godine, a u 2016. godini ulaganja u turizam iznosila su više

od 670 milijuna eura, dok će investicije koje su u pripremi za sljedeću godinu biti veće od 800 milijuna eura. Ono što nas mora zabrinuti jest da statistika pokazuje kako više od 2 milijuna Hrvata ne odlazi na odmor, većinom zbog financijskih razloga. Stoga ćemo poticati razvoj domaćega tržišta.

Jedan od generatora budućeg ekonomskog rasta svakako je i poljoprivreda, posebice „projekt Slavonija“ koji smo naznačili u izbornom programu, koji je i dio Vladina programa. Tom dijelu Hrvatske moramo posvetiti posebnu pozornost kad je riječ o regionalnom razvoju i poljoprivredi. Želim pritom izdvojiti nekoliko ciljeva: osiguranje prehrambene sigurnosti i neovisnosti, povećanje konkurentnosti hrvatske poljoprivrede i prehrambene industrije te ribarstva, održiv razvitak poljoprivrede i gospodarenje resursima, razvoj i modernizacija ruralnih prostora bit će prioritet rada ove Vlade. U tom kontekstu predviđene su i promjene poreznih stopa na poljoprivredne inpute.

Reforme ćemo nastaviti i na području javnih nabava i upravljanja državnom imovinom. Sustav javne nabave važan je u borbi protiv korupcije te izgradnji otvorene i etične javne uprave. Unaprijedit ćemo sustav javne nabave kako bismo osigurali učinkovit i transparentan sustav te da bismo ostvarili brojne uštede. Stoga se uskoro može očekivati i prijedlog Zakona o javnoj nabavi, o kojemu će se provesti i javna rasprava.

Ono što će obilježiti iduću godinu, ali i cijeli mandat ove vlade, je provedba cjelovite porezne reforme.

Neučinkovito i netransparentno upravljanje državnom imovinom boljka je koja je pratila sve dosadašnje Vlade od neovisnosti pa do danas. Osnutkom Ministarstva državne imovine ovom problemu dajemo posebnu važnost. Hrvatska je u proteklih 25 godina imala različite institucije i modele upravljanja državnom imovinom. Čini se da nijedan nije do kraja ispunio svoje ciljeve, a državna imovina i dalje je nedovoljno iskorištena. Stoga očekujem da će transformacija Državnog ureda za upravljanje državnom imovinom u ministarstvo pridonijeti i boljem korištenju imovine,

i državnom proračunu, i rastu gospodarstva. Osim razvojnog i reformskog rada, aktivno ćemo se baviti i restrukturiranjem državnih i javnih poduzeća, a osobito društava željezničkog sektora i sektora cestovne infrastrukture.

U željezničkom sektoru restrukturirat ćemo HŽ Cargo, HŽ Putnički prijevoz i HŽ Infrastrukturu. U planu su reforme koje će dovesti do ušteda, te naposljetku rezultirati modernim željezničkim sustavom koji će biti održiv i konkurentan na hrvatskom, ali i na europskom tržištu. U sektoru cestovne infrastrukture ključan je smjer restrukturiranje cjelokupnoga cestovnog sustava. Postoji devet radnih skupina koje pripremaju prijedloge poboljšanja u klasifikaciji cesta, modernizaciju standarda i prakse upravljanja, kao i model unaprjeđenja i modernizaciju sustava naplate cestarina.

Ravnomjeran razvoj

Prioritet Vlade jest i ravnomjeran razvoj svih krajeva Hrvatske. Djelovat ćemo u smjeru smanjenja razlika, posebno izmjenom indeksa razvijenosti. Slijedom navedenoga radit ćemo na novom zakonodavnom okviru i posebnim programima za gospodarski oporavak slabije razvijenih i ratom pogođenih područja, a to se odnosi i na brdsko-planinska područja i otoke, na sve one koji imaju neravnopravan razvojni položaj, čime želimo spriječiti iseljavanje stanovništva.

Istodono s osiguranjem gospodarskog rasta radit ćemo i na stvaranju novih i kvalitetnih radnih mjesta. Razvijat ćemo učinkovito i uređeno tržište rada koje će omogućiti dostojan rad svima onima koji žele raditi i zaraditi. Aktivne mjere politike zapošljavanja posebno će se odnositi na mlade, dugotrajno nezaposlene osobe i osobe s nižom razinom obrazovanja.

Napravit ćemo srednjoročne projekcije razvoja sektora i njihovih potreba za radnom snagom te omogućiti bolji pristup osposobljavanju, cjeloživotnom učenju, stručnom školovanju i sveučilišnom obrazovanju prilagođenom budućim potrebama svake od industrija. U tom kontekstu nastavit ćemo provedbu reforme obrazovnog sustava kako bi se odgovorilo na potrebe društva i gospodarstva, da bi iz našeg obrazovnog sustava izlazili mladi, samosvjesni ljudi s kvalitetnim općim obrazovanjem, spremni za specijalizaciju, analitičko mišljenje, prilagođeni budućem tržištu rada jer samo na taj način možemo ići ukorak s procesima integracije i globalizacije.

Provest ćemo reorganizaciju i modernizaciju Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje kako bismo stvorili proaktivnu instituciju, te pojednostaviti mjere aktivne politike zapošljavanja, uskladiti studijske programe s projekcijama tržišta rada te posebnu pozornost posvetiti suzbijanju sive ekonomije.

Vodit ćemo računa i da radno zakonodavstvo bude pojednostavljeno, osigurati učinkovitu primjenu načela fleksibilnog radnog vremena te osigurati zadržavanje prava za vrijeme nezaposlenosti i u slučaju izvanrednog otkaza. Vlada je na prvoj sjednici imenovala ministre koji su članovi Gospodarsko-socijalnog vijeća, održana je prva sjednica s našim socijalnim partnerima i poduzetnicima, a taj angažirani pristup pokazuje privrženost kvalitetnom i uključivom socijalnom dijalogu i pravovremenom doprinosu svih partnera u kontekstu zakonodavnih procesa i prijedloga.

Najvrjedniji hrvatski potencijal oduvijek su bili ljudi. Posebnu pozornost usmjeriti ćemo na mjere koje će zaustaviti iseljavanje i potaknuti demografsku obnovu Hrvatske.

Demografska obnova

Najvrjedniji hrvatski potencijal oduvijek su bili ljudi. Jedan od strateških izazova suvremene Hrvatske, ali i njezine budućnosti, jest demografska obnova koja čini temelj gospodarskog, regionalnog, ruralnog i ukupnog razvitka zemlje. Posebnu pozornost usmjerit ćemo na mjere koje će zaustaviti iseljavanje i potaknuti demografsku obnovu Hrvatske.

Ovdje moram naglasiti da cilj nije populacijsku politiku i demografsku obnovu svesti na dotacije, subvencije i naknade, nego je cilj svih naših politika stvoriti jako gospodarsko okruženje u kojem će mladi ljudi moći bez problema zasnovati obitelji, riješiti stambeno pitanje i zaposliti se. Siguran sam da ćemo u tome i uspjeti jer alternative nemamo, moramo napraviti pomake na tom području.

U svim našim politikama cilj nam je postići društvenu pravednost i solidarnost. Obveza je Vlade osigurati pomoć socijalno isključenima. Mirovinski, zdravstveni i socijalni sustav stoga moraju, uz nužnu konsolidaciju radi njihove dugoročne financijske održivosti, zadržati načelo solidarnosti te svoju zaštitnu funkciju. Želim spomenuti da u Hrvatskoj postoji više od 500 000 osoba s invaliditetom, na razini EU taj je broj 80 milijuna ljudi, i upravo o njima moramo posebno voditi računa.

Prioritet Vlade je i ravnomjeran razvoj svih krajeva Hrvatske. Novim zakonima i posebnim programima poticat će se gospodarski oporavak slabije razvijenih i ratom pogođenih područja i otoka.

Vlada će provesti reformu sustava socijalne skrbi, posebno sustava novčanih naknada, unaprijediti centre za socijalnu skrb i mreže obiteljskih centara s ciljem pružanja kvalitetnih usluga i postizanja učinkovitosti, transparentnosti i pravednosti cjelokupne socijalne zaštite. Definirat ćemo minimalni standard, to jest minimum sredstava koji će biti zajamčen svakom građaninu, izraditi strategiju socijalnog stanovanja te provoditi posebno dizajnirane programe pomoći djeci iz siromašnih obitelji, beskućnicima i ostalim socijalno ugroženim skupinama društva.

Reforma mirovinskog sustava

Jedna od najzahtjevnijih reformi svakako će biti reforma mirovinskog sustava. Prema podacima Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, omjer osiguranika i korisnika mirovina je 1:1,19. Broj korisnika najnižih mirovina u posljednjih desetak godina povećao se sa 139 tisuća na gotovo 227 tisuća hrvatskih građana, a njihova prosječna mirovina povećala se s 1.185 kuna na svega 1.450 kuna. Upravo je životni standard naših umirovljenika u fokusu programa moje Vlade. Reforme koje se pripremaju bit će usredotočene na dugoročnu održivost i primjerenost mirovina naših građana, što će umirovljenicima omogućiti dostojanstven život nakon završetka radnog vijeka.

Unutar reforme postojećega mješovitog mirovinskog sustava, uz potencijal II. i III. stupa s 85 milijardi kuna imovine i 1,8 milijuna članova te rješavanjem uočenih nejednakosti i nepravičnosti, kako unutar, tako i među generacijama, u otvorenom dijalogu svih dionika nastojat ćemo postići konsenzus u korist naših sadašnjih i budućih generacija.

Svim navedenim mjerama želimo stvoriti poticajno okruženje našim građanima za život i rad te vratiti povjerenje, kako domaćih, tako i inozemnih ulagača te Hrvatsku učiniti poželjnom destinacijom za poduzetništvo, investicije i zapošljavanje.

Pritom ne smijemo zaboraviti da se svaki hrvatski poduzetnik, a to znači i hrvatsko gospodarstvo u cjelini, svakodnevno natječu s drugim gospodarstvima i konkurentima, kako onima iz EU, tako i onima iz trećih zemalja. Upravo konkurencija bit će nam dodatan poticaj da ubrzamo promjene koje će omogućiti da Hrvatska postane pravi i prvi izbor domaćih i stranih investitora.

Odgovornost je, prije svega, u ovom trenutku na Vladi, ali i svima nama zajedno, da pridonesemo zamahu hrvatskoga gospodarstva. U tome očekujemo potporu ekonomskih stručnjaka. Ovaj popis prioriteta nije konačan i Vlada će reagirati na sva ona pitanja koja se budu postavljala u dnevnom redu naših aktivnosti.

Nastojat ćemo biti brzi, odgovorni, otvoreni i uključivi, uvažiti ideje i onih koji su u političkom smislu na nekom drugom kraju spektra, ako su korisne i dobre za Hrvatsku bit ćemo spremni razmotriti ih i prihvatiti.

Na samom kraju želim naglasiti da smo dobili povjerenje hrvatskih građana koje ne namjeravamo iznevjeriti, nego učiniti sve za gospodarski rast i razvoj zemlje. Uz zajedničko zalaganje i rad, uvjeren sam da rezultati neće izostati i da ćemo pri evaluaciji prvih godinu dana rada Vlade krajem 2017. biti zadovoljni postignutim i s još više optimizma planirati budućnosti.²

Jedan od
generators
budućeg
ekonomskog rasta
je i poljoprivreda,
posebno „Projekt
Slavonija“, koji
je i dio Vladina
programa.

² Članak se temelji na govoru na 24. znanstveno-stručnom savjetovanju Hrvatskog društva ekonomista „Ekonomika politika Hrvatske u 2017.“ u Opatiji, 9. studenoga 2016.

ZAŠTO JE HRVATSKO GOSPODARSTVO STATICNO

Proaktivnom gospodarskom politikom do konkurentnosti

Nakon što je Hrvatska šest godina zaredom bila u recesiji, u 2015. godini ipak je zaustavljen daljnji gospodarski pad te je zabilježen blagi oporavak BDP-a, za 1,6% u odnosu prema prethodnoj godini. Ipak, zaustavljanjem negativnog trenda Hrvatska još nije izišla iz krize. Naime, u 2015. godini hrvatski je BDP bio realno za 11% niži u odnosu prema zadnjoj pretkriznoj, 2008. godini. Koliko je to oštar gospodarski pad u razdoblju od 2008. do 2015. godine dovoljno govori podatak da je u tom vremenu još samo sedam država na svijetu zabilježilo veći pad BDP-a od Hrvatske (Libija, Jemen, Ukrajina, San Marino, Grčka, Srednjoafrička Republika i Ekvatorijalna Gvineja). Kako do pozitivnih pomaka na ljestvicama konkurentnosti?

Piše mr.sc. Zvonimir Savić¹

Ako bi se Hrvatska usporedila s državama svojega okruženja, to jest državama središnje i istočne Europe, jasno je da nijedna od tih država nije zabilježila dugotrajniju recesiju od Hrvatske. Naime, 2009. godine sve države središnje i istočne Europe zabilježile su gospodarski pad (osim Poljske), a već iduće godine većina njih počela se oporavljati i uzlazni trend kretanja tih gospodarstava traje

¹ Autor je direktor Sektora za financijske institucije, poslovne informacije i ekonomske analize HGK-a i iznesena stajališta nisu nužno i stajališta institucije u kojoj je zaposlen.

i danas. S obzirom na to da je tek prošle godine Hrvatska zabilježila pozitivnu stopu kretanja BDP-a, a ove godine očekuje se nastavak blagog rasta (primjerice, Hrvatska gospodarska komora procjenjuje da bi ove godine rast BDP-a trebao dosegnuti najmanje 2,2%), to još nije dovoljno da se hrvatsko gospodarstvo brzo vrati na pretkrizne razine.

Stoga se očekuje da bi ove godine Hrvatska, uz Sloveniju, bila jedina država središnje i istočne Europe u kojoj bi razina BDP-a još uvijek bila ispod razine iz pretkrizne 2008. godine. Za Sloveniju to nije toliki problem jer već nekoliko godina zaredom bilježi nizak, ali stabilan gospodarski rast te spada među najrazvijenije države središnje i istočne Europe. Naime, u 2015. godini Slovenija se nalazila na 83% prosjeka razvijenosti EU28, a Hrvatska je bila na 58% prosjeka razvijenosti EU-a. Pritom valja istaknuti da je Hrvatska samo neznatno razvijenija od Rumunjske, koju ove godine očekuju više stope gospodarskog rasta od Hrvatske, zbog čega Rumunjska ove godine vjerojatno po razvijenosti sustiže i prestiže Hrvatsku. Time bi Hrvatska postala druga najnerazvijenija država u EU, nakon Bugarske (koja je 2015. godine bila na 46% prosjeka razvijenosti EU28).

Koliko je hrvatsko gospodarstvo nekonkurentno?

Zbog čega Hrvatska u proteklim godinama nije uspjela stabilizirati svoje gospodarstvo i zašto gubi priključak s nama usporedivim državama? Koji su to pokazatelji konkurentnosti po kojima Hrvatska nije dovoljno dobro pozicionirana da bi mogla osvariti veće stope gospodarskog rasta i time uhvatiti priključak s drugim državama središnje i istočne Europe?

Odgovor na takva pitanja možemo dobiti iz, primjerice, analize pozicije Hrvatske u Izvještaju o globalnoj konkurentnosti (The Global Competitiveness Report) Svjetskog ekonomskog foruma. Izvještaj o globalnoj konkurentnosti mjeri konkurentnost 138 država u različitim fazama gospodarskog razvoja. Uzimajući u obzir utjecaj ključnih čimbenika koji pridonose stvaranju uvjeta za konkurentnost, poseban naglasak stavlja se na 12 stupova konkurentnosti. Naime, indeks se sastoji od 12 stupova, podijeljenih u 3 zasebne cjeline, koje predstavljaju ključ za različite načine vođenja gospodarstva, a temelje se na:

1. Osnovnim uvjetima (Institucije, Infrastruktura, Makroekonomsko okruženje, Zdravstvo i osnovno obrazovanje)

Hrvatskoj treba proaktivna gospodarska politika koja će pojačati njezinu konkurentnost i time utjecati da se iz stanja statičnoga gospodarstva postupno počnu bilježiti pozitivni pomaci.

2. Faktorima efikasnosti (Više obrazovanje i trening, Efikasnost tržišta roba, Efikasnost tržišta rada, Razvoj financijskog tržišta, Tehnološka spremnost, Veličina tržišta)
3. Inovacijskim faktorima (Poslovna sofisticiranost, Inovativnost)

Rezultati se temelje na anketi gospodarstvenika u 14.000 tvrtki diljem svijeta i statističkim podacima iz dviju prethodnih godina. Prema rezultatima posljednjeg izvješća o globalnoj konkurentnosti, Hrvatska je na 74. mjestu među 138 gospodarstva svijeta.

Ako bi se Hrvatska usporedila s prosjekom ostalih država središnje i istočne Europe (Bugarska, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija), vidljivo je da čak po 11, od ukupno 12 stupova konkurentnosti, Hrvatska zaostaje u odnosu na prosječnu poziciju u tim državama (jedino u području pokazatelja infrastrukture Hrvatska stoji neznatno bolje). Takva pozicija Hrvatske negativno utječe i na trenutačni gospodarski rast i na potencijal gospodarskog rasta, jer zaostajemo u konkurentnosti u odnosu prema usporedivim i konkurentskim državama.

Takav trend zaostajanja traje već nekoliko godina, što ima utjecaja i na gospodarski oporavak Hrvatske i njezinu relativnu poziciju, i među EU28, i među državama središnje i istočne Europe.

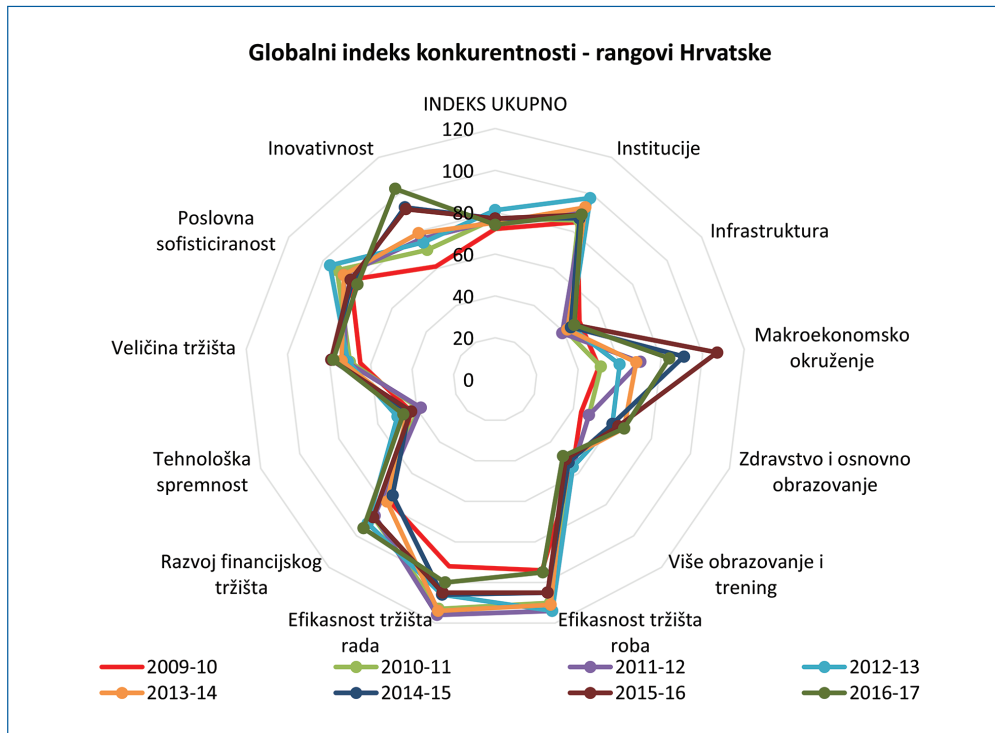
Još 2008. godine čak šest država istočne i središnje Europe bilo je na istoj ili nižoj razini razvijenosti u odnosu na Hrvatsku koja je tada bila na 63% prosjeka razvijenosti EU-a. Naime, Litva je te godine bila na 63%, Mađarska 63%, Latvija 60%, Poljska 54%, Rumunjska 48% i Bugarska na 45%. Zbog pozitivnih kretanja gospodarstava tih država te pada hrvatskog gospodarstva Hrvatska se u proteklim godinama udaljavala od prosječne razvijenosti EU28, dok su se ostale države središnje i istočne Europe nastavile približavati prosječnoj razvijenosti EU28. Među tim državama samo su Litva, Slovenija i Hrvatska u 2015. godini imale nižu razinu BDP-a nego pretkrizne 2008. godine. Ove godine samo Slovenija i Hrvatska imaju nižu razinu BDP-a nego pretkrizne 2008. godine, a iduće godine vrlo vjerojatno od svih država središnje i istočne Europe još bi samo Hrvatska imala nižu razinu BDP-a u odnosu prema pretkriznoj 2008. godini.

Ključni faktori nekonkurentnosti

Relativna nekonkurentnost Hrvatske sama po sebi ne bi bila problem da smo samo kratkotrajno po gotovo svim pokazateljima konkurentnosti na začelju u odnosu prema prosjeku država središnje i istočne Europe. Dodatno, trenutačna relativna nekonkurentnost ne bi bila dugoročno zabrinjavajuća ako bi se analizom proteklih godina moglo ustvrditi da Hrvatska postupno poboljšava svoj položaj na ljestvici globalne konkurentnosti, odnosno da poboljšava svoj položaj po ukupnom indeksu konkurentnosti.

No, ako se promatraju kretanja ukupnog indeksa konkurentnosti i svih 12 pojedinačnih stupova konkurentnosti, zamjetna je prilična statičnost hrvatskoga gospodarstva, to jest hrvatsko gospodarstvo kroz vrijeme ne pokazuje pozitivne trendove ni po jednom pokazatelju globalne konkurentnosti. Naime, prema većini pokazatelja konkurentnosti, Hrvatska se od 2009. godine nije puno pomaknula na globalnoj ljestivici konkurentnosti, to jest nije poboljšavala svoj relativni položaj u svijetu. Upravo takvi pokazatelji razotkrivaju statičnost hrvatskoga gospodarstva kroz vrijeme (vidi: Graf 1, Tablica 1) i to u godinama u kojima ostale države središnje i istočne Europe bilježe postupan gospodarski rast koji je brži od prosjeka EU-a, te zbog toga smanjuju svoju razliku u razvijenosti u odnosu prema prosjeku EU28.

Od 12 pojedinačnih stupova konkurentnosti, Hrvatska od 2009. godine uglavnom stagnira ili bilježi pogoršanje svoje pozicije. Prema pokazateljima konkurentnosti institucija, infrastrukture, višeg obrazovanja, efikasnosti tržišta rada, tehnološke spremnosti, veličine tržišta te poslovne sofisticiranosti, Hrvatska od 2009. godine uglavnom stagnira, dok prema pokazateljima makroekonomskog okruženja, zdravstva i osnovnog obrazovanja te inovativnosti Hrvatska od 2009. godine bilježi trend pogoršanja. Navedenim pokazateljima i trendovima Hrvatska ne utječe na poboljšanje svoje konkurentnosti (vidi: Graf 1, Tablica 1). Pozicija Hrvatske među

Izvor: Svjetski ekonomski forum, HGK

Graf 1. Globalni indeks konkurentnosti – rangovi Hrvatske

Tablica 1. Trend kretanja indeksa i stupova globalne konkurentnosti u Hrvatskoj

Indeks globalne konkurentnosti	Trend kretanja 2009.-->2016.
INDEKS UKUPNO	stagnacija
Stupovi konkurentnosti	Trend kretanja 2009.-->2016.
Institucije	stagnacija
Infrastruktura	stagnacija
Makroekonomsko okruženje	pogoršanje
Zdravstvo i osnovno obrazovanje	pogoršanje
Više obrazovanje i trening	stagnacija
Efikasnost tržišta roba	blago poboljšanje
Efikasnost tržišta rada	stagnacija
Razvoj financijskog tržišta	oscilacije
Tehnološka spremnost	stagnacija
Veličina tržišta	stagnacija
Poslovna sofisticiranost	stagnacija
Inovativnost	pogoršanje

Izvor: Svjetski ekonomski forum, izračuni autora

ostalim državama po indeksu globalne konkurentnosti (Vidi: Tablica 2) razotkriva prostor u kojemu se kreće u odnosu na ostale države svijeta po navedenom indeksu. Najpovoljniju poziciju u godinama gospodarske krize (od 2009. godine) pa do pokazatelja za 2016/2017. godinu godina Hrvatska je imala u izvješću za 2009/2010. godinu, kada se nalazila na 72 mjestu od 133 države svijeta. Najnepovoljnija pozicija po indeksu globalne konkurentnosti bila je 81. mjesto od 144 promatrane države u izvješću za 2012/2013. godinu. Prema posljednjem izvješću za 2016/2017. godinu, Hrvatska je na 74. mjestu od 138 promatranih država. Ako bi se izračunala relativna pozicija Hrvatske u svim promatranim godinama (jer broj država koje su obuhvaćene izračunom indeksa varira iz godine u godinu, te se kreće od 133 u 2009. godini do 148 u 2013. godini) može se zaključiti da se hrvatska pozicija po indeksu globalne konkurentnosti u razdoblju 2009. – 2016. godine kretala u rasponu od prvih 51-56% država, odnosno držala je prilično statičnu poziciju u posljednjih osam izvještaja Svjetskog ekonomskog foruma.

Takva situacija s pokazateljima konkurentnosti u posljednjih nekoliko godina može se objasniti lošom strukturom hrvatskoga gospodarstva, pri čemu se kreatori ekonomske politike nisu prilagodili tržišnim kretanjima da bi se situacija znatnije promijenila. Dodatno, struktura gospodarstva nije primjerena, to jest nije dovoljno prilagođena tržištu i inozemnoj potražnji. Pritom je bitno istaknuti da Hrvatska ima izrazito malen izvoz roba u odnosu na veličinu gospodarstva, što je u nekim

Tablica 2. Pozicija Hrvatske među ostalim državama po indeksu globalne konkurentnosti

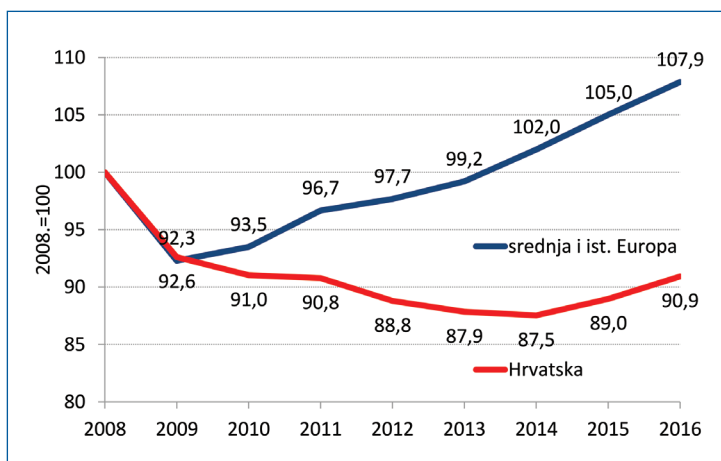
Indeks globalne konkurentnosti	Među koliko % najboljih na svijetu, raspon kretanja u razdoblju 2009. – 2016.g.
INDEKS UKUPNO	51%-56%
Stupovi konkurentnosti	Među koliko % najboljih na svijetu, raspon kretanja u razdoblju 2009. – 2016.g.
Institucije	60%-68%
Infrastruktura	27%-37%
Makroekonomsko okruženje	37%-76%
Zdravstvo i osnovno obrazovanje	33%-48%
Više obrazovanje i trening	34%-42%
Efikasnost tržišta roba	69%-80%
Efikasnost tržišta rada	69%-82%
Razvoj financijskog tržišta	51%-69%
Tehnološka spremnost	27%-35%
Veličina tržišta	49%-57%
Poslovna sofisticiranost	58%-67%
Inovativnost	46%-75%

Izvor: Svjetski ekonomski forum, izračuni autora

državama temelj za gospodarski rast. Primjerice, udio robnog izvoza Hrvatske u BDP-u je oko 27%, dok sve ostale države istočne i središnje Europe imaju veći udio. Ističu se Slovačka i Češka, čiji je udio robnog izvoza u BDP-u veći od 85%, što ih svrstava među prve tri države EU-a po tom pokazatelju.

Relativna nekonkurentnost Hrvatske, koja je prikazana putem indeksa globalne konkurentnosti, pokazuje da će Hrvatskoj biti iznimno teško u kratkom roku povećati udio robnog izvoza u BDP-u. Dodatna otegotna okolnost za Hrvatsku je premala disperziranost gospodarske aktivnosti koja je vezana za izvoz roba.

S druge strane, možemo uzeti primjer turizma u kontekstu izvoza usluga. Hrvatska gospodarska komora u svojoj analizi „Značaj deviznog prihoda od turizma“ iz 2015. godine ustvrdila je da turizam kao djelatnost ima prihod od oko 8 milijardi eura na godinu, odnosno oko 17% u odnosu na BDP. To je najviši udio deviznih prihoda od turizma u odnosu na BDP u cijeloj EU. Čak i u otočnim državama, poput Cipra i Malte, taj je udio niži. Takav pokazatelj sugerira visoku ovisnost gospodarstva o turizmu i upućuje na nedovoljno diversificiranu gospodarsku strukturu Hrvatske koja bi omogućila veći poticaj jačanju robnog izvoza.

Izvor: Eurostat, obrada autora; „srednja i istočna Europa“ ne obuhvaća Hrvatsku; 2016-procjena

Graf 2. Kretanje BDP-a, realno, 2008.=100

Stoga se postavlja pitanje može li se prosperitet nacionalnoga gospodarstva temeljiti na varijabli čija je vrijednost oko petine BDP-a, a visokog je rizika jer je trend kretanja podložan različitim utjecajima, poput raznih prirodnih nepogoda te geopolitičke nestabilnosti.

Fondovi EU – neiskorišteni potencijal

Hrvatskoj treba proaktivna gospodarska politika koja će pojačati njezinu konkurentnost i time utjecati da se iz stanja statičnoga gospodarstva postupno počnu bilježiti pozitivni pomaci. Tako bi se Hrvatska približila prosječnim razinama konkurentnosti država središnje i istočne Europe, privukla investicije, potaknula izvoz, a time utjecala i na poticanje gospodarskog rasta. To bi utjecalo na zaustavljanje daljnjeg pada relativne razvijenosti Hrvatske u odnosu prema državama EU28 i povratak Hrvatske na razvojnu poziciju koju je držala u pretkriznoj 2008. godini. Jedan od načina kako se to može postići jest intenzivnije korištenje fondova EU-a. Naime, samo iz sredstava regionalne (kohezijske) politike EU-a, Hrvatskoj je za razdoblje 2014. – 2020. godine na raspolaganju oko 8,6 milijardi eura iz proračuna EU-a za sufinanciranje razvojnih projekata. Prema procjenama Hrvatske gospodarske komore iznesenim u analizi „Fondovi EU i Junckerov plan – potencijali koje je nužno iskoristiti“ iz 2015. godine, korištenje punog potencijala sredstava fondova Kohezijske politike EU-a Hrvatskoj bi moglo uvećati rast BDP-a za 2 do 3 postotna boda. To je izniman potencijal čije uspješno korištenje treba postati prioritet za ubrzanje gospodarskoga rasta, posebice zato što je Hrvatska od 2008. do 2015. godine izgubila 11% BDP-a, a Europska komisija u svojim ekonomskim prognozama (*European Economic Forecast, Spring 2016*), navodi da je dugoročni potencijalni rast BDP-a procijenjen na „ispod 1%“.

Digitalna preobrazba poslovanja

Mobilna rješenja, računalstvo u oblaku, društvene mreže i velika količina podataka (big data), zajedno s brzim razvojem „Interneta stvari“, posljednjih nekoliko godina korjenito mijenjaju svijet*. Podaci kojima danas raspolažemo zaista su zaprepasćujući. Smatra se da će do 2020. godine svako ljudsko biće na ovom planetu svake sekunde stvarati 1,7 megabajta informacija, a broj uređaja koji će biti spojeni na internet u jugoistočnoj Europi bit će veći od broja stanovnika za više od četiri puta. Također, 2,5 kvintilijuna (bilijun gigabajta) podataka stvara se svaki dan i to je više od ukupne količine riječi koje su izgovorene od početka vremena do danas. Isto tako, 90 posto podataka na svijetu stvoreno je samo u posljednje dvije godine, dok je 80 posto tih podataka nestrukturirano. Upravo u tim podacima leži golem potencijal za današnje društvo i poslovanje.

Piše: Damir Zec¹

Pojedinci i tvrtke suočavaju se s digitalnom revolucijom. Primjerice, društvene mreže i različiti digitalni uređaji koriste se u javnoj upravi, privatnom sektoru, društvu u cjelini i iz temelja mijenjaju odnose među ljudima. Sve to utječe na naše ponašanje, pa se tako danas primjerice služimo tehnologijom kako bismo odlučili u koju trgovinu idemo i što želimo kupiti ili obavljamo razne financijske transakcije.

¹ Autor je poslovni direktor IBM Hrvatska.

Tvrtke pak prolaze kroz digitalnu preobrazbu i nastoje u kratkom vremenu saznati što njihovi korisnici doista žele i što smatraju vrijednim, što je to što im može pomoći da izgrade učinkovite poslovne modele koji će ih razlikovati na tržištu. Pitanje koje ostaje jest koliko brzo i koliko sveobuhvatno tvrtke mogu provesti digitalnu preobrazbu poslovanja.

Strmoglavni uspon kongitivnog računarstva

Gledajući razvoj industrije, i kod nas se može vidjeti nekoliko trendova:

- upravljanje podacima postaje ultimativni cilj za stjecanje kompetitivne prednosti u svim industrijama, posebno uzevši u obzir da je više od 80 posto nestrukturiranih podataka još uvijek slabo iskorišteno kao korisna informacija (predviđanje postaje sve važnije u donošenju poslovnih odluka, a za to je potrebno analizirati ne samo unutarnje nego mnogo važnije, vanjske, javno dostupne izvore podataka.) Cloud, XaaS i napredna analitika danas su gotovo nedjeljiv dio poslovanja.
- kompanije se okreću prema globalnom tržištu neovisno o industriji o kojoj je riječ. Globalno tržište je i naše tržište, a primjećuje se i trend da se sve više novoosnovanih tvrtki na samom početku okreće globalnom tržištu u postotku većem od 50%
- prvo uvjetuje drugo, a zajedno uvjetuju i sljedeće: transformacija poslovanja nužna je naposljetku zbog opstanka poslovanja, a isto tako i zbog stjecanja tržišne prednosti. Danas, uz proizvod, iznimno je važno i koliko je kompanija fleksibilna (odnosno agilna) i sposobna reagirati na promjene na tržištu
- „disruptive“ – ne događa se negdje drugdje i nekome drugom
- korisničko iskustvo je osnova na kojoj moderne kompanije grade svoju strategiju i taktiku
- promjene u zahtjevima i ponašanju tržišta i korisnika kao pojedinaca stvaraju prirodnu reakciju industrije, ali i države, pa nema velike razlike u očekivanjima korisnika u odnosu prema javnom i privatnom sektoru.

Potrošnja tvrtki na kognitivne sustave porast će na više od 31 milijarde američkih dolara u sljedeće dvije godine.

Sve u svemu, vrijeme je izazovno, donosi puno prilika u kojima je granica uvjetovana tehnološkim preduvjetima gotovo nestala.

Zanimljiv je i podatak koji donosi analitička kuća IDC, čija predviđanja kažu da će tvrtke sve više ulagati u kognitivne tehnologije – potrošnja tvrtki na kognitivne sustave porast će na više od 31 milijarde američkih dolara u sljedeće dvije godine. Hrvatska je dio jugoistočne Europe, riječ je o regiji u kojoj će za samo

tri godine biti povezano više od 244 milijuna uređaja, pa će samim time broj „stvari“ koje komuniciraju preko interneta premašiti broj stanovnika regije za više od pet puta. Tijekom istog razdoblja broj pametnih električnih brojila na tom području povećat će se pet puta.

U svakom slučaju, razlozi za sve širu primjenu kognitivnog računalstva ne trebaju nas čuditi ako u obzir uzmemo prednosti koje primjena kognitivnih tehnologija donosi. Mogućnosti kognitivnog računalstva kreću se u rasponu od strojnog učenja i obrade jezika, pa sve do velikih sustava koji mogu sami razmišljati i sami učiti. Upravo te sposobnosti omogućuju stjecanje novih uvida koji se temelje na obradi sve većih količina podataka.

Veliki izazov za kompanije, gradove i pojedince

Područja primjene kognitivnog računalstva i u Hrvatskoj su vrlo široke, IBM je otišao najdalje sa svojim IBM Watsonom, prvom kognitivnom platformom koja se može koristiti i kao usluga, dostupna i na mobilnim uređajima.

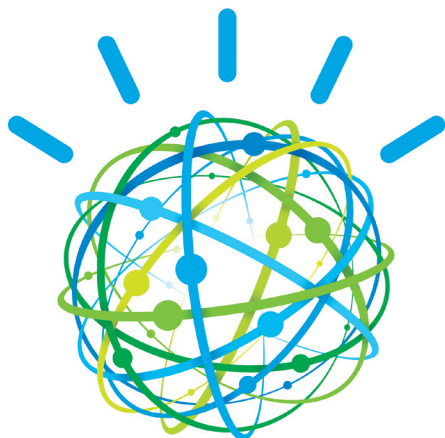
Od zdravstva, maloprodaje, veleprodaje, edukacije, telekomunikacija, financijskog sektora, države... danas se IBM Watson primjenjuje u puno zemalja diljem svijeta za različite svrhe i primjena eksponencijalno raste.

Također, primjena kognitivnog računalstva ima važan ekonomski utjecaj na razvoj, nastaju potpuno nove kompanije, potpuno novi ekosustav poslovanja koji daje nove „revenue streamove“ kako za kompaniju, tako i za države koje su odlučile investirati u razvoj na kognitivnoj platformi, kao što je IBM Watson. Isto tako, mogućnosti su goleme, stvaraju se nova radna mjesta i nova zanimanja.

Danas sve više ljudi živi u gradovima, a sami gradovi u isto se vrijeme susreću s brojnim izazovima. Lokalne samouprave, primjerice, koriste društvene medije za komunikaciju sa svojim građanima, a upotreba kognitivnog računalstva poboljšava razinu usluga koju grad pruža svojim stanovnicima i funkcioniranje grada čini djelotvornijim i za građane i za lokalnu upravu.

Jedan od primjera kako nam kognitivne tehnologije mogu pomoći pokazuje i naša nedavna akvizicija kompanije The Weather Company. Podaci koje tvrtka The Weather Company prikuplja mogu predvidjeti količinu kiše na osnovi vremenske prognoze i povijesnih podataka. Određeni grad, primjerice, može na temelju tih podataka obavijestiti građane o oluji koja se očekuje, aktivirati hitne službe i razmjestiti potrebnu opremu na točke u gradu gdje će biti najpotrebnija. Na isti

Mogućnosti kognitivnog računalstva kreću se u rasponu od strojnog učenja i obrade jezika, pa sve do velikih sustava koji mogu sami razmišljati i sami učiti.

način ljude se može obavještavati o dolasku poplavnog vala, nestanku električne energije i zatvaranju prometa na raskrižjima u gradu. Lako je zamisliti i slične scenarije u upravljanju gradskim prometom, optimizaciji potrošnje energije, uporabi vode i na ostalim područjima koja utječu na naš svakodnevni život.

Isto tako, u Madridu se preko pametnih mobitela i društvenih medija građani trenutno obavještavaju o curenju hidranta, problemima u prometu, oštećenoj opremi na dječjim igralištima i sličnim pojavama koje su od javnog interesa. Na isti način građani mogu komunicirati s gradskom upravom o problemima s kojima se susreću u životu i u poslu, što ima izniman utjecaj na primjenu i stvaranje novih pravila ponašanja i novih gradskih politika.

Zašto je IBM odabrao Zagreb

IBM je u u srpnju najavio otvaranje IBM Client Innovation Centra u Hrvatskoj, koji će pružati usluge IBM-ovim korisnicima na globalnoj razini. Ono što bih posebno htio istaknuti jest da će se u Centru primjenjivati napredne tehnologije i alati, uključujući i IBM Watson Analytics kapacitete, koji će biti na raspolaganju korisnicima iz različitih industrijskih grana, poput maloprodaje, financija i proizvodnje. Inače, usluge samog Centra odnose se na zaokruženi spekar usluga za informatičku infrastrukturu i podatkovne centre opremljene kako IBM-ovom, tako i heterogenim okolinama, uključujući proizvode drugih IT proizvođača. Centar će pružati podršku korisnicima 24 sata na dan, 365 dana u godini kako bi učinkovito mogli upravljati svojim IT sustavima, te tako povećati svoju učinkovitost, unaprijediti poslovanje i spremno odgovoriti na izazove tržišta. Centar će biti smješten u Zagrebu, a upravo smo Zagreb izabrali kao lokaciju za naš Centar uzimajući u obzir kriterije lokacije, poslovnog okruženja i tržišta rada. IBM Client Innovation Centar surađivat će s IBM-ovim inovacijskim centrima za korisnike diljem svijeta. IBM-ov Centar otvorit će i nova radna mjesta te će surađivati s fakultetima u Hrvatskoj na programima mentorstva i profesionalnog usavršavanja darovitih učenika tehničkih škola i studenata.

NEISKORIŠTENI POTENCIJAL

EU fondovima do gospodarskog rasta

Za uspješno korištenje sredstava iz EU fondova potreban je dobro uređen sustav i suradnja na svim razinama. Pukotina i nesporazuma ima na pretek. Što učiniti da se iskoriste ti potencijali?

Piše: Ivana Maletić¹

Programne pomoći Europske unije Republika Hrvatska počela je koristiti još 1996. Najprije su bila dostupna sredstva iz programa OBNOVA (1996. – 2000.), iz kojeg je dobiveno 60 milijuna eura za obnovu ratom pogođenih područja. Nakon završetka ovog programa, korištena su sredstva iz CARDS-a (2001. – 2004.) u iznosu od 262 milijuna eura. Stjecanjem statusa države kandidatkinje za članstvo u Europskoj uniji, otvorila su se vrata predpristupnih programa Europske unije (prva generacija programa: PHARE, ISPA i SAPARD iz razdoblja 2000-2006, te novi predpristupni program IPA za razdoblje 2007-2013 koji se sastojao od pet komponenti), a ulaskom u Europsku uniju Hrvatska, kao država članica čiji je BDP znatno ispod 75% prosjeka EU (na 59%), koristi europske fondove. Cilj EU-a je kroz europske fondove, provedbom kohezijske politike, postići ravnomjeran razvoj država članica i njihovih regija.

ESI fondovi (Europski fond za regionalni razvoj (*European Regional Development Fund – ERDF*), Europski socijalni fond (*European Social Fund – ESF*), Kohezijski fond (*Cohesion Fund – CF*), Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (*European Agriculture Fund for Rural Development – EAFRD*) i Europski fond za pomorstvo i ribarstvo (*European Maritime and Fisheries Fund – EMFF*) imaju međusobno komplementarne ciljeve i glavni su izvor ulaganja na razini EU-a za pomoć državama članicama u povećanju njihova rasta i osiguranju većeg broja radnih

¹ Autorica je zastupnica u Europskom parlamentu.

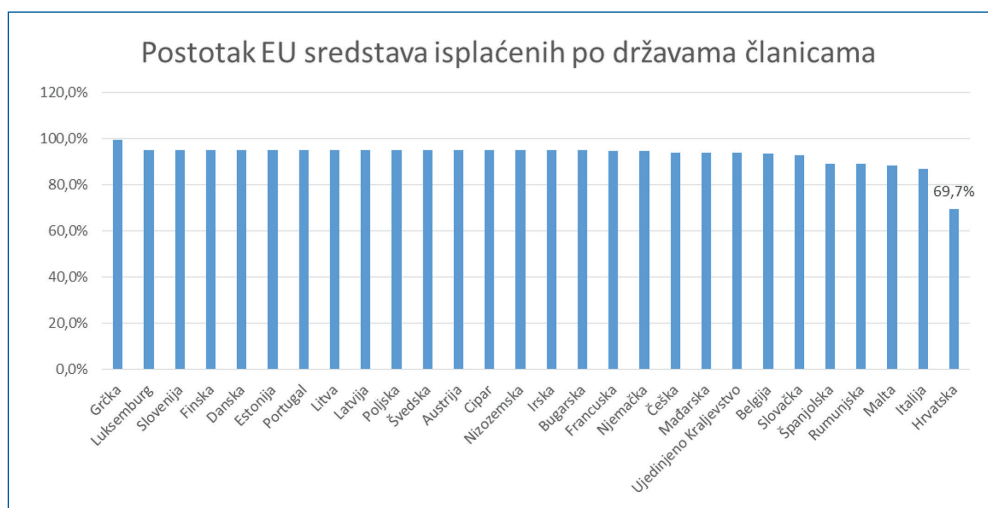
mjesta, istovremeno osiguravajući održivi razvoj u skladu s ciljevima strategije Europa 2020. Područja koja se mogu financirati iz strukturnih i investicijskih fondova definirana su operativnim programima, tj. programskim dokumentima pomoću kojih se određuju mjere ključne za ostvarivanje prioriteta utvrđenih u Partnerskom sporazumu (temeljnem strateškom dokumentu u kojem država članica obrazlaže svoju strategiju korištenja ESF fondova), te način njihove provedbe.

U financijskom razdoblju 2014. – 2020. Hrvatskoj je iz Europskih strukturnih i investicijskih (ESI) fondova na raspolaganju ukupno 10,7 milijardi eura. Od tog iznosa 8,4 milijarde eura predviđene su za ciljeve kohezijske politike, 2 milijarde eura za poljoprivredu i ruralni razvoj, te 253 milijuna eura za razvoj ribarstva.

Neiskorištene mogućnosti

Prema podacima objavljenim na službenim stranicama Europske komisije, Hrvatskoj je do 15.11.2016. isplaćeno 69,7 posto EU sredstava iz razdoblja 2007. – 2013. (u ovaj iznos uključen je i predujam od 30% dobiven za prvu polovinu godine članstva u visini od 150 milijuna kuna) i time smo kontinuirano na posljednjem mjestu po iskorištenosti EU fondova u odnosu prema ostalim državama članicama.

Postotak EU sredstava isplaćenih po državama članicama za razdoblje 2007. – 2013. (stanje: 15.11.2016.)

Izvor: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/>

Hrvatskoj je za razdoblje 2007. – 2013. dodijeljeno 1.290,7 milijuna eura, od čega se na Kohezijski fond, Europski fond za regionalni razvoj i Europski socijalni fond odnosi 858,3 milijuna eura, a ostatak od 432,4 milijuna eura su sredstva IPA-e za jačanje administrativnih kapaciteta, prekograničnu suradnju i nuklearnu sigurnost te IPARD.

Podaci koje objavljuje Uprava za regionalnu i urbanu politiku Europske komisije odnose se na isplaćena sredstva iz navedenih triju fondova i u izračun se uključuju dani predujmovi koji su za Republiku Hrvatsku, za prvu polovinu godine članstva, iznimno visoki i iznose 30% dodijeljenih sredstava, to jest 150 milijuna eura.

Hrvatskoj je od 858,3 milijuna eura ukupno isplaćeno 598,3 milijuna eura do 15. studenoga 2016., odnosno 69,7 posto dodijeljenih sredstava, a certificirano je (predani troškovi Europskoj komisiji na osnovi plaćenih rashoda za provedbu projekata) 548,3 milijuna eura, odnosno 63,9% dodijeljenih sredstava.

Do kraja 2016. preostalo je certificirati 310 milijuna eura. Sredstva koja do 31.12.2016. ne budu certificirana nakon toga datuma neće se moći koristiti i bit će oduzeta Hrvatskoj.

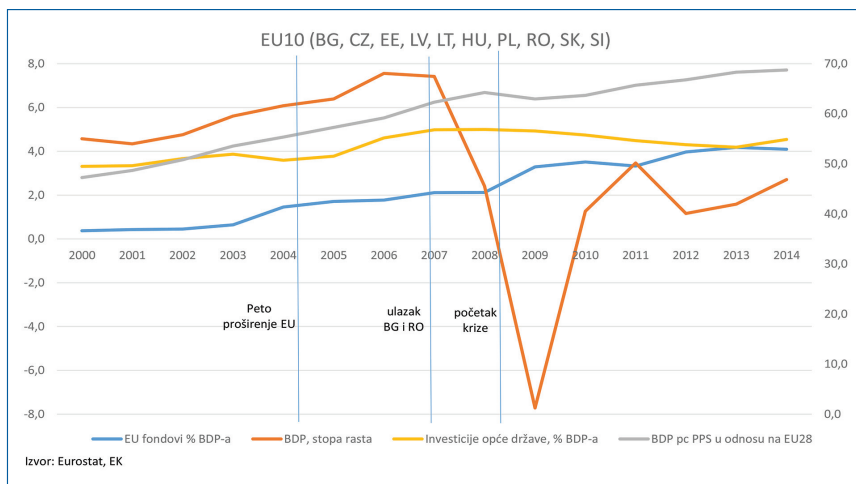
Projekti u prometu i okolišu ugovoreni su s velikim zakašnjenjem, većina tek krajem 2014. i u 2015. te neće biti završeni do kraja 2016., tako da će samo završene faze moći iskoristiti sredstva iz razdoblja 2007. – 2013., a sve što prelazi u 2017. trošit će sredstva iz 2014. – 2020. dok će ona za razdoblje 2007. – 2013. ostati nepotrošena.

Prilika koju ne smijemo propuštati

EU fondovi znatno su pomogli državama članicama iz petog vala proširenja u podizanju razine blagostanja mjerene visinom BDP-a u odnosu prema prosjeku Europske unije.

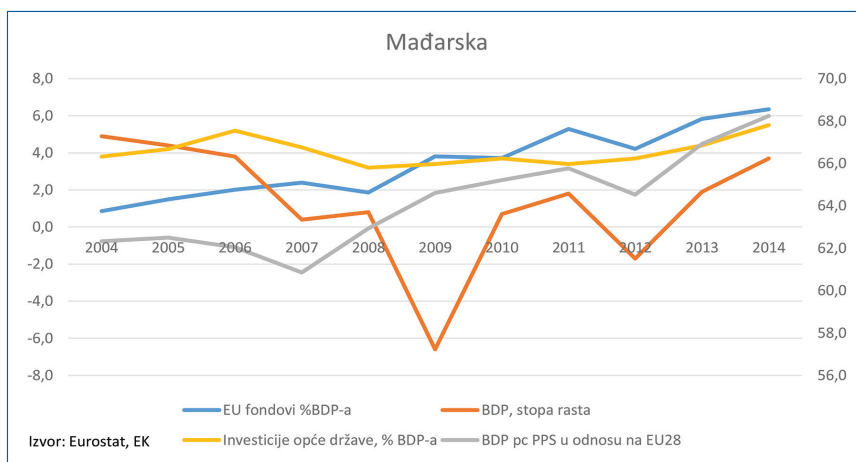
Analizom visine korištenja predpristupnih programa pomoći i EU fondova u 10 država članica (Slovenija, Mađarska, Slovačka, Češka, Poljska, Litva, Latvija, Estonija, Rumunjska i Bugarska) u razdoblju od 2000. do 2014. te kretanja investicija i BDP-a u odnosu prema prosjeku EU-a utvrđena je jasna pozitivna korelacija: povećanjem korištenja EU sredstava, BDP po stanovniku u PPS u odnosu prema EU28 porastao je, za analiziranih deset država članica, s 55,3% u 2004. na 68,8% u 2014. Europski fondovi pomogli su da se, unatoč velikoj ekonomskoj krizi i padu BDP-a (u razdoblju od 2008. – 2010.), razina investicija u ovim državama održi te da se ne dogodi veliki pad i zaostajanje.

Veza između korištenja EU fondova, visine investicija i kretanja visine BDP-a u odnosu na prosjek EU28, prosjek za 10 država članica u razdoblju 2000. – 2014.

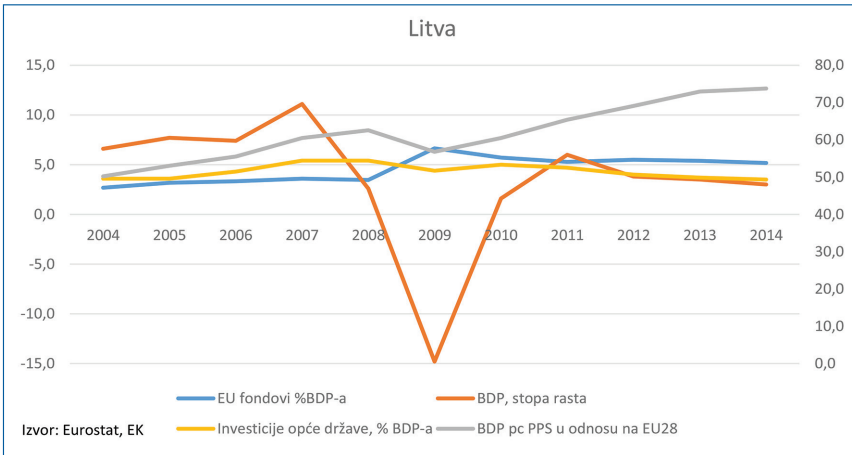
Kada izdvojimo neke od promatranih država članica, zanimljivo je primijetiti kako npr. u Mađarskoj EU fondovi imaju sve važniju ulogu u financiranju projekata. Unatoč dvostrukoj krizi, razina investicija održala na preko 3% BDP-a i posljednje dvije godine raste prema 5,5%. I BDP po stanovniku u PPS u odnosu prema prosjeku EU28 brzo se oporavlja, te je pad u 2012. na 64,5% ubrzo nadoknađen i Mađarska je trenutačno na 68,2% EU prosjeka.

Veza između korištenja EU fondova, visine investicija i kretanja visine BDP-a u odnosu prema prosjeku EU28 u Mađarskoj, u razdoblju 2004. – 2014.

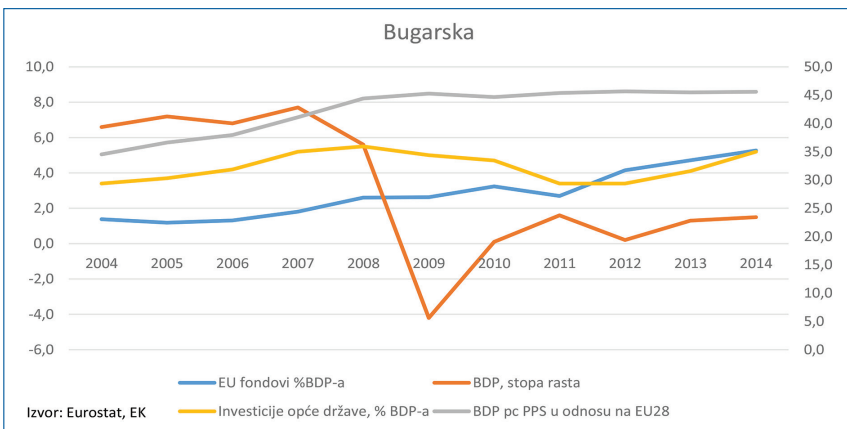
U Litvi su 2009. upravo EU fondovi pomogli da se prebrodi golem pad BDP-a od 14,8%, investicije su se tada uspjele održati na preko 4% BDP-a, a put konvergencije uspješno je nastavljen te je BDP po stanovniku u PPS u odnosu prema prosjeku EU-a porastao s 50,2% u 2004. na 73,7% u 2014.

Veza između korištenja EU fondova, visine investicija i kretanja visine BDP-a u odnosu prema prosjeku EU28 u Litvi u razdoblju 2004. – 2014.

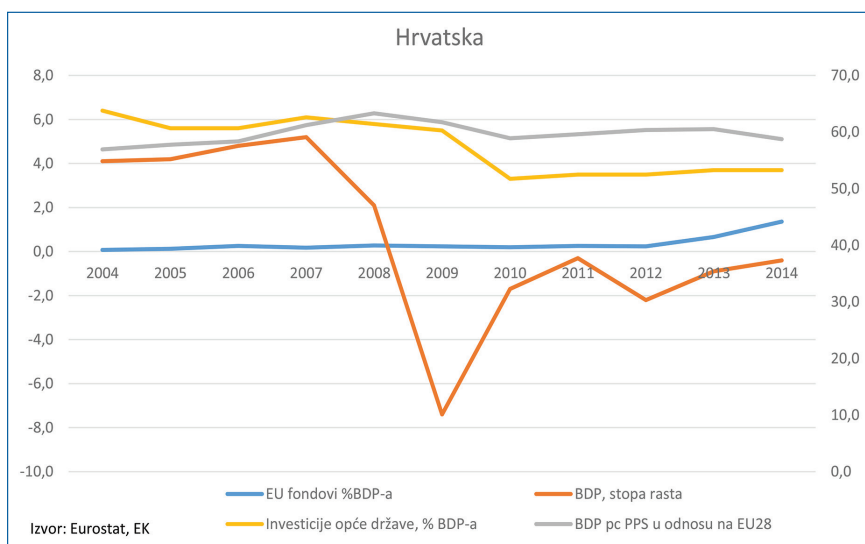
U Bugarskoj se EU fondovi počinju koristiti od 2007., ali tek nakon više godina rada na uspostavi učinkovitog sustava počinje ozbiljnije povlačenje sredstava iz EU proračuna, koja joj od 2012. i 2013. pomažu u financiranju investicija, postizanju većih stopa rasta BDP-a i konvergenciji.

Veza između korištenja EU fondova, visine investicija i kretanja visine BDP-a u odnosu prema prosjeku EU28 u Bugarskoj u razdoblju 2004. – 2014.

Hrvatska tek od 1.7.2013. ima priliku koristiti EU fondove. Predpristupni programi koji su se do tada koristili iznosom su deset puta manji (na godišnjoj razini) i bili su namijenjeni ponajprije provedbi reformi i prilagodbi za ispunjavanje kriterija za članstvo u Europskoj uniji. Europska je komisija 2007. uvela novi predpristupni program IPA s ciljem bolje pripreme države pristupnice za efikasno korištenje EU fondova odmah od prve godine članstva. Nažalost, u Hrvatskoj se još nije dogodio veliki skok u ugovaranju i provedbi projekata, a ovaj rast koji je vidljiv na grafikonu u 2014. najvećim se dijelom odnosi na predujam koji je dobiven u visini od 30% dodijeljenih sredstava za prvu polovinu godine članstva koja su iznosila 450 milijuna eura. Uz šestogodišnji gospodarski pad, stagnantnu i nisku razinu investicija i propuštanje prilika koje članstvo u EU donosi, nije nimalo iznenađujući trend divergencije Hrvatske od Europske unije, jer je Republika Hrvatska jedina država središnje i istočne Europe (države petog vala proširenja) u kojoj BDP u odnosu prema prosjeku EU28 pada.

Veza između korištenja predpristupnih programa pomoći/ EU fondova, visine investicija i kretanja visine BDP-a u odnosu prema prosjeku EU28 u Hrvatskoj u razdoblju 2004. – 2014.

Mogućnosti i prepreke

U svibnju 2015. Državni ured za reviziju (DUR) objavio je Izvješće o obavljenoj reviziji učinkovitosti upravljanja sredstvima EU fondova u Republici Hrvatskoj. Loša iskoristivost raspoloživih EU sredstava rezultat je niza nedostataka cjelokupnog sustava i njegovih sastavnica.

- Utvrđen je nedovoljan broj stalno zaposlenih djelatnika u institucijama koje upravljaju EU fondovima, a na dosadašnjim natječajima zapošljavane su uglavnom osobe bez radnog iskustva, odnosno osobe na stručnom usavršavanju. Revizijom je utvrđeno da su funkcije i zadaće Koordinacijskog tijela (koje obavlja Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova EU – MRRFEU) neprimjereno raspodijeljene unutar ministarstva te da ovlasti i poslovi koji se obavljaju nisu potpuno u skladu sa zakonom.
- Dodatno je naglašeno kako se, uz operativne poslove, Ministarstvo treba početi baviti koordinacijom, razmjenom informacija i usklađivanjem podataka svih subjekata, jer je to presudno za učinkovito iskorištavanje EU fondova.
- MRRFEU obavlja tek osnovne funkcije i zadaće propisane zakonom, dok je dio svojih funkcija delegiralo posredničkim tijelima. Iako MRRFEU obavlja provjere na terenu i prati podatke koje druga tijela unose u informatički sustav MIS (Management Information System), uočeno je da se izvještavanje o obavljenim provjerama radi nepravovremeno i nedostatno da bi osigurao učinkovit nadzor.
- Vrlo važan nalaz odnosi se na činjenicu da postoji neujednačenost u financijskim podacima Ministarstva financija – Nacionalnog fonda i drugih tijela u sustavu o ugovorenim i plaćenim iznosima. Kod Operativnog programa Promet utvrđeno je da postoje znatna odstupanja od planiranih rokova u provedbi velikih infrastrukturnih projekata u području željezničkog prometa, te da su evidencije o ugovorenim, plaćenom i certificiranom koje ima Ministarstvo pomorstva, prometa i infrastrukture vrlo različite od onih koje ima Ministarstvo financija – Nacionalni fond.
- Kod Operativnog programa Zaštita okoliša postoje problemi na projektima i veliko kašnjenje u provedbi. Kao i drugdje, podaci o ugovorenim, plaćenom i certificiranom znatno se razlikuju od podataka u Nacionalnom fondu.
- Uočeno je da se vrijednosno najznačajniji projekti planiraju realizirati tek u posljednje dvije godine provedbe programa iz razdoblja 2007. – 2013. (u skladu s pravilom n+3, to su 2015. i 2016.).
- U Izvješću DUR-a napominje se da je akreditacija Sustava upravljanja i kontrola sredstvima strukturnih instrumenata počela tek u travnju 2013., a pozitivno mišljenje Europske komisije dobiveno je tek početkom travnja 2014.

- Hrvatska je od 1. srpnja 2013. do 31. prosinca 2014. u proračun EU ukupno uplatila 751,5 milijuna eura, a od EU-a je primila 721,1 milijun eura, što je za 30,4 milijuna manje od uplate.
- Kada se iz primitaka izuzmu IPA sredstva, uplata u EU proračun je za 100 milijuna eura veća od primljenih sredstava.
- DUR jasno i nedvojbeno navodi da postoji realan rizik da se raspoloživa sredstva neće iskoristiti prema pravilu n+3 ako se znatno ne ubrzaju aktivnosti usmjerene na ugovaranje/certificiranje/isplatu raspoloživih EU sredstava te preporučuje ubrzanje svih aktivnosti kako bi se ugovorene usluge realizirale, a preostala sredstva iskoristila za doznačene namjene.

Kako dalje?

Krajnji korisnici susreću se s brojnim problemima koji usporavaju pripremu projekata, od neriješenih imovinsko-pravnih odnosa, preko nedostatka ili sporosti izrade studija troškova i koristi, utjecaja na okoliš i slično, do nemogućnosti dobivanja sredstava za pripremu projekta ili sufinanciranje u trenutku kada je projekt odobren. Ako kao država želimo biti uspješni u korištenju EU fondova, trebamo temeljito riješiti sustavne nedostatke. Stotine stranica uputa, previše različitih pravila za svaki od programa udaljavaju EU fondove od naših građana, poduzetnika, mladih, znanstvenika. Često se pitamo: „Je li cilj da se sredstva EU fondova iskoriste i tako realizira što više ideja korisnika? Zašto su uvjeti EU natječaja najkompliciraniji i najmanje prilagođeni potrebama korisnika?“

Za uspješno korištenje EU fondova nužno je: pojednostavniti procedure i kriterije za prijavu projekata; pomoći konkretnije, krajnjim korisnicima, u osiguranju sredstava sufinanciranja projekta i financiranja projektne dokumentacije; postići veću koordiniranost i povezanost sa svim EU politikama; ubrzati ocjenjivanje i odabir projekata te praćenje provedbe; osigurati što bolju informiranost potencijalnih krajnjih korisnika o mogućnostima i pravilima financiranja iz EU fondova.

Kako bi Hrvatska uspješno povlačila sredstva iz EU fondova i učinkovito upravljala regionalnim razvojem, najbolji put do povećane apsorpcije sredstava jest dobro uređen sustav i suradnja na svim razinama.

Treba uspostaviti sustav motiviranja i zadržavanja državnih i javnih službenika sa znanjima i iskustvom u području EU fondova u državnoj i javnoj službi. Za održivost sustava iznimno je važno kontinuirano obrazovanje državnih i javnih službenika, koje treba omogućiti i svim zainteresiranim građanima i krajnjim korisnicima. Usto, potrebna je uspostava sustava nagrađivanja za uspješnu pripremu i provedbu EU projekata, osobito onih financiranih iz programa Unije, dodatni rad i izvrsni rezultati moraju biti prepoznati i vrednovani.

Kontinuirano i jasno informiranje potencijalnih korisnika EU fondova o mogućnostima financiranja, uvjetima i kriterijima natječaja temelj je stvaranja što većeg broja projekata. Važne su i promotivne kampanje o mogućnostima korištenja EU fondova koje se trebaju provoditi u svim županijama.

Nužna je suradnja s općinama, gradovima i županijama, održavanje redovitih mjesečnih koordinacijskih sastanaka te osnutak informativnih kontakt-ureda koji će pružati informacije o mogućnostima financiranja, EU natječajima. Regionalne razvojne agencije treba osnažiti u njihovoj ulozi pružanja pomoći građanima i poduzetnicima u informiranju i pripremi EU projekata.

Uz pojednostavljenje uputa za prijavitelje za što veći broj natječaja važno je omogućiti potpunu elektroničku prijavu projektnih prijedloga.

Kako bi se sustav kontinuirano poboljšavao treba provoditi analize među korisnicima o njihovim potrebama i problemima da bi se u sustavu mogle napraviti promjene i poboljšanja prilagođena potrebama korisnika.

Učinkovitije gospodarstvo – jamac budućih mirovina

Ekonomska i ukupna politika koja će voditi punoj zaposlenosti i bržem gospodarskom rastu osigurat će stabilnost mirovinskog sustava i veće mirovine.

Piše: prof.dr. Ljubo Jurčić¹

Mirovine nisu samo financijska i ekonomska kategorija, nego prije svega civilizacijsko, socijalno i solidarno dostignuće čovječanstva. Ona su naša ljudska obveza prema starijim osobama. Nužan uvjet za ukupni proces društvenog razvoja, uz obrazovanje, jest fizička, zdravstvena i socijalna sigurnost, uključujući i sigurnost starijih osoba. Obrazovanje, zdravstvena zaštita, fizička i socijalna sigurnost prepoznati su kao javno dobro. Sinergijski efekti, ekonomija obujma i distribucija rizika upućivali su na državu kao najefikasnijeg organizatora, to jest proizvođača ovih usluga. Na kraju, to su postale i temeljne funkcije suvremene države. To ne isključuje mogućnost privatne ponude ovih usluga. Naprotiv! Kako gospodarstva rastu, sve je veća i privatna ponuda, što je dobro, jer se time povećava efikasnost cijelog društva zbog veće mogućnosti prilagodbe svakoj pojedinoj osobi. Međutim, time ne prestaje obveza države za pružanje, organizaciju i nadzor ovih javnih usluga zbog jednostavnog razloga što je samo njena obveza dugoročan razvoj države i zaštita javnog interesa.

Rezultat razvoja novca, suvremenoga gospodarstva i suvremene države jest i suvremeni mirovinski sustav. Iako se njegove značajke mogu opisivati novčanim i brojčanim pokazateljima, njegova uloga i vrijednost prije svega se ogleda u ljudskom, socijalnom i solidarnom karakteru. Solidarnosti i brizi mlađih za starije. Novac, suvremena ekonomija i institucije suvremene države samo omogućuju da se to radi kvalitetnije i djelotvornije. Nikad se ne smije dopustiti da socijalni i solidarni

¹ Autor je redoviti profesor na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu i predsjednik Hrvatskog društva ekonomista.

karakter mirovinskog sustava postane žrtva financijskih transakcija i problema u financijskom i ekonomskom sustavu.

Na mirovinski sustav utječe demografska struktura s jedne strane, a gospodarska struktura i gospodarska efikasnost s druge. Međuovisnost ovih dviju struktura u suvremenim državama provodi se kroz institucije. Oblik i način funkcioniranja mirovinskog sustava i s njim povezanih institucija određena je dominantnom političkom ideologijom. Zbog međuovisnosti između društvene i gospodarske strukture, institucionalnog okvira i ideologije, mirovinski sustavi mogu se jedino kvalitetno analizirati u sklopu područja političke ekonomije, koja sve socijalne i ekonomske elemente uzima za analizu, a ne samo u okvirima financija ili makroekonomije.

Hrvatska mirovinska reforma

Do 2002. godine sredstva za mirovine u Hrvatskoj je prikupljao i mirovine isplaćivao Zavod za mirovinsko osiguranje. Generacija koja zarađuje osigurava mirovine za sadašnje umirovljenike (međugeneracijska solidarnost). Po svakom zaposleniku uplaćivalo se 20% doprinosa. Prihodi mirovinskog sustava od tih doprinosa nisu bili dovoljni da pokriju njegove rashode – isplate mirovina. Taj deficit mirovinskog sustava, to jest razliku između prihoda i rashoda, pokrivao se transferom iz državnog proračuna. Državni proračun već je bio u deficitu, a dio tog deficita dolazio je i od transfera u mirovinskom sustavu za pokriće njegova deficita.

U takvoj situaciji provodi se reforma mirovinskog sustava u kojoj se, uz postojeći mirovinski sustav generacijske solidarnosti (prvi stup), organizira i drugi kao obvezni i treći kao dobrovoljni stup. U drugom i trećem stupu formiraju se fondovi mirovinskog osiguranja (individualizirane kapitalne štednje), u drugom stupu fondovi obveznog, a u trećem fondovi dobrovoljnog mirovinskog osiguranja. Novac koji završava u ovim fondovima ne koristi se za isplate sadašnjim umirovljenicima nego se štedi za mirovine sadašnjih uplatitelja.

Fondovi drugog i trećeg stupa mirovinskog osiguranja dobivena sredstva ulažu na tržištu kapitala ili drugim investiranjem kako bi povećali vrijednosti uplata u korist svojih osiguranika, budućih umirovljenika (kapitalizirana štednja).

Reformom se 20% doprinosa koji su se uplaćivali u prvi mirovinski stup (generacijske solidarnosti) smanjuje na 15%, to jest oduzima se 5% i preusmjerava u obvezne mirovinske fondove drugog stupa. Deficit se u prvom stupu, zbog smanjenja prihoda, povećava. Taj povećani deficit pokriva se dodatnim transferom iz državnog proračuna, što još povećava deficit državnog proračuna. Deficit se pokriva zaduženjem države zbog čega raste javni dug. Taj dodatni javni dug u znatnoj se mjeri financira zaduživanjem države kod obveznih mirovinskih fondova drugog stupa, koji su i izvor tog dodatnog deficita. Tu je, naravno, još i kamata. Moglo bi

se reći da država posuđuje vlastiti novac i još na njega plaća kamatu. Drugi stup imao bi sasvim drugačiji efekt da proizvodi deficit državnog proračuna i javni dug.

Danas je oko 20% hrvatskoga javnog duga (oko 70 milijardi kuna) proizvod ovih transakcija, to jest mirovinske reforme iz 2002. godine, čije sve socijalne, ekonomske i političke posljedice deficita državnog proračuna gledamo svaki dan. Naravno, reforma mirovinskog sustava nije jedini izvor državnog deficita. Makroekonomski gledano, kapitalizirana štednja stvara (povećava) javni dug, pa se postavlja pitanje je li to više (kapitalizirana) štednja ili dug? Budući da rast javnog duga postaje sve veći uteg razvoju Hrvatske, odgovor je jasan. Ciljevi reforme mirovinskog sustava bili su: rasterećenje javnih financija u budućnosti, povećanje investicija za gospodarski rast, razvoj tržišta kapitala, sigurnost budućih mirovina i njihova kapitalizirana (uvećana) vrijednost. Danas, nakon gotovo 14 godina, može se reći da se nijedan od postavljenih ciljeva ne ostvaruje. Naprotiv, mirovinska reforma, odnosno, drugi mirovinski stup postao je jedna od kočnica gospodarskog rasta i društvenog razvoja. Očekivanja da je ona dobra za budućnost teško su dokaziva ako u sadašnjosti ima negativne učinke i ruši gospodarsku sposobnost države.

Nikad se ne smije dopustiti da socijalni i solidarni karakter mirovinskog sustava postane žrtva financijskih transakcija i problema u financijskom i ekonomskom sustavu.

Hrvatska je zbog velikog deficita državnog proračuna ušla u zonu prekomjernog deficita, a zbog prevelikog javnog duga u područje makroekonomskih neravnoteža, kako to procjenjuje EU, sa svim posljedicama takvog stanja. Prva je posljedica „rezanje“ javne potrošnje i štednja na svim segmentima državne aktivnosti. Nema povećanja mirovina, potpore i subvencije se smanjuju, smanjena su kapitalna ulaganje države, ograničavaju se socijalne naknade, i sl. Plaće u javnim djelatnostima, školstvu i zdravstvu ne smiju se povećavati, čime se smanjuje kvaliteta tih javnih usluga i povećava emigracija školovanih, mladih ljudi iz Hrvatske. Ulaganja u infrastrukturu su smanjena, sve ono što je temelj budućega razvoja. Osim toga, zbog prekomjernog deficita i makroekonomskih neravnoteža Hrvatska gubi investicijski rejting kod glavnih rejting agencija.

Teško je opravdati provedbu mirovinske reforme 2002. godine zbog ekonomske situacije u kojoj je tada bila Hrvatska i njezin mirovinski sustav. Tranzicija devedesetih godina nije se uspješno provodila i nije još bila završena. Postojeći mirovinski sustav (prvi stup) u proteklom tranzicijskom desetljeću dodatno je opterećen. Primjerice, 1991. godine hrvatsko gospodarstvo imalo je oko milijun 840 tisuća zaposlenih koji su uplaćivali doprinose u mirovinski sustav, a umirovljenika je bilo oko 720 tisuća. Do 2002. godine broj zaposlenika, tj. uplatitelja u mirovinski sustav smanjio se na milijun 420 tisuća, to jest za otprilike 420 tisuća. Broj umirovljenika povećao se na više od jednog milijuna, to jest za više od 320 tisuća. U takvoj situaciji smanjenih

prihoda, a zbog smanjene zaposlenosti i većih obveza, odnosno rashoda zbog većeg broja umirovljenika, mirovinskom reformom oduzima se još 25% prihoda prvom mirovinskom stupu koji mora isplaćivati sve veći broj mirovina. Teško je naći opravdanje za provedbu reforme u takvoj gospodarskoj i socijalnoj situaciji.

Ekonomski uvjeti za drugi mirovinski stup

Uvjeti u kojima bi ovakva mirovinska reforma možda mogla uspjeti, odnosno imati pozitivne učinke za buduće umirovljenike i za nacionalno gospodarstvo jesu: 1. suficit u državnom proračunu veći od gubitka prvog mirovinskog stupa (tranzicijski trošak), 2. visoka stopa zaposlenosti, odnosno niska stopa nezaposlenosti, 3. stabilan, održiv gospodarski rast sa stopom rasta koji osigurava punu zaposlenost i pokriće kamata za javni dug, 4. razvijeno tržište kapitala i 5. čvrst nadzor nad tržištem kapitala s jakom zaštitom od špekulantskih udara. Hrvatska ni u trenutku uvođenja mirovinske reforme, a ni danas ne zadovoljava nijedan od ovih uvjeta. Neke zemlje imaju razvijeno tržište kapitala, ali nijedna ne može jamčiti njegovu dugoročnu stabilnost. Svako tržište kapitala ima svoj, veći ili manji, špekulativni dio i krize se događaju u prosjeku svakih desetak godina. Da sada još nije pronađen djelotvoran sustav za sprječavanje tih kriza. I protekla kriza nanijela je velike štete mirovinskim sustavima kapitalizirane štednje.

Hrvatski fondovi drugog stupa više od 70% svojih prihoda ulažu u hrvatske državne obveznice kojima država pokriva deficit. Deficite bismo, u hrvatskoj situaciji, mogli definirati, osim kao rashode veće od prihoda države, i kao neku vrstu gubitaka države iz prethodne godine, a ne kao povećano ulaganje u povećanje proizvodnih kapaciteta gospodarstva. A samo povećanje učinkovitosti gospodarstva i proizvodnih mogućnosti zemlje jamstvo je budućih mirovina, bez obzira na to jesu li one realizirane kroz prvi stup (generacijske solidarnosti) ili kroz drugi mirovinski stup (kapitalizirana štednja). Ulaganja obveznih mirovinskih fondova u povećanje efikasnosti i kapaciteta hrvatske proizvodnje čine samo manji dio, ako ih je uopće i bilo. Može se reći da cilj investiranja obveznih mirovinskih fondova drugog stupa u povećanje proizvodnih kapaciteta nije ostvaren. Proizvodne mogućnosti nisu se povećale ulaganjem, a reformom mirovinskog sustava povećali su se deficiti i javni dug, što je pridonijelo padu rejtinga hrvatskih obveznica ispod investicijskog, a fondovi su baš najveći dio prikupljenih sredstava uložili u njih.

Ako bi se idućih godina broj zaposlenika u službenom gospodarstvu povećavao za cca 20 tisuća na godinu, u gospodarstvu se ne bi osjetio demografski gubitak zbog pada nataliteta i iseljavanja.

Mirovinski sustav i kriza

Prvi mirovinski stup pruža sigurnost umirovljenicima zbog zakonske obveze i državnoga jamstva za isplatu mirovina. Drugi mirovinski stup, zbog ulaganja na tržište kapitala koje je uvijek djelomice pod utjecajem špekulacijskih transakcija, također ima elemente špekulativnosti: na ulaganjima se može zaraditi, a može se i izgubiti. Mirovine ne bi smjele biti predmet špekulacija. U financijskim krizama cijene vrijednosnica znatno padnu, pa tako i vrijednost imovine i dionica mirovinskih fondova. Zbog toga prvi mirovinski stup u vrijeme kriza djeluje stabilizirajuće jer vrijednosti mirovina ne ovise o stanju na tržištu kapitala i ne padaju, a drugi mirovinski stup djeluje destabilizirajuće jer u krizi mirovine iz drugog stupa padaju i time smanjuju potražnju i produbljuju krizu.

Demografsko propadanje Hrvatske veliki je nacionalni, politički, socijalni, ekonomski, financijski problem, a time i problem za mirovinski sustav. Međutim, što se tiče mirovinskog sustava, taj problem zasad nije toliko velik koliko se često ističe. Naime, u Hrvatskoj trenutačno ima oko 300 tisuća radno sposobnih ljudi koji nisu uključeni u „službeno“ gospodarstvo. Ako bi se idućih godina broj zaposlenika u službenom gospodarstvu povećavao za cca 20 tisuća na godinu, u gospodarstvu se ne bi osjetio demografski gubitak zbog pada nataliteta i iseljavanja. Povećanjem zaposlenosti uz nepromijenjenu produktivnost rada povećao bi se hrvatski bruto domaći proizvod a time bi se poboljšali uvjeti života i rada u Hrvatskoj i smanjilo iseljavanje mladih. Veći BDP omogućuje i veće investicije u demografsku obnovu. Hoće li se to ostvariti ovisi o sposobnosti i učinkovitosti te ekonomskoj politici hrvatske Vlade. Drugih, objektivnih prepreka nema.

Osim toga Hrvatska, mjereno BDP-om po stanovniku, spada u zemlje s najmanjom produktivnošću po stanovniku u Europskoj uniji. Prosjek EU-28 je oko 29 tisuća eura, a Hrvatska ima oko 10 tisuća eura po stanovniku. Rumunjska se gotovo izjednačila s nama, a samo je Bugarska još iza nas, s tim da su one imale veće stope gospodarskog rasta proteklih godina, a i sada je tako. Ispred Hrvatske sada je veliki slobodan prostor za rast. Hrvatska ima materijale, sirovine, energiju, infrastrukturu, obrazovanje, dostupnost tehnologija i tržišta te, kao najvažnije, ljude sa sposobnošću, iskustvom i tradicijom za dvostruko veći BDP od onoga koji danas ostvaruju. Ne postoji nijedna objektivna prepreka. Jedina prepreka tom razvoju jest sposobnost i djelotvornost hrvatske Vlade. Zbog toga mirovinski sustav nije izvor problema, niti se u njemu nalazi rješenje. Problem u mirovinskom sustavu nastao je zbog gospodarskog zaostajanja, odnosno nesposobnosti hrvatskih vlada. Rješenje hrvatskih ekonomskih, socijalnih i mirovinskih problema sada je na hrvatskoj Vladi i njezinoj sposobnosti kreiranja ekonomske politike koja će osigurati zadovoljavajući zdrav, održiv i dugoročan rast. Ako ne bude gospodarskog rasta, onda rješenje budućih mirovina neće biti ni u prvom ni u drugom stupu.

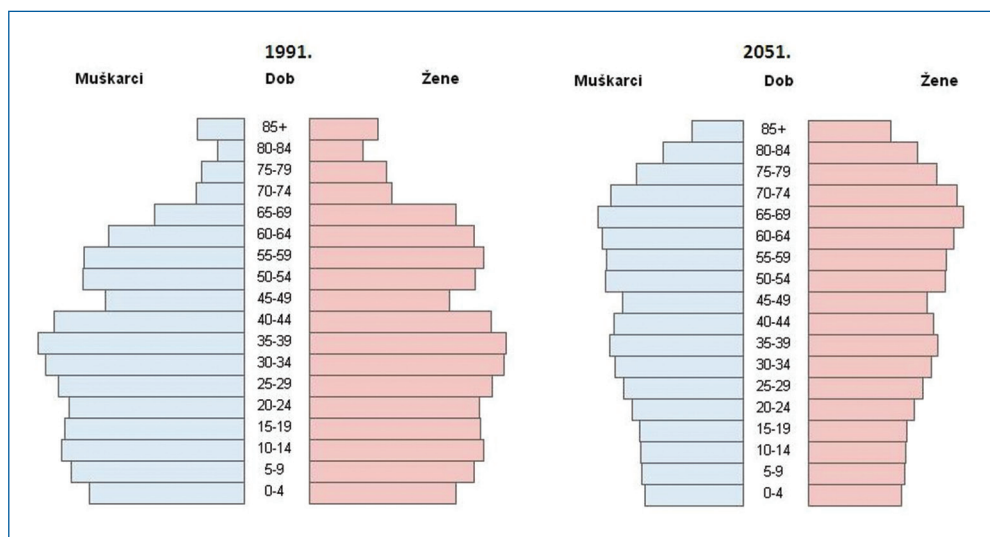
Prije dvjestotinjak godina rodila se Malthusova teorija prema kojoj se broj ljudi povećava geometrijskom progresijom, a proizvodnja hrane aritmetičkom, zbog čega

će se u jednom trenutku pojaviti nestašica hrane sa svim negativnim posljedicama. Neke tvrdnje o neodrživosti hrvatskog mirovinskog sustava slične na Malthusovu teoriju. Srećom, pokazalo se da (zasad) nije imao pravo, jer su tehnološki napredak i industrijska revolucija omogućili veće stope rasta proizvodnje hrane od stope rasta stanovništva. Slično bi se trebalo dogoditi s hrvatskim mirovinskim sustavom. Ekonomska i ukupna politika koja će voditi ka punoj zaposlenosti i odgovarajućem gospodarskom rastu osigurat će i stabilnost i održivost mirovinskog sustava te veće mirovine.

Razvoj industrijske i socijalne države stvorio je proizvodnu i potrošnu strukturu bruto domaćeg proizvoda. Na potrošnoj strani osobna potrošnja ima prosječni udio oko 60%, investicijska potrošnja oko 20%, a izdaci za mirovine 10 do 12%. Dovoljno je da politika zadrži udio mirovina u BDP-u na toj razini i da povećava BDP. Time će se i mirovine povećavati. Često se upozorava da će u budućnosti trebati povećati stope izdavanja za mirovinski sustav. Povećanje stopa „urušilo“ bi postojeću strukturu BDP-a i to nije rješenje. Rješenje je u zadržavanju postojećih stopa izdvajanja za mirovine i u povećanju bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, i to povećanjem broja zaposlenih i povećanjem njihove produktivnosti. Naime, struktura bruto domaćeg proizvoda stvara se tijekom dužeg razdoblje pod različitim utjecajima, od kojih je samo manji dio pod izravnom, pa i neizravnom kontrolom ekonomske politike. Zbog toga treba biti jako pažljiv s potezima koji imaju dugoročan utjecaj na strukturu BDP-a.

Održivost mirovinskog sustava, uz zadovoljavajuće stope gospodarskog rasta, ovisi i o dominirajućoj političkoj ideologiji i njezinu odnosu prema raspodjeli nacionalnog dohotka. Ako veći dio rasta nacionalnog dohotka pripadne kapitalu, onda i uz veće stope gospodarskog rasta mirovinski sustav neće biti održiv, to jest mirovine neće rasti. S drugim stupom povećala bi se i nejednakost. Bogati bi bili bogatiji, a siromašni siromašniji. Tu bi se izgubila „prirodna“ svrha mirovinskog sustava: solidarnost i socijalna pravda, kao i kohezijski faktor svih uspješnih društava. Neravnomjerna raspodjela dohotka i nacionalnog bogatstva uzrokuje neravnotežu u kružnom toku gospodarskih aktivnosti, što je uvijek siguran izvor buduće ekonomske, socijalne i političke krize. I prošla kriza iz 2008. – 2009. rezultat je neravnomjerne raspodjele rasta nacionalnog dohotka, koji je bio rezultat tehnološkog napretka posljednjih tridesetak godina.

Rješenje hrvatskih ekonomskih, socijalnih i mirovinskih problema sada je na hrvatskoj Vladi i njezinoj sposobnosti kreiranja ekonomske politike koja će osigurati zadovoljavajući zdrav, održiv i dugoročan rast.

Demografska slika Hrvatske

Moguće rješenje

Neutralizacija negativnih učinaka mirovinske reforme na državni proračun, a time i na socijalnu i gospodarsku situaciju jest „zamrzavanje“ drugog mirovinskog stupa dok se ne stvore uvjeti za njegovo uspješno funkcioniranje. Dosad skupljena sredstva u drugom mirovinskom stupu (oko 70 milijardi kuna) trebaju tamo i ostati i njima upravljaju fondovi u interesu njihovih vlasnika (individualizirana kapitalizirana štednja). Zapravo, drugi mirovinski stup trebalo bi pretvoriti iz obveznog u dobrovoljni. Buduće uplate (5%), koje su se dosad uplaćivale u drugi mirovinski stup, ponovno bi se usmjeravale u prvi mirovinski stup kako je i bilo do 2002. godine. Time bi se povećao prihod prvog stupa (oko 5 milijardi kuna) i za približno isti iznos smanjio deficit državnog proračuna u idućim godinama.

Kod nižih dohodaka, kao što je slučaj u Hrvatskoj, barem dok ne dosegne po današnjim cijenama 20 tisuća eura po stanovniku, treba zadržati mirovinski sustav generacijske solidarnosti kao obvezatan, ali istodobno omogućiti i stimulirati ulaganja u dobrovoljne mirovinske fondove za one koji za to imaju mogućnosti.

Kako sadašnji proračunski deficit nastaje iz transfera mirovinskom sustavu i kamatama na javni dug, zamrzavanje drugog stupa uz refinanciranje javnog duga na domaćem tržištu u kunama bez devizne klauzule, uz kamatu ne veću od 2%, dovelo bi hrvatski državni proračun u suficit. U takvoj situaciji hrvatski javni dug ne bi više bio nikakav problem. Jedno od ograničenja ekonomskoj politici i većim stopama gospodarskog rasta bilo bi maknuto, a visina stope gospodarskog rasta ovisila bi o drugim mjerama ekonomske politike: industrijskoj (što proizvoditi, kojom tehnologijom, uz kakvo obrazovanje i za koja tržišta), regionalnoj (gdje proizvoditi), fiskalnoj i monetarnoj.

Mišljenja/stavovi

KONTROVERZE OKO KONTROLE HNB

(Ne)rješive dileme

Univerzalni problem centralnog bankarstva može se opisati metaforom klatna. S jedne strane nužna je neovisnost od dnevne politike, a s druge kriterij odgovornosti prema izabranim narodnim zastupnicima. Recept za to ne postoji. Svaka zemlja, pa i Hrvatska, mora pronaći svoju ravnotežu.

Piše: Ante Gavranović

Položaj i politika Hrvatske narodne banke izaziva kontroverze od samih početaka hrvatske neovisnosti. Rasprava je nedavno aktualizirana zahtjevima za državnom revizijom rada HNB-a. Revizija bi, osim financijske, obuhvatila i tzv. reviziju učinkovitosti i o tome podnosila izvještaje Saboru, gdje bi se uz to provodile rasprave o izvještajima HNB-a na plenarnoj sjednici o čemu bi se provodilo glasovanje. To znači da bi se izvješća HNB-a mogla odbaciti glasovima većine zastupnika. Uz to, guverner bi mogao biti ponovo izabran samo jednom.

Važno je imati u vidu da se ne radi o hrvatskoj specifičnosti. U američkom Kongresu već se nekoliko godina vodi rasprava o prijedlogu Zakona o transparentnosti Banke federalnih rezervi (FED-a). Krajnji cilj zakona je proširenje ovlasti državne revizije tako da instrumenti monetarne politike (na primjer, operacije na otvorenom tržištu) postanu predmetom revizije, o čijim bi se rezultatima redovito izvještavalo Kongres. Zakon o transparentnosti FED-a snažno podržavaju s krajnje ljevice (Bernie Sanders)

i desnice (Ron Paul), no svejedno se ne uspijeva prikupiti dovoljan broj glasova za stupanje zakona na snagu. Razlog suspregnutosti većine kongresmena leži u delikatnom odnosu politike i centralno-bankarske prakse pri odabiru instrumenata monetarne politike.

S jedne strane, kongresmeni bi čestim raspravama i kritikama na račun FED-a mogli utjecati na instrumentalno vođenje središnje banke. Guverneri bi se mogli početi ponašati oportunistički ne bi li udovoljili očekivanjima političara. Izbrisala bi se jasna granica odgovornosti kakva sada postoji između FED-a i Kongresa. S druge strane, češće izlaganje Kongresu i tumačenje politike, pa makar i kroz neslaganja, možda bi povećalo razvidnost poslovanja, proširilo razumijevanje razloga zašto se neke mjere poduzimaju, a neke ne.

Slična dvojba postoji i u Hrvatskoj.

Bez univerzalnog recepta

Univerzalni problem centralnog bankarstva može se opisati metaforom klatna. S jedne strane, nužna je neovisnost od dnevne politike. Novac je javno dobro koje je jednako važno za sve građane i poduzeća. Upravljanje njime ne smije biti podložno utjecaju parcijalnih interesnih skupina i velikim kratkoročnim promjenama koje su imanentne političkom procesu koji se prelama kroz vladu i Sabor. Državni proračun odražava takve silnice, dok novac i bankarstvo trebaju biti podvrgnuti nekim stalnijim pravilima povezanim s funkcioniranjem financijskih tržišta. To je u interesu velike većine ljudi. S druge strane, središnje bankarstvo ne može i ne smije biti posve odvojeno od politike. U političkom procesu imenuje se vodstvo središnje banke. U političkom procesu određuje se mandat odnosno ciljevi središnje banke. Politika na neki način mora nadzirati ponašanje središnje banke, jer ona nekome mora odgovarati. Dakle, na jednoj strani je kriterij neovisnosti (od politike), a na drugoj strani je kriterij odgovornosti (prema izabranim narodnim zastupnicima). Postavlja se pitanje kako uravnotežiti te strane.

Recept za to ne postoji. Svaka zemlja mora pronaći svoju ravnotežu. Danas je to sve teže, jer su financijska tržišta sve složenija u uvjetima međunarodne integracije.

Nekada je dilema bila jednostavna. Svodila se na pitanje treba li cilj središnje banke biti samo niska inflacija (kao u Njemačkoj), ili cilj treba uključiti i zaposlenost (kao u SAD-u), te kako birati guvernera, a da se političarima pri tome onemogućiti imenovanje i smjenjivanje po političkom ključu.

S rastom složenosti financijskog sustava širile su se nadležnosti središnjih banaka. Počele su uključivati nadzor poslovanja banaka, odgovornost za ukupnu financijsku stabilnost, zaštitu potrošača, osiguranje depozita, reorganizaciju i sanaciju banaka. Uz to, s obzirom na sve veću međunarodnu integraciju koja je kulminirala stvaranjem monetarne unije u Europi, funkcije središnjih banaka dodatno su zakomplicirane međunarodnim obavezama i suradnjom. Obveze međunarodne suradnje najveće

su za središnje banke u državama koje su uvele euro. Međutim, i u članicama EU koje, poput Hrvatske, još nisu uvele euro, međunarodne obveze proizlaze iz činjenice da je Hrvatska narodna banka članica Europskog sustava središnjih banaka (engl. European System of Central Banks – ESCB). Osim toga, Hrvatska je dio jedinstvenog tržišta financijskih usluga na kojem vrijede jedinstvena pravila. Tako se putem Hrvatske narodne banke ostvaruje suradnja u okviru različitih europskih tijela. Hrvatska na taj način ostvaruje i štiti svoje nacionalne interese u europskome okviru.

Propusti glavnih aktera

Na žalost, taj mehanizam se slabo razumije, iako se stalno mijenja i razvija. Razloge slabog razumijevanja treba tražiti u činjenici da su Vlade, političke elite pa i sama Hrvatska narodna banka neposredno prije i nakon ulaska u EU posve zakazali u poslovima edukacije i tumačenja pravila europskoga okvira i načina funkcioniranja hrvatskog monetarnog i bankarskog sustava. U javnosti je posve izostala rasprava o Eurosistemu odnosno obvezi uvođenja eura, formiranju i funkcioniranju Bankovne unije u EU. Propustilo se hrvatskoj javnosti objasniti da te institucije ne funkcioniraju mimo nas, pa ih je dovoljno pratiti, analizirati i sa strane oportuno odlučivati trebamo li im se priključiti ili ne. Stvarnost je drugačija: mi smo u velikoj mjeri dio funkcioniranja tih institucija i radimo po njihovim pravilima. To što još nismo uveli euro stvara iluziju da spomenute institucije i njihove promjene nemaju veze s nama.

Rezultat opisanog stanja svijesti u Hrvatskoj očituje se na dvije razine – tehničkoj i političkoj. Na tehničkoj razini, brojna regulatorna rješenja koja su na snazi u Hrvatskoj nisu usklađena s europskim pravilima i najboljom praksom. Pravila klasifikacije plasmana i formiranja rezervacija za loše plasmane te neki omjeri likvidnosti i porezna pravila samo su neke od mjera koje ne bismo imali da smo uveli euro ili da ozbiljno težimo tome. Te mjere poskupljuju financijsko posredovanje, što u konačnici plaćaju potrošači financijskih usluga. S druge strane, ne može se dokazati eventualna korist od tih mjera, pa one više služe da pokažu aktivizam lokalnih nositelja vlasti, nego što koriste društvu u cjelini.

Problem najviše dolazi do izražaja na političkoj razini. Tamo se donose rješenja koja nisu poznata u europskoj praksi. Najbolji primjer je način kako je regulirana konverzija kredita vezanih uz švicarski franak u euro. Da se vodilo računa o tome da se rješenje treba dogovoriti u skladu s načelima funkcioniranja međunarodnih institucija čiji smo članovi, problem danas ne bi postojao.

I na tehničkoj i na političkoj razini ne razumiju se koristi koje imamo od integracije. Ne shvaća se koliko bi kamatne stope bile više da nismo postigli ovaj stupanj integracije. Ne shvaća se koliko bi danas životni standard bio niži da nismo postigli ovaj stupanj integracije. Ako se to ne razumije, onda se još slabije razumiju koristi koje bismo mogli imati od daljnje integracije. Zbog toga u raspravama prevladavaju neki drugi kriteriji koji Hrvatsku udaljavaju od Europe.

Posebno zabrinjava činjenica da se najvažnija regulatorna rješenja u bankovnom sektoru ne donose usuglašavanjem zainteresiranih strana uz uvažavanje stručnih kriterija, kao što je imanentno razvijenim demokracijama. Umjesto toga, rješenja se donose na brzinu i bez adekvatnih stručnih podloga na koje se, ako ih ima, gleda s pozorenjem. To je imanentno nerazvijenim demokracijama i gospodarstvima koja su nerazvijena upravo zbog takvog načina donošenja odluka. Pri tome se prigovor ne odnosi samo na Zakon o konverziji. Taj propis je samo najvidljiviji primjer.

Dakle, kako u tom kontekstu ocijeniti najnovije prijedloge izmjena i dopuna zakona o HNB-u koji idu za time da se provodi revizija učinkovitosti i da se u Saboru dvaput godišnje glasa o izvještajima HNB-a?

Aktualne dvojbe

Razmišljanje na tragu linije manjeg otpora pronašlo bi odgovor u normama Europske Unije. EU je naslijedila njemačku političku tradiciju kada je riječ o regulaciji središnjeg bankarstva. U Europski ugovor ugrađene su stroge odredbe o neovisnosti središnjih banaka. Te odredbe se ne odnose samo na Europsku središnju banku, nego na sve banke članice Europskog sustava središnjih banaka. Iz članka 30. Ugovora jasno proizlazi da djelatnost središnjih banaka ne smije biti podvrgnuta vanjskim uputama i utjecaju tijela središnje vlasti. Ova bi se odredba mogla tumačiti kao maksimalistički zahtjev za neovisnošću središnje banke.

Međutim, generalne odredbe ostavljaju određeni prostor za pojačan nadzor i odgovornost središnje banke. Čini se da limitiranje mandata guvernera nije u suprotnosti s europskim normama. Isto tako, teško je pronaći uporišta protiv standardne financijske revizije poslovanja središnje banke. Dvojbe, čini se, postoje oko revizije učinkovitosti i oko mogućnosti odbacivanja izvještaja Hrvatske narodne banke u Saboru.

Što se tiče revizije učinkovitosti, možemo povući paralelu s onom najraširenijom, komercijalnom revizijom. Revizori u poslovnim bankama obavljaju reviziju usklađenosti s propisima i financijsku reviziju kojom potvrđuju točnost financijskih izvješća. Ne upuštaju se u ocjene strategije i poslovnih odluka. U revizorskim izvješćima ne mogu se pronaći ocjene o tome je li uprava banke pogriješila kada je veći naglasak stavila na kreditiranje stanovništva nego poduzeća, ili kada je inovirala platni promet i kartično poslovanje, ili kada je promijenila kamatne stope na gotovinske kredite. Međutim, revizija učinkovitosti mogla bi se tumačiti upravo na taj način: prema članku 7. st. 3. Zakona o državnom uredu za reviziju (NN 80/11), revizija obuhvaća i davanje ocjene o učinkovitosti ostvarenja ciljeva poslovanja ili ciljeva pojedinih financijskih transakcija, programa i projekata. Da li to znači da bi Državna revizija davala ocjene o učinkovitosti promjena stope obvezne rezerve ili strukturnih repo operacija?

Moguća rješenja

Postoje tri razloga zašto je ovako shvaćena revizija učinkovitosti problematična i nepotrebna, povrh vrlo vjerojatne neusklađenosti s europskim propisima:

1. Za kvalitetnu ocjenu učinaka instrumenata monetarne, makrobonitetne i mikrobonitetne politike nadzora banaka potrebno je veliko iskustvo, znanje i analitički kapaciteti koje Državna revizija nema, i nema ni izgleda ni potrebe da ih u skoro vrijeme razvije.
2. Saborski odbor za proračun i financije ima vanjske članove, može pozivati stručnjake i naručivati analize, tako da se već i u okviru postojećih zakonskih rješenja može provoditi ozbiljna pluralna rasprava o monetarnoj politici, jer HNB dostavlja i polugodišnja i godišnja izvješća Saboru, a o njima se raspravlja.
3. Glasovanje može biti samo simbolički čin, jer se temeljem eventualnog odbacivanja izvještaja ne smiju poduzimati kadrovske ili kakve druge političke promjene u HNB-u – to bi bilo u izravnoj suprotnosti s Europskim ugovorom. U tom smislu, glasovanje bi ponajviše utjecalo na reputaciju HNB-a, ugled institucije u javnosti, a negativno glasovanje moglo bi se tumačiti kao vanjska uputa kako bi središnja banka trebala djelovati.

Zaključno, nema prijedora da poslovanje Hrvatske narodne banke treba podvrgnuti pojačanom nadzoru i da o njemu u javnosti treba više stručno raspravljati. To vrijedi pogotovo u svjetlu mogućeg ulaska u Eurosustav i Bankarsku uniju u budućnosti. Zastupnici i javnost moraju biti dobro upoznati s potencijalnim troškovima i koristima takvih promjena prije nego što donesu ili odbiju donijeti ključne odluke. Limitiranje mandata guvernera i financijska revizija operativnog poslovanja koja pažljivo nadzire načine nabave i trošenja sredstava u HNB-u također se mogu uklopiti u dobre demokratske tradicije transparentnosti.

Međutim, državna revizija učinkovitosti instrumenata središnje banke (prema tumačenju njena karaktera kakvo je ovdje predstavljeno) i nepotrebno glasovanje koje se može politizirati, a koje samo po sebi nema i ne smije imati učinak na sastav i odluke Odbora guvernera Hrvatske narodne banke, ne čini se kao korak u dobrom pravcu. Oportunije bi bilo da Sabor i/ili HNB jednom ili dvaput godišnje bude pokrovitelj stručnih javnih rasprava koje se u konačnici mogu reflektirati i na plenarne rasprave u Saboru, a koje će uključiti širok spektar zainteresiranih strana i stručnjaka i kroz koje će se postupno filtrirati stavovi o tome kakve su monetarne i bonitetne politike najbolje za Hrvatsku na putu daljnjih europskih integracija. Hrvatska od njih ne smije odustati.

Nastavak ekspanzije monetarne politike i financijska stabilnost

Monetarna politika posljednjih je godina preplavljena člancima koji istražuju efekte „monetarnog popuštanja“ odnosno programa otkupa obveznica, a zatim i drugih vrijednosnih papira. Također, u posljednjih godinu dana objavljuje se sve više članaka o tome kako voditi monetarnu politiku nakon što se prekine program otkupa obveznica i vrijednosnih papira. Hoće li se nastaviti provoditi nekonvencionalna monetarna politika ili će se središnje banke vratiti na konvencionalno vođenje monetarne politike, što trenutačno pokušava američka središnja banka? Izbor načina vođenja monetarne politike iz korijena se izmijenio od financijske krize 2007. – 2009. i dužničke krize u Europi 2010. godine. Prije desetak godina bilo je nezamislivo da se u europskom monetarnom području – EURO zoni provodi nekonvencionalna monetarna politika kakvu imamo danas.

Piše: dr.sc. Ante Žigman¹

Pojedini autori (Ball, Gagnon, Honohan, & Krogstrup, 2016) tvrde kako su prošla uobičajena vjerovanja o nemogućnosti monetarne politike u stvarnosti opasna. Prema njihovom mišljenju, danas neki kreatori monetarne politike toleriraju podzaposlenost

¹ Autor je savjetnik u HNB. Stajališta autora iznesena u ovom tekstu ne predstavljaju nužno stajališta institucije u kojoj je zaposlen.

zbog dvojbi u učinkovitost monetarnih poticaja i pretjeranih strahova od sekundarnih efekata monetarnih poticaja. Blanchard i autori (Blanchard, Furceri, & Pescatori, 2014) smatraju da, ako imamo dugo razdoblje niskih kamatnih stopa, to nije dobra vijest za monetarnu politiku jer je efikasnost monetarne politike iznimno niska kada se dosegne nulta kamatna stopa. S druge strane, niske kamatne stope dobra su vijest za fiskalnu politiku budući da se pri niskim kamatnim stopama restrukturiranjem može smanjiti ili zadržati javni dug na postojećoj razini. Također niske kamatne stope omogućuju lakšu fiskalnu konsolidaciju jer financiranje javnih investicija u vrijeme niskih kamatnih stopa ne mora dovesti do povećanja udjela javnog duga u BDP-u u srednjem roku.

Bivši guverner Feda Ben Bernanke i autori (Bernanke, Reinhart, & Sack, 2004) smatrali su da će monetarna politika naići na problem kada se kamatne stope približe nuli jer središnje banke neće imati mogućnost stimulirati ekonomiju smanjenjem kamatnih stopa, te se moraju osloniti na nestandardne metode vođenja monetarne politike. U članku nakon financijske krize Mishkin opisuje pouke za monetarnu politiku koje su se izvukle zbog činjenice da je svijet zapljusnuo kreditni tsunami (Mishkin, 2011).

Recentni radovi o vođenju monetarne politike u maloj i otvorenoj ekonomiji (Santacreu, 2015), kao što je Hrvatska, zaključuju da je tečajni režim puno djelotvorniji u održavanju niske ekonomske volatilnosti u odnosu prema standardnom kamatnom režimu vođenja monetarne politike. Za to postoje dva razloga, prvi se odnosi na to da kod tečajnih režima u pravilu nema pretjeranog odstupanja od ravnotežnog tečaja, a drugi razlog jest rizik koji se generira zbog kamatnog pariteta koji je manji u tečajnom režimu. Na kraju se zaključuje da su tečajni režimi s fleksibilnim tečajem bolji nego vezani tečajevi budući da kreatorima monetarne politike omogućuju da održavaju stabilnost tečaja bez odricanja od mogućnosti da reagiraju na promjene u ekonomiji. Blagostanje u maloj i otvorenoj ekonomiji koja je cjelokupno integrirana s ostatkom svijeta ovisno je o varijabilnosti tečaja (Paoli, 2004). Optimalna ekonomska politika u maloj otvorenoj ekonomiji nije jednaka onoj u velikoj i zatvorenoj ekonomiji te joj nije svojstven jednostavni fleksibilni tečajni režim.

U ovom kratkom eseju, nakon uvoda, analizira se okvir monetarnih politika u velikim monetarnim područjima prije krize i nakon nje. U pretposljednem dijelu govori se o ulozi financijske stabilnosti koja je ključna za uspješnu monetarnu transmisiju, a na kraju članak završava zaključkom.

Okviri monetarne politike prije financijske krize

Znanost o monetarnoj politici znatno se promijenila nakon financijske krize 2008. godine i danas možemo govoriti o dvama potpuno različitim pristupima vođenju monetarnoj politici: prije krize i nakon krize. Vođenje monetarne politike prije krize bilo je obilježeno korištenjem uobičajenih instrumenata monetarne politike, gdje je dominantnu ulogu u pokretanju transmisijskog mehanizma monetarne politike

imala promjena kamatne stope. Većina središnjih banaka bila je vođena prema devet principa (Mishkin, 2011) : 1) Inflacija je uvijek i svugdje monetarni fenomen; 2) Stabilnost cijena pogoduje ekonomiji; 3) Ne postoji dugoročni *trade-off* između nezaposlenosti i inflacije; 4) Očekivanja imaju ključnu ulogu u određivanju inflacije i transmisiji monetarne politike; 5) Realne kamatne stope trebaju rasti kako raste inflacija (Taylorov princip); 6) Monetarna politika ima problem vremenske neusklađenosti; 7) Neovisnost središnje banke povećava efikasnost monetarne politike; 8) Pridržavanje nominalnog sidra kreira dobra rješenja monetarne politike i 9) Financijska frikcija igra važnu ulogu u poslovnim ciklusima.

Ovih devet principa počinje dobro poznatom Friedmanovom teorijom inflacije i novca, koja govori o tome da je povećanje novčane mase uzrok inflacije. Ovo treba promatrati s jednog drugog aspekta, a to je da se mislilo kako rast novčane mase najbolje opisuje rast inflacije, pa se prema tome od središnjih banaka traži da budu odgovorne za održavanje inflacije pod nadzorom. Kod drugog principa o blagotvornom utjecaju stabilnosti cijena na ekonomiju postoji široki konsenzus još iz 70-ih godina prošlog stoljeća, kada se zaključilo da visoki troškovi inflacije znače da niska i stabilna inflacija može povećati produktivnost ekonomije. Treći princip dokazivali su mnogi ugledni ekonomisti (Samuelson, Solow, Friedman i Phelps) koji su tvrdili da će ekonomija u dugom roku stremiti prema prirodnoj stopi nezaposlenosti bez obzira na razinu inflacije, odnosno da je dugoročna Philipsova krivulja vertikalna. Prema tome, svako snižavanje nezaposlenosti ispod prirodne stope nezaposlenosti vodi u rast inflacije. Ako tome pribrojimo raniji zaključak da je niska inflacija blagotvorna za ekonomiju, može se zaključiti da uzrokuje i povećanu zaposlenost u dugom roku. (Mishkin, 2011)

Osnova moderne ekonomske politike su racionalna očekivanja, pa tako očekivanja o budućoj monetarnoj politici igraju važnu ulogu na razvoj ekonomske aktivnosti. Dovoljno je promotriti kako se tržišta ponašaju očekujući potez Fed-a u vezi s promjenom kamatnih stopa ili očekujući odluku Europske središnje banke vezanu za otkup vrijednosnih papira. Stoga glavnu ulogu u monetarnoj teoriji sve više zauzima upravljanje očekivanjima o ekonomskoj politici u budućnosti. Očekivanja su u današnjem vođenju monetarne politike važna više nego ikada zbog gotovo savršenog tijeka informacija i trenutačne reakcije tržišta diljem svijeta na potez kreatora monetarne politike. Kako bi se očekivanja mogla ispuniti moraju postojati pravila po kojima se tržište ponaša. Jedno od danas sasvim očitih pravila jest Taylorovo pravilo koje govori da stabilizirajuća monetarna politika mora povećavati nominalnu kamatnu stopu iznad stope inflacije, odnosno da realna kamatna stopa mora biti pozitivna.

Racionalna očekivanja djelovala su na monetarnu politiku i kreirala problem vremenske neusklađenosti. On nastaje u situacijama kada kreatori monetarne politike provode dnevne promjene koje imaju lošije rezultate nego da su se držali nekog pravila za vođenje monetarne politike. Kao posljedicu toga, mnoga su istraživanja zaključila da treba uspostaviti neovisnost središnjih banaka kako ne bi

bile pod utjecajem dnevne politike. Kada se središnje banke rangiraju prema razini neovisnosti vidi se da najnižu inflaciju imaju one koje imaju veću neovisnost (Alesina & Summers, 1993). Treba uzeti u obzir razliku između neovisnosti cilja i neovisnosti instrumenta monetarne politike. U osnovi demokracije smatra se da cilj treba odrediti demokratski izabrana vlast (parlamenti), a korištenje instrumentarija za postizanje tog cilja treba biti neovisno o dnevnoj politici i predano neovisnim stručnjacima.

Nemogućnost monetarne politike da odgovori na sve izazove vremenske nekonzistentnosti, zatim na izazove upravljanja očekivanjima i koristima od stabilnosti cijena jest razlog da monetarna politika za postizanje svojih ciljeva koristi „nominalno sidro“, to jest stabilnost neke varijable koju nositelji monetarne politike mogu kontrolirati: tečaj domaće valute, ponuda novca, inflacija i drugo. Privrženost nominalnom sidru omogućuje stabilnost cijena, što omogućuje promociju ekonomske efikasnosti i ekonomskog rasta (Mishkin, 2011).

Teorija optimalne monetarne politike određuje cilj koji se odnosi na ekonomsko blagostanje koje je prije krize zasnovano na principima neoklasične teorije. Strategija koja je iz toga proizašla jest fleksibilno ciljanje inflacije, što znači snažno opredjeljenje središnje banke da stabilizira cijene u dugom roku te omogući postizanje ekonomskog rasta oko potencijalne razine. Razni su oblici određivanja ciljane razine inflacije, a najpoznatije je ono koje primjenjuje Europska središnja banke koje kaže da inflacija mora biti na razini od 2% godišnje ili malo ispod te razine.

Ugovor o funkcioniranju Europske unije većinom se odnosi na Europski sustav središnjih banaka (ESSB), dakle na sve zemlje članice EU-a, u koje spada i Hrvatska. Prema tome, glavni cilj Europskog sustava središnjih banaka jest održati stabilnost cijena, a pritom ne dovodeći u pitanje cilj stabilnosti cijena, ESSB podupire opće ekonomske politike u Europskoj uniji kako bi pridonio ostvarenju ciljeva Europske unije, utvrđenih člankom 3. Ugovora o Europskoj uniji.

Prije financijske krize gotovo sve središnje banke koje su vodile neovisnu monetarnu politiku imale su ovakvu klasifikaciju cilja. Vođenje monetarne politike prije krize bilo je vrlo komforno za središnje banke, određen je jasan cilj, a one su samo trebale promjenom svojih kamatnih stopa pratiti Taylorovo pravilo.

Okviri monetarne politike nakon financijske krize

Globalna financijska kriza 2007. – 2009. je tsunami koji je nepovratno zapljusnuo svjetski financijski, a zatim i realni ekonomski sustav. Ubrzo nakon toga zapljusnuo je i ekonomsku znanost koja još danas traži izlaz iz tog problema. Ekonomska znanost prepoznala je pet lekcija koje je naučila iz financijske krize: 1) Kretanja u financijskom sektoru imaju znatno veći utjecaj na ekonomsku aktivnost nego što se smatralo ranije; 2) Makroekonomska aktivnost je nelinearna; 3) Dosezanje nulte razine kamatnih stopa je problematičnije kada se monetarna politika s njim suoči; 4) Cijena sređivanja sustava nakon velike financijske krize puno je veća nego što se

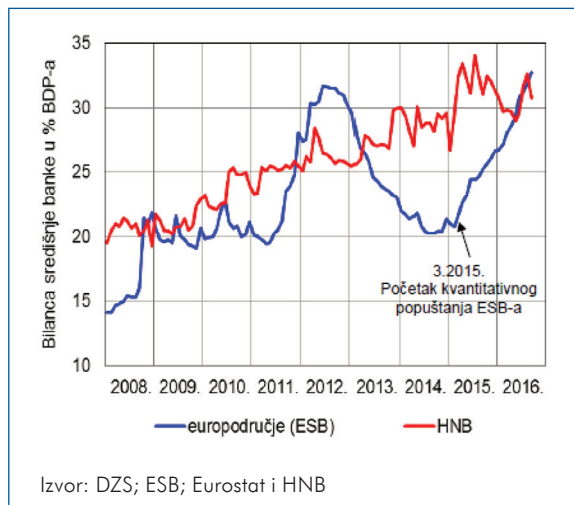
očekivalo i 5) Stabilnost cijena i ekonomski rast ne osiguravaju financijsku stabilnost (Mishkin, 2011). Naučene lekcije nakon krize ne isključuju devet principa koji su uspostavljeni prije financijske krize nego te lekcije trebaju djelovati na kreatora monetarne politike da izrade dodatne principe za vođenje monetarne politike. Prije svega to znači da kreatori monetarne politike trebaju uzeti nelinearnost koja utječe na njihove modele, te kreirati politike na način da se mogu uhvatiti ukoštac s neizvjesnošću i mogućim postojanjem rizika s kojima se mora upravljati.

Vrlo niske kamatne stope blizu nule i veliki tijekovi kapitala mogu nastati iz međunarodne neravnoteže u ponudi i potražnji za sigurnom imovinom među različitim zemljama, što je omogućilo Austriji da 2016. godine izda državnu obveznicu na 70 godina uz prinos od 1,53%. Ove nejednakosti mogu proizvesti efekt zaraze kada je monetarna politika ograničena djelovanjem oko nulte kamatne stope. Kako svaka država želi imati suficit na tekućem računu, može doći do izvoza recesije posebice u zemlje koje tiskaju rezervnu valutu. Kako smo danas u situaciji da devalvacije tečaja ne mogu pomoći, onda povećanje ponude novca i povećanje državne investicijske potrošnje može biti korisno za sve zemlje (Caballero, Farhi, & Gourinchas, 2016).

Smatra se da središnje banke i nisu tako bespomoćne kada se nalaze blizu nulte kamatne stope budući da mogu koristiti nekonvencionalne mjere monetarne politike. Također je moguće da kamatne stope dosegnu razinu ispod nule, kao što je slučaj u Švicarskoj. Programi kvantitativnog popuštanja i programi otkupa vrijednosnih papira već su postigli pozitivne efekte. Širenje programa otkupa na rizičnije vrijednosne papire može imati još snažniji utjecaj na cijenu imovine i cijenu zaduživanja, a time i na bolju ekonomsku aktivnost i kupnju državnih obveznica. Rizici su u tom slučaju mogući rast inflacije iznad željenih razina, nekontrolirani rast cijene

imovine, rast loših kredita i slično (Ball, Gagnon, Honohan, & Krogstrup, 2016). Doista se postavlja pitanje što će biti kada se pokušaju smanjiti bilance i kada se kreirani novac zbog rasta inflacije bude htio povući iz optjecaja (Slika 1).

Kada se promatra monetarna politika u Hrvatskoj, onda se nikako ne može reći da nije ekspanzivna. Slika 1 pokazuje rast bilance HNB-a kao udjela u BDP-u, gdje HNB ima udio imovine u BDP-u gotovo jednako kao i Europska središnja banka (ESB). HNB

Slika 1. Rast bilanci HNB-a i Europske središnje banke

osigurava kratkoročne i dugoročne izvore likvidnosti preko programa reotkupa državnih obveznica tzv. strukturne repo operacije. Strukturne repo operacije pridonose spuštanju kunske krivulje prinosa na srednjoj odnosno dužoj ročnosti, razvoju domaćeg tržišta za kunske državne vrijednosne papire, te motiviranju banke da poveća kreditiranje u kunama. Takva politika pogoduje poboljšanju domaćih uvjeta financiranja i potpora je oporavku domaće kreditne aktivnosti, uz ograničene rizike zbog oporavka BDP-a, suficita na tekućem računu i situacije na međunarodnom tržištu.

Kao što je navedeno u uvodu, monetarna politika za male i otvorene ekonomije nije ista kao i za velike ekonomije, pa su navedene mjere ono što u danim okolnostima HNB može napraviti i na što može utjecati, vodeći pritom računa o stabilnosti tečaja domaće valute i ukupnoj financijskoj stabilnosti sustava.

Monetarna politika i financijska stabilnost

Globalna financijska kriza izazvala je duboke rasprave o tome kako u budućnosti bolje osigurati financijsku stabilnost koja je postala ključan cilj ekonomske politike. Svaka financijska kriza kreira nacionalni stres i rezultira velikim ekonomskim i socijalnim troškovima zbog spašavanja banaka i propasti poduzeća zbog kojih nestaju radna mjesta. Stoga se povećala zainteresiranost nositelja ekonomske politike da se uvedu i primijene mjere koje će spriječiti financijsku nestabilnost i omogućiti da se izbjegnu budući javni troškovi koji bi nastali zbog neke krize, pa time očuvanje financijske stabilnosti ima karakter javnog dobra. (Smets, 2013)

Važnu ulogu u tom smislu imaju središnje banke koje u većini zemalja izričito imaju mandat održavati financijsku stabilnost. U tom svjetlu velik broj središnjih banaka u svijetu opširno izvještava o različitim pitanjima financijske stabilnosti, i to najčešće objavom publikacije Financijska stabilnost. Svrha objavljivanja publikacije o financijskoj stabilnosti jest sustavno informiranje sudionika financijskih tržišta, drugih institucija i šire javnosti o ranjivostima i rizicima koji prijete stabilnosti financijskog sustava, kako bi se olakšala njihova identifikacija i bolje razumijevanje te potaknuli svi sudionici na aktivnosti koje pružaju odgovarajuću zaštitu od posljedica u slučaju materijalizacije tih rizika. (Born, Ehrmann, & Fratzscher, 2013)

Stabilnost financijskog sustava ovisi o dvama čimbenicima: mikro-bonitetnom i makro-bonitetnom čimbeniku. Mikro-bonitetni čimbenici mogu se definirati kao individualna odgovornost pojedinca i svake institucije koja sudjeluje na financijskom tržištu. Oni sami donose odluke i odgovorni su za svoje postupke i hazard s kojim se suočavaju. S druge strane, makro-bonitetni faktori općenito se ogledaju u bankovnoj regulativi (zakonima i podzakonskim aktima) i nadzoru bankarskog sustava. Regulacija bankarskog sustava odnosi se na provedbu zacrtanih pravila kojih se financijske institucije moraju držati, dok je uloga nadzora praćenje trenutačnog stanja pojedinih institucija, financijskih tržišta i procjena mogućih rizika.

Institucionalni okvir financijske stabilnosti upotpunjen je osnutkom tijela koja analiziraju i donose zaključke o financijskoj stabilnosti (u Hrvatskoj, Vijeće za financijsku stabilnost). Uz potrebu izvješćivanja javnosti i tržišta o financijskoj stabilnosti, globalna financijska kriza utjecala je na kreatore ekonomske politike da definiraju i poboljšaju politike koje osiguravaju financijsku stabilnost. Vijeća za financijsku stabilnost trebala bi prepoznati i rizike koji proizlaze iz nekih novih financijskih proizvoda koji mogu predstavljati rizik stabilnost financijskog sustava, kao što je to bila nekontrolirana sekuritizacija loših plasmana koja je i počela veliku financijsku krizu.

Ključni ciljevi

Ekspanzivna monetarna politika potrebna je kao dio trenutačne optimalne monetarne politike u eurozoni i većini drugih zemalja koje se suočavaju s nultom kamatnom stopom. Programi otkupa vrijednosnih papira umnogome pomažu bankama u povećanju njihovih bilanci, ali mnoge banke istodobno imaju poteškoća zbog niskih kamatnih stopa i niskog rasta BDP-a koji proizvodi nenaplative kredite. Međutim, monetarna politika ne može biti jedina i najvažnija nego je važno zaštititi monetarnu politiku od financijske nestabilnosti. Monetarna politika nakon krize zahtijeva promišljanje o kreiranju strategije monetarne politike jer je postalo jasno da financijski sektor ima iznimno važnu ulogu u ekonomiji i kreira nelinearnost u vrijeme krize. Stoga se kreirao okvir za upravljanje rizicima kako bi se izbjeglo da neočekivani rizici imaju štetne učinke na ekonomiju.

Prva linija obrane mora biti makroprudencijalna politika, posebice u svjetlu rasta cijene imovine, kako bi se povećala otpornost banaka na rizike. Također je važno da monetarna politika, zajedno s makroprudencijalnom politikom, djeluje preventivno, a ne da sanira štetu nakon što se problem dogodi.

Odgovornost središnje banke u održavanju financijske stabilnosti održava njenu vjerodostojnost prema javnosti, što može pojačati ulogu monetarne politike, ali pretjerani i nerealni ciljevi koje središnja banka ne bi imala mogućnost ispuniti mogli bi dovesti do gubitka teško stečenog kredibiliteta. Publiciranje rizika koji utječu na financijsku stabilnost povećava transparentnost u djelovanju središnjih banaka koje je usmjereno na smanjenje rizika i povećanje otpornosti financijskog sustava na moguće šokove koji bi imali negativne implikacije na cjelokupni financijski i ekonomski sustav.

Okvir monetarne politike u svijetu do početka krize bio je usmjeren ponajprije na stabilnost cijena, a kako je financijska kriza pokazala da stabilnost cijena nije dovoljna za održavanje financijske stabilnosti, stvorila se potreba za definiranje makrobonitetne politike. Tako je makrobonitetna politika postala važan treći stup ukupne ekonomske politike, nakon fiskalne i monetarne politike.

Reflektor

STRANI ULAGAČI

Šest preporuka novoj vladi

Samo tjedan dana nakon formiranja nove hrvatske vlade Udruženje stranih ulagača u Hrvatskoj predstavilo je svoju Bijelu knjigu s preporukama za poboljšanje poslovne klime i privlačenje više investicija.

Priredio: Ante Gavranović

Udruga stranih ulagača predstavlja značajan dio hrvatskog gospodarstva promatrajući ih kroz kapital, ukupne prihode, izvoz, zaposlenost ili investicije. Kapital tih tvrtki predstavlja gotovo trećinu ukupnog kapitala u Hrvatskoj, dok je udio izvoza članova Udruge blizu 40 posto. Vladi su nedavno uputili 66 prijedloga koji bi stvorili povoljniju poduzetničku klimu i otvorili prostora za nova, povećana ulaganja stranih investitora. Udruga najhitnijim mjerama smatra uklanjanje pravne nesigurnosti, poreznu reformu te bolju dostupnost kapitala poduzetnicima. Posebno je važno provesti reformu javne uprave kako bi se smanjilo birokraciju

Udruženje stranih ulagača (FIC) osnovano je u siječnju 2012. godine, u namjeri da započnu konstruktivni dijalog s Vladom i drugim dionicima u Hrvatskoj o tome kako poboljšati nepovoljnu poslovnu klimu u Hrvatskoj, koja loše utječe na domaća i strana društva. Kao poslovno udruženje, FIC je odlučan pridonijeti stvaranju povoljnije investicijske i poslovne klime. To uvjerenje zasnovano je strukturi i snazi Udruge koja proizlazi iz veličine, važnosti, znanja i vještina najvećih društava

koja posluju u Hrvatskoj. Konkretno, to znači fokusiranje na osiguranje pravne predvidljivosti, učinkovite administracije, transparentnosti te podršku na nacionalnoj i lokalnoj razini – sve što je potrebno da Hrvatska krene naprijed i omogući poslovno okruženje koje će pružiti povoljnu klimu za društva koja već posluju na tom području, kao i da dokaže da je nudi pravu priliku za druga strana i domaća društva.

Značaj kompanija u stranom vlasništvu za hrvatsku ekonomiju sumiran je u sljedećoj tablici (kao postotni udio u ukupnom gospodarstvu)

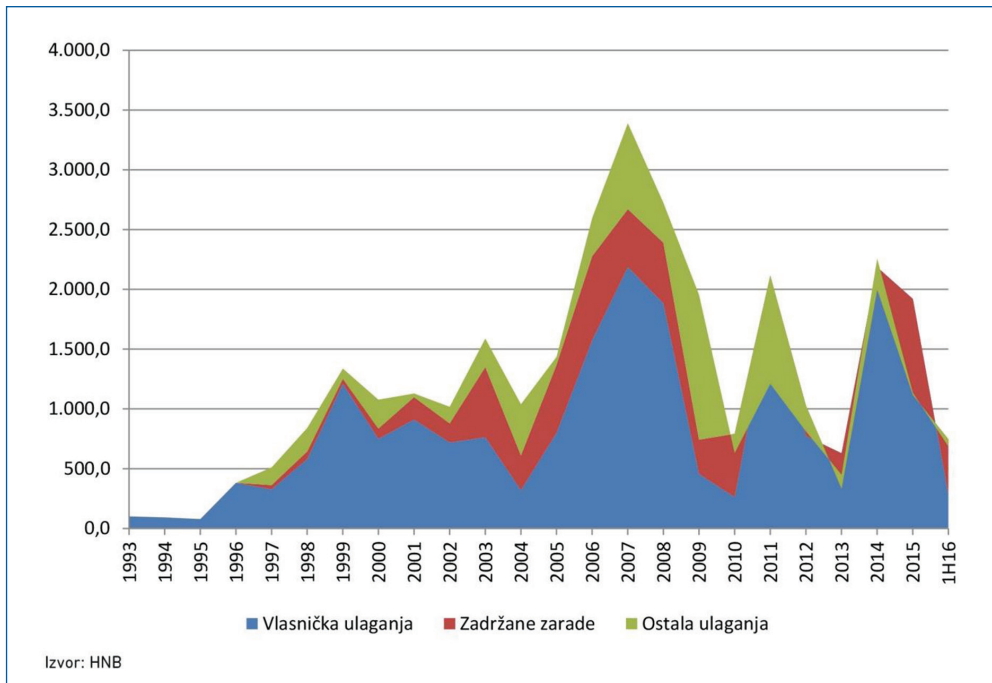
	2008	2010	2013	2014	2015
Kapital	26,9	27,9	27,4	27,7	27,9
Prihodi	19,5	18,0	17,4	16,6	17,3
Izvoz	34,3	35,9	37,4	38,2	39,4
Broj zaposlenih	14,1	14,4	15,8	15,9	15,4
Investicije	23,3	24,9	26,7	29,0	25,2

Izvor: Koristili smo FINA-inu bazu i BISNODE za izračun i agregiranje rezultata za društva koja imaju preko 50% stranog vlasništva (koje smo sumirali kao FDI kompanije) naspram ostalih aktivnih društava s više od 1 zaposlenog (koje smo sumirali kao ukupno gospodarstvo).

FIC vjeruje da su privlačenje stranih investicija i poticanje već prisutnih investitora na razvitak svog poslovanja ključni za rast hrvatskog gospodarstva na dugi rok. Strani investitori mogu igrati važnu ulogu u gospodarskom oporavku Hrvatske donoseći svježi kapital, visoku kvalitetu i standarde zaštite okoliša kao i *know-how*, inovativne tehnologije, otvaranje novih radnih mjesta te programe razvoja za zaposlenike. Stoga, FIC promiče zajedničke stavove svojih članova kako bi izrazili zajednički interes radi rješavanja izazova koji se pojavljuju ili bi se mogli pojaviti pri realizaciji stranih investicija. Isto tako, FIC je uspostavio komunikaciju s drugim stranim udruženjima ulagača kako bi izmijenili uobičajene prakse te pridonijeli jačanju gospodarstva u Hrvatskoj, kao i u regiji.

Izravna inozemna ulaganja (FDI) i međunarodna trgovina služe kao dva motora svjetskog napretka. Nominalni svjetski BDP se utrostručio od 1980. godine, robna razmjena je povećana šest puta, a FDI je 20 puta veći. Tijekom razdoblja od 1993. do 2014. godine, Hrvatska je akumulirala 29,4 milijardi eura FDI-a. Prema akumuliranom FDI per capita, Hrvatska je četvrta, iza Estonije, Češke, Mađarske, a ispred Slovačke.

Uloga FDI-a u rastu i razvoju zemlje domaćina je potvrđena kroz nekoliko empirijskih istraživanja, pogotovo u nedovoljno razvijenim gospodarstvima. U posljednjih 20 godina, priljev inozemnih izravnih ulaganja imao je bitnu ulogu u rastu proizvodnosti, proizvodnje, zaposlenosti i izvoza srednjoeuropskih tranzicijskih gospodarstava. Osim što predstavlja stabilan i dugoročan izvor kapitala, inozemna izravna ulaganja služe kao kanal za prijenos suvremene tehnologije te upravljačkih i organizacijskih znanja. Dodatno, putem inozemnih izravnih ulaganja, domaća gospodarstva su integrirana u tokove međunarodnog kapitala i trgovine. Pozitivni učinci inozemnih

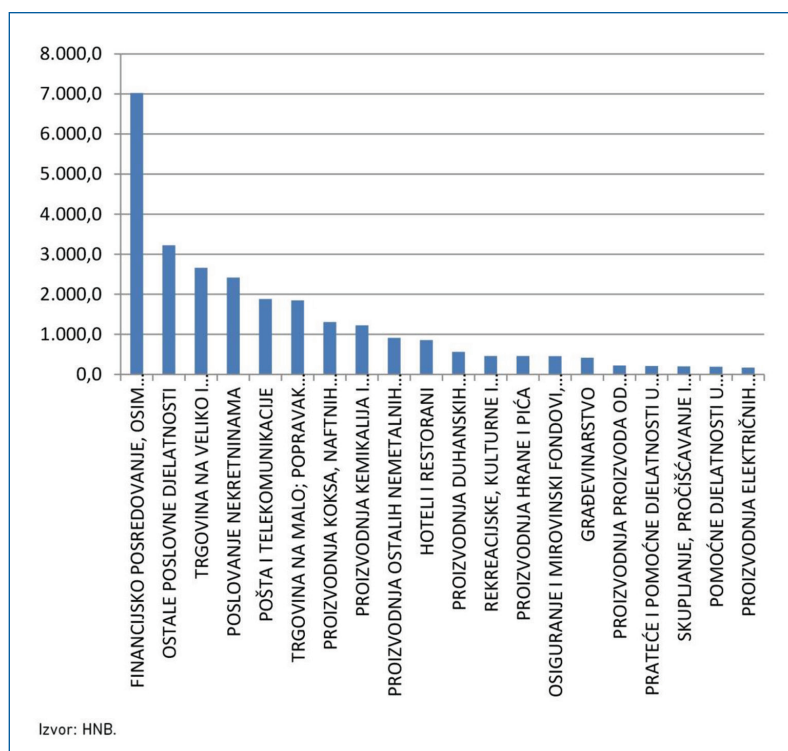

Slika 1. FDI u Hrvatskoj po godinama, milijuni eura

izravnih ulaganja nisu isključivo posljedica samo greenfield investicija. Prekogranična spajanja i akvizicije (M&A) koja uključuju naknadne investicije u nove tehnologije i reorganizacije poslovanja mogu imati jednako željene učinke na duge staze, posebno u tranzicijskim gospodarstvima sa zastarjelim proizvodnim kapacitetima. Uloga inozemnih izravnih ulaganja kao kanala za prijenos tehnologije te upravljačkih i organizacijskih znanja posebno je naglašena, kao i njihov neizravni utjecaj na konkurentnost, produktivnost i ulagačku aktivnost njihovih društava (efekt prelijevanja). Ovi učinci su značajniji za transfer tehnologije i produktivnosti za cjelokupno gospodarstvo nego formalni dogovori o transferu tehnologije.

Upozorenja „Bijele knjige“

Strani investitori su pretežito došli iz susjednih zemalja i zemalja s kojima Hrvatska tradicionalno posluje, kao što je Austrija (investirala 5,7 milijardi eura), Njemačka (2,8 milijardi eura), Mađarska (preko 2 milijarde eura), Italija (preko 1,5 milijarde eura) i Slovenija (preko 1,3 milijarde eura). No, tu je Nizozemska sa 6 milijardi eura FDI-a, Francuska s gotovo 1,4 milijarde eura FDI-a, Švedska, Belgija i Švicarska (svaka s oko pola milijarde eura FDI-a), koje nisu u prvih 10 zemalja s kojima Hrvatska trguje i nisu toliko upoznate s hrvatskim tržištem.

Slika 2. FDI u Hrvatskoj po sektoru, top 20 sektora, milijuni eura

Unatoč činjenici da je i nova Vlada jasno izrazila opredjeljenje za privlačenje stranih ulaganja na dobrobit hrvatskog gospodarstva, još uvijek postoje izazovi vezani za rad na hrvatskom regulatornom sustavu koji bi mogli dugoročno blokirati izravna strana ulaganja u Hrvatsku. U tom smislu, Udruga stranih investitora identificirala je (u nedavno objavljenoj „Bijeloj knjizi“) nepredvidljiv i nestabilan regulatorni okvir, nedostatak transparentnosti upravnih postupaka, nedovoljan kapacitet na nacionalnoj i lokalnoj razini te korupciju kao ključne prepreke za strana ulaganja u Hrvatskoj.

Najteži problemi u poslovnoj klimi s kojima se suočava Hrvatska mogu se – po mišljenju stranih investitora – sažeti u sljedeće kategorije:

1. Pravna nesigurnost – promjene u pravnom okruženju, mijenjanje pravila, neodgovarajuća provedba propisa EU,
2. Porezne obveze – česte promjene poreznog zakona, neujednačena rješenja različitih razina poreznih vlasti,
3. Parafiskalne naknade – broj dodatnih troškova koji se moraju platiti, bez jasne povezanosti s poslovanjem,

4. Javna uprava i pravosuđe – trajanje sudskih postupaka, ponekad potpuno različit tretman na lokalnim razinama od nacionalne,
5. Pitanja rada – krut i neadekvatan Zakon o radu,
6. Pristup financijskim sredstvima

Prema posljednjem izvješću Svjetskog gospodarskog foruma (WEF) – Globalni izvještaj o konkurentnosti, Hrvatska je malo popravila svoju poziciju, pomičući se sa 77. na 74. mjesto (od 138 zemalja uključenih u izvještaj). Unutar EU, međutim, samo Cipar (83.) i Grčka (86.) rangirani su lošije, dok je u širem istočnoeuropskom kontekstu Hrvatska bolje rangirana jedino u odnosu na Albaniju (80.), Crnu Goru (82.) i Srbiju (90.).

Hrvatska je poboljšala percepciju u 6 od 12 područja: makroekonomsko okruženje, visoko obrazovanje i dodatna edukacija, efikasnost tržišta dobara, efikasnost tržišta rada, veličina tržišta i poslovna sofisticiranost. Dok je percepcija institucija i infrastrukture nepromijenjena, Hrvatska bilježi pogoršanu percepciju u području zdravstva i primarnog obrazovanja, razvoju financijskog tržišta, tehnološkoj spremnosti te inovacijama.

Po područjima za Hrvatsku to izgleda ovako:

Globalni Indeks konkurentnosti	74
Subindeks A: Osnovni zahtjevi	68
Institucije	89
Infrastruktura	46
Makroekonomsko okruženje	84
Zdravstvo i primarno obrazovanje	66
Subindeks B: Pokretači efikasnosti	68
Visoko obrazovanje i dodatna edukacija	49
Efikasnost tržišta dobara	95
Efikasnost tržišta rada	100
Razvijenost financijskog tržišta	95
Tehnološka spremnost	47
Veličina tržišta	78
Subindeks C: Inovacije i sofisticiranost	92
Poslovna sofisticiranost	80
Inovacije	103

Ključni čimbenici zaokreta

Ono što posebno brine jest činjenica da je Hrvatska, u odnosu na prije deset godina, rangirana 23 mjesta niže (sa 51. na 74. mjesto). Ključni čimbenik zaokreta trebao bi biti pozitivan šok u produktivnosti privatnih poduzeća, što zahtijeva rezultate u najmanje četiri područja.

Prvo, unutarnju devaluaciju treba nastaviti, posebno kroz poreznu reformu i rezanje parafiskalnih nameta, uz pojednostavljenje poreznog sustava te širenje porezne baze, te modela za 'financiranje' iste.

Drugo, reforme na ponudbenoj strani ekonomije moraju biti u rasponu od daljnje fleksibilnosti tržišta rada i tržišta proizvoda i usluga, restrukturiranaj državnih tvrtki, državne administracije te olakšavanaj uvjeta poslovanja.

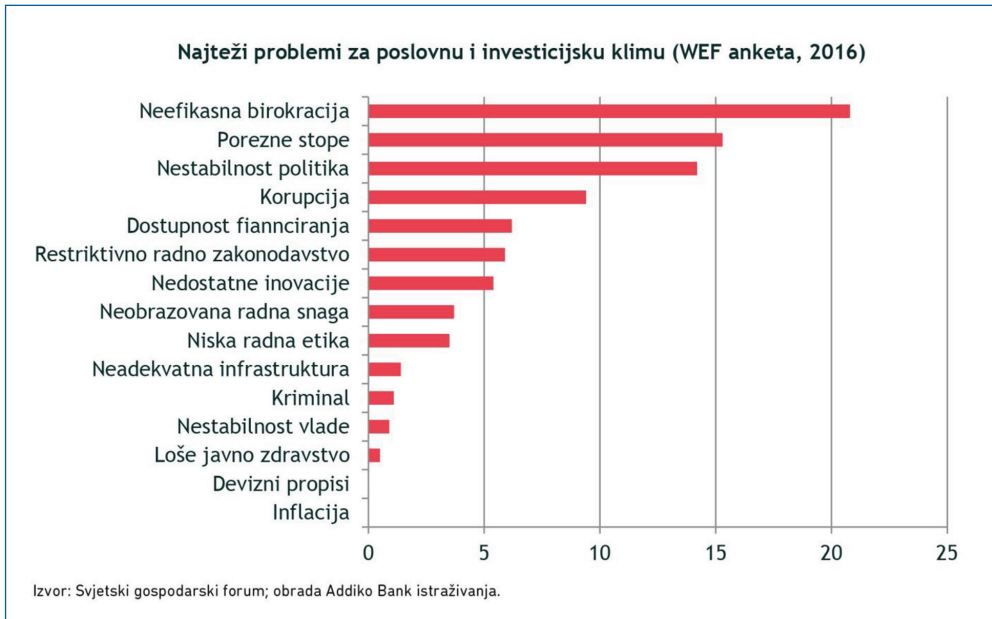
Treće, dok novi stečajni zakon skraćuje procedura prijave, važne promjene kako bi se ubrzalo rješavanje loših kredita još uvijek su u tijeku, poput ubrzavanja poreznog odbitka za otpis loših kredita te povećanja nadoknadivosti nenaplaćenih potraživanja.

Četvrto, vlasti bi trebale poticati financiranje malog i srednjeg poduzetništva te uključivanje istog u šira ekonomska kretanja, te ne-bankovne instrumente financiranja.

Ekonomске politike moraju biti izabrane razumno s minimalnim deflacijskim učincima te da ne stvaraju neizvjesnost koje prolongiraju investicijske odluke te susprežu potencijalnu stopu rasta, koja bi trebala biti iznad 2% za održivo kreiranje radnih mjesta. Još uvijek je enormna količina zakona i regulative koja se mijenja i donosi „zbog usklađivanja s EU“, iako smo ušli u EU prije tri godine. Sve to utječe na smanjenje profitabilnosti poslovanja. Iako su se tijekom 2014. godine smanjili neki neporezni nameti, neki novi su uvedeni, poput recertificiranja trgovačkih društava za protupožarnu zaštitu; povećanja komunalnih naknada (radi refinanciranja lokalne uprave radi prošlogodišnjeg poreznog rasterećenja srednjih dohodaka na nacionalnoj razini); te naknada za korištenje adresa. U pravosuđu se mijenja Zakon o sudovima koji bi trebao smanjiti broj sudova (što po nama neće povećati efikasnost, već još više produljiti trajanje sudskog procesa); te Zakon o stečaju koji objedinjuje predstečajni i stečajni postupak s olakšavanjem procedure stečaja – što smatramo da je jedini pozitivan pomak. U tom smislu, FIC još uvijek identificira nepredvidljivi i nestabilni regulatorni okvir, nedostatak transparentnosti administrativnih procedura, nedovoljni institucionalni kapacitet na nacionalnoj i lokalnoj razini te korupciju, kao ključne prepreke za inozemna ulaganja u Hrvatsku.

FIC smatra da se naglasak formuliranja i implementacije politike treba staviti na sljedeća pitanja kako bi se poboljšala operativna klima u Hrvatskoj i potaknuo doprinos investicija privatnog sektora gospodarstvu, zapošljavanju i rastu prihoda:

1. Razvoj održive strategije poticanja investicija i privlačenja inozemnih investicija.
2. Održavanje stabilnog i predvidljivog regulatornog okruženja kako bi se smanjila neizvjesnost i potaknule investicije, s posebnim naglaskom na stabilnost poreznog sustava i predvidiv rad Porezne uprave te ukinuti akte koji nisu u skladu sa stvarnošću konkurentnih tržišta.
3. Uspostaviti brze poslovne postupke kako bi se smanjili regulatorni administrativni troškovi poslovanja:

Slika 3. Mišljenje sudionika u WEF anketi o napretku u 6 najvažnijih područja investicijske klime

- a) pojednostaviti administrativnu proceduru za registraciju poduzeća i druge potrebne dozvole;
 - b) uspostaviti učinkoviti administrativni 'top-down' sustav koji bi bio u stanju provesti reforme i ispuniti očekivanja investitora u vezi administrativnih pojednostavljenja; c) razviti elektronički registar (pogotovo zemljišnih knjiga i drugih registara) na lokalnim i municipalnim razinama.
4. Poboljšati primjenu zakona u cijelom gospodarstvu, unaprijediti kvalitetu i vjerodostojnost inspeksijskih aktivnosti kako bi se zaštitili interesi poduzeća u skladu s njihovim obvezama i generirati pozitivno ozračje prema vlasti od strane svih relevantnih strana
 5. Promicati dobre odnose sa zainteresiranim stranama:
 - a) kod pripremanja procjena učinaka pojedinih propisa za novo zakonodavstvo koje utječe na poslovanje uključiti adekvatno poslovni sektor u proces;
 - b) poboljšati vremenski okvir za komunikaciju sa zainteresiranim stranama;
 - c) organizirati česte konzultacije s investitorima (odnosno, udruženja ulagača s Vladom).

Po mišljenju stranih investitora ključni faktor zaokreta u ekonomskoj politici trebao bi biti pozitivan šok u produktivnosti privatnih poduzeća.

Neto strana ulaganja – praktički na nuli

„Kad je riječ o ukupnim stranim ulaganjima, neto strana ulaganja – dakle, strana ulaganja u Hrvatsku minus ulaganja iz Hrvatske u druge zemlje, praktički su na nuli, a da su prije krize dosezale i do 4,5 posto BDP-a. u široj perspektivi Hrvatska nije usamljena u problemu privlačenja stranih investicija, ali stoji posebno loše kad su u pitanju greenfield investicije. Od nas je u tome slabija jedino Slovenija.“

Boris Vujičić, guverner NBH

Ukratko, strani ulagači se zalažu za mjere ekonomske i porezne politike koji bi imali rok od barem pet, a po mogućnosti i deset godina što bi povećalo zanimanje za strana ulaganja u hrvatsku privredu, a svakako pridonijelo stabilnosti tih ulaganja i stvaranju povoljne poduzetničke klime. U porukama Vladi izražavaju i svoje zadovoljstvo s pogledom na naredne godine:

„Vrlo smo optimistični glede hrvatskog turističkog sektora s obzirom na povećanje kapaciteta te kvalitete smještaja koji privlači turiste s većom potrošačkom moći. Također, bolja iskorištenost EU fondova mogla bi dati značajan poticaj poljoprivredi, energetici i građevinskom sektoru, dok pridruženje EU i zajedničkom tržištu donosi veliki potencijal sektoru za preradu hrane i pića. Nadalje, vidimo daljnje restrukturiranje u prerađivačkom sektoru u narednom razdoblju, dok potencijalni pozitivni rizici proizlaze iz planirane fiskalne reforme. U sektoru trgovine vidimo smanjenje profitnih marži zbog pojačane konkurencije i veoma visoke koncentracije tržišta“.

Mladen Fogec, predsjednik Udruge stranih ulagača, smatra da valja puno toga napraviti i promijeniti u ekonomskoj politici poticanja produktivnosti, inovativnosti i zainteresiranosti za investicije u Hrvatskoj. Prije svega, treba porasti spremnost na promjene i stalno prilagođavanje tim promjenama koje su svuda u svijetu.

Energetika

JANAF

Hrvatska u energetsom labirintu

Strateški ciljevi razvoja kompanija realizirat će se ulaganjima u nove projekte skladištenja, prilagodbom novim tržišnim zahtjevima, modernizacijom sustava i projektima energetske učinkovitosti i obnovljivih izvora energije. Već danas čak 78 posto poslovanja ostvaruje s inozemnim kupcima.

Piše: dr.sc. Dragan Kovačević¹

JANAF važan je strateški energetska infrastrukturalni sustav Republike Hrvatske, ali strateški je značajan i za opskrbu naftom država jugoistočne i srednje Europe već četrdesetak godina.

Kao operator naftovodno-skladišnog sustava kompanija se uspjela razvijati i u turbulentnim uvjetima naftnog tržišta, političkih i ekonomskih kriza. Danas, više nego jučer, utječe na sigurnost opskrbe naftom kako Hrvatske, tako i država jugoistočne i srednje Europe te pridonosi ostvarenju tog važnog cilja energetske politike i strategije Hrvatske i EU. Kompanija ima potencijal i mogućnosti da ostane strateški igrač

¹ Autor je predsjednik Uprave JANAF-a.

na domaćem i regionalnom naftnom tržištu u uvjetima dugoročnog trenda pada potrošnje nafte, ali i dalje uz veliku potrošnju nafte i njezin dominantan udio u potrošnji ukupne primarne energije sljedeća dva desetljeća i duže, kao i uz provedbu mjera u vezi s klimatskim promjenama i ostvarenjem Pariškog sporazuma o klimi.

Strateška pozicija JANAF-a u energetici Republike Hrvatske

JANAF d.d. je strateški važna energetska i gospodarska tvrtka u Republici Hrvatskoj i regiji, koja upravlja naftovodom kao suvremenim i učinkovitim sustavom transporta nafte za domaće i inozemne rafinerije. Posljednjih godina posebno je razvijena djelatnost skladištenja nafte i naftnih derivata što, uz transport nafte iz više uvoznih pravaca, dodatno utječe na povećanje sigurnosti opskrbe naftom i naftnim derivatima, ali i na poduzetničku snagu i uspješnost poslovanja kompanije.

Postanak i razvoj Jadranskog naftovoda (JANAF-a) usko je vezan s razvojem potrošnje i prerade nafte na području država jugoistočne (bivša Jugoslavija) i srednje Europe (članica EU). Izgrađen je za transport nafte iz smjera Omišlja 1979. s projektiranim kapacitetom od 34 milijuna tona transporta nafte na godinu (mtg), a za potrebe rafinerija u bivšoj državi (24 mtg) te korisnika u Mađarskoj, Slovačkoj i Češkoj Republici (10 mtg).

Naftovodni se sustav, nakon izgradnje prije 38 godina, kontinuirano dograđivao i modernizirao. Od 1989. na *dionici Gola-Sisak* nafta se može transportirati i *reverzibilnim pravcem*, tj. iz Mađarske/naftovoda Družba, što znači dodatnu sigurnost opskrbe za rafinerije koje od tada mogu uvoziti naftu JANAF-om iz dva smjera. Uz to, napravljena je i *dionica naftovoda Slobodnica - Donja Vrba*, pa se od 1999. cjelokupan transport nafte obavlja preko teritorija Hrvatske.

U 1995. godini za opskrbu INA Rafinerije nafte Rijeka izgrađen je *podmorski naftovod Omišalj-Urinj*. Danas je pri kraju (listopad, 2016.) gradnja i *podmorskog naftovoda otok Krk – kopno*, čime će se zamijeniti postojeći transport kroz Krčki most i ujedno povećati sigurnost transporta i opskrbe potrošača te zajamčiti zaštita okoliša. S istom svrhom provodi se kontinuirana tehničko-tehnološka i organizacijsko-upravljačka modernizacija naftovodno-skladišnog sustava te prilagodba zahtjevima korisnika,

70 posto prometa s inozemnim kupcima

U posljednjih pet godina tvrtka je povećala neto dobit za tri puta pa je tako nakon devet mjeseci 2012. kompanija imala 60 milijuna kuna neto dobiti, odnosno trećinu današnjeg rezultata, a prihodi su iznosili tek 300 milijuna kuna. Uspjeh leži u okretanju stranim kupcima, a ove je godine čak 70 posto prometa ostvareno u poslovanju s inozemnim kupcima.

standardima u vezi sa zaštitom okoliša, energetsom učinkovitosti, sigurnosti i zaštitom.

Novi razvoj JANAF-a i provedbu strategije diversifikacije poslovanja posljednjih godina obilježava znatno povećanje kapaciteta za skladištenje nafte za oko 70% (640.000 m³) i za 100% spremnika za skladištenja derivata nafte (100.000 m³).

Naftovodno-skladišni sustav JANAF-a sastoji se od:

- Cjevovoda dugačkog 622 km, instaliranog kapaciteta od 20 milijuna tona transporta nafte na godinu, uključujući i podmorski naftovod Omišalj – Urinj/RN Rijeka.

Sustav JANAF-a s cjevovodom i terminalima

- Pribvatno-otpremnih naftnih terminala u Omišlju, Sisku, Virju i Slavonskom Brodu s kapacitetima za skladištenje nafte od 1,540 mil. m³, od čega 1 mil. m³ na Terminalu Omišalj, 500.000 m³ na Terminalu Sisak i 40.000 m³ na Terminalu Virje;
- Pribvatno-otpremnih terminala u Omišlju i Zagrebu s kapacitetima za skladištenje derivata nafte od 202.000 m³, od čega 142.000 m³ na Terminalu Žitnjak, Zagreb i 60.000 m³ na Terminalu Omišalj.

Nafta se transportira za domaću INA-Rafineriju nafte Rijeka i za inozemne korisnike: Rafineriju nafte Brod u Bosni i Hercegovini, NIS-ove rafinerije u Srbiji, MOL-ove rafinerije u Mađarskoj i Slovačkoj (transport je obnovljen od 2013., odnosno 2015.), a predviđa se transport nafte i za češke rafinerije. Od 2013. nafta se ne transportira za INA-Rafineriju nafte Sisak koja prerađuje samo domaću naftu.

Od 1979. do kraja rujna 2016. transportirano je oko 212 mil. tona nafte, od čega je 60% za strane korisnike, što pokazuje pretežito međunarodni karakter naftovoda, posebno gledajući tona transportirane nafte. Najveći prosječni godišnji transport nafte od 7,9 milijuna tona bio je u razdoblju od 1986. do 1991. godine, a posljednjih godina transport nafte je oko 6-7 mil. tona s trendom rasta.

Posljednjih godina na trasu JANAF-a vratile su se rafinerije iz država srednje Europe (Slika 2.), strateški partneri JANAF-a još iz 1970-ih godina, a što je posljedica kako energetske politike EU, tako i izazova pred kojima su se našle rafinerije u uvjetima promjenjivog naftnog tržišta i posebno potrebe prerade više vrsta nafta radi postizanja boljih i profitabilnijih randmana proizvoda.

Povezanost JANAF-a s europskim rafinerijama i opskrbnim pravcima nafte

Zahvaljujući kontinuiranim dogradnjama i modernizaciji naftovodno-skladišnog sustava, te posljedično pouzdanom i sigurnom transportu i skladištenju, JANAF **pridonosi povećanju sigurnosti opskrbe naftom potrošača u Hrvatskoj i regiji** kao jednom od glavnih ciljeva energetske politike i strategije RH i EU, i to konkretno:

- pružajući mogućnost rafinerijama iz 6 država, s kapacitetom prerade nafte od oko 38 mtg (od čega domaće rafinerije 6,7 mtg) da **uvoze naftu iz dva smjera (Mediterrana i naftovoda Družba) i brojnih izvora (Bliskog istoka, Rusije, Afrike, kaspijske regije, SAD-a)**;
- izgradnjom kapaciteta i skladištenjem **obveznih zaliha nafte** od 480.000 m³ na terminalima Omišalj i Sisak te 100.000 m³ za **skladištenje obveznih zaliha**

derivata nafte na Terminalu Žitnjak u Zagrebu, koji je za te potrebe kupljen 2009. godine, moderniziran i dograđen.

Strateška uloga Terminala Omišalj i Terminala Sisak

Poseban strateški značaj u JANAF-ovu sustavu ima **Terminal Omišalj**. Gestratešku i geoprometnu poziciju tankerske Luke i Terminala Omišalj definira smještaj u jadranskom (omišaljskom) zaljevu, što omogućava jako dobru prometnu vezu s mnogim državama članicama EU i jugoistočne Europe, te s mediteranskim i crnomorskim (a time i kaspijskim) zemljama, Afrikom te Bliskim i Srednjim istokom, područjima u kojima se nalaze zemlje najveći proizvođači sirove nafte na svijetu, a odnedavno i naftnih derivata. Tome sigurno treba dodati i trgovanje na mediteranskom naftnom tržištu, koje lokaciju za skladištenje može naći na Terminalu Omišalj.

Primarna zona gravitacijskog tržište JANAF-a obuhvaća znatan dio područja zemalja srednje i jugoistočne Europe, osobito Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore, Slovenije, Italije, Mađarske i Austrije (nakon izgradnje konekcijskog naftovoda Bratislava-Schwechat), Slovačke i Češke. Sekundarna zona proteže se sve do Baltika na sjeveru (što potvrđuje prioritetni energetski koridor EU, Sjever-Jug, odnosno Baltik-Jadran), a kroz Njemačku i Poljsku nakon izgradnje konekcijskog naftovoda Kralupy (Češka)-Spergau (Njemačka).

Dakle, Luka i Terminal Omišalj važni su s aspekta svjetskih, posebice europskih tokova energenata, raspoložive prometne i energetske infrastrukture i objekata koji ih, zajedno s Republikom Hrvatskom, integriraju u regionalne i svjetske energetske koridore.

Uz prednosti gestrateškog i geoprometnog smještaja, tu su još prednosti koje nema većina svjetskih luka, a to su: dubina mora od 30 m na privezu, što omogućava uplovljavanje velikih tankera tipa VLCC i ULCC, kao i klimatološki i pomorski uvjeti koji pružaju uvjete za prekrcaj nafte 24 sata na dan tijekom cijele godine.

Budući su gotovo svi razvojni projekti koji bi se mogli realizirati na Terminalu Omišalj osjetljivi na pitanje zaštite okoliša, JANAF ulaže goleme napore i ulaganja u zaštitu okoliša te zaštitu i sigurnost ljudi i opreme. Polazeći od tih odrednica planira se i budući razvoj Terminala uz korištenje njegovih gestrateških, fizičkih, klimatoloških i ekonomskih prednosti, te primjenu najstrožih tehničko-tehnoloških standarda.

Također, za JANAF i hrvatsku naftnu industriju, strateški i geopolitički značaj ima i **Terminal Sisak** (Slika 3.) kao čvorište naftnih putova odakle se naftovod račva u tri smjera:

- istočnim krakom prema rafinerijama u Bosni i Hercegovini i Srbiji;
- sjevernim krakom prema rafinerijama u Mađarskoj, Slovačkoj i Češkoj, a preko te dionice prihvaća se nafta i iz pravca naftovoda Družba;

- kratkom dionica naftovoda do Rafinerije nafte Sisak, čime se rafineriji pruža mogućnost opskrbe iz dvaju uvoznih smjerova i brojnih izvora, tako da uz domaću naftu rafinerija ima velike mogućnosti i sigurnost opskrbe, ali i izbora jeftinije nafte za preradu.

JANAF kao dio strategija energetike i sigurnosti opskrbe EU

JANAF je prepoznat kao strateški naftovod sa skladišnim kapacitetima u projektu od interesa za Europsku uniju pod nazivom „Rekonstrukcije i povećanje kapaciteta postojećeg JANAF-a i mađarskog naftovoda Adria, koji povezuju hrvatsku luku Omišalj s južnom Družbom“, (skraćeno: Projekt *Naftovodi JANAF-Adria*). Projekt je, zajedno s još 6 projekata naftovoda, Europska komisija prihvatila ponovno 18. studenog 2015. godine i na drugoj Listi projekata od zajedničkog interesa EU-a.

Naftovodni projekti od zajedničkog interesa EU-a u srednjoistočnoj Europi

Nakon izgradnje novog naftovoda Százhalombatta - Šahy (2015), rekonstrukcije dijela naftovoda Adria (čime je uklonjeno usko grlo za transport nafte kroz Mađarsku) i moguće izgradnje novog naftovoda Bratislava - Schwechat, otvaraju se nove tržišne mogućnosti za transport nafte za rafinerije u Mađarskoj i Slovačkoj iz pravca naftovoda TAL (od Trsta) i za rafinerije u **Austriji iz naftovoda Družba i JANAF-a iz smjera Omišlja**. Realizacijom konekcijskih naftovoda između Češke i Njemačke otvaraju se novi opskrbeni pravci prema sjevernoj Europi i iz nje za sve spomenute države, među kojima i postojeće i potencijalne korisnike JANAF-a. Uz to, treba imati na umu da će svi ti naftovodi imati mogućnost reverzibilnog transporta prema rafinerijama u Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj, Hrvatskoj, Srbiji te Bosni i Hercegovini. Bitno je istaknuti da ključan čimbenik izbora pravca opskrbe rafinerija zemalja EU-a i regije neće biti **samo sigurnost opskrbe nego i manji troškovi**, što onda dovodi u pitanje raspoloživost i ekonomičnost korištenja reverzibilnih smjerova, ali i gradnje

nekih konekcijskih naftovoda. **U takvoj kompleksnoj situaciji mogućnosti izbora pravaca uvoza nafte JANAF ima konkurentskih prednosti zbog izgrađenosti infrastrukture i mogućnosti promptnog korištenja više pravaca i izvora uvoza nafte bez dodatnih većih ulaganja.**

Osim toga, zbog strateškog opredjeljenja Rusije prema azijskim tržištima i gradnje novih naftovoda prema istoku moglo bi se zaključiti da će slabjeti transport nafte naftovodom Družba II, što otvara dodatne prilike za veći transport JANAF-om iz pravca Omišlja.

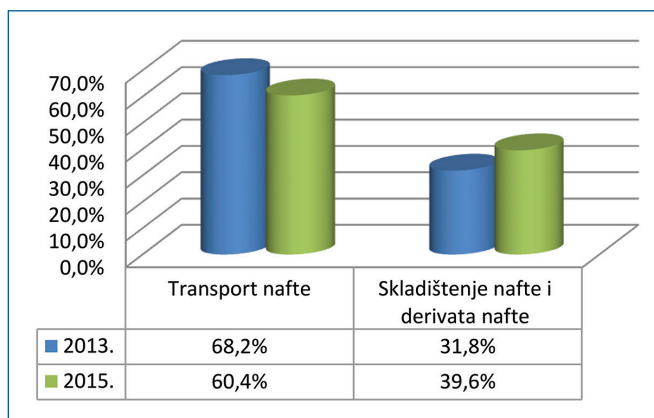
Dakle, pružanje mogućnosti rafinerijama da izaberu najpovoljniji pravac i izvore (vrste) opskrbe naftom jedan je od potencijala JANAF-a, što može osigurati bolje korištenje postojeće naftovodno-skladišne infrastrukture i naftnog koridora kroz Hrvatsku te stvoriti prilike za novi razvoj i rast.

Poduzetnički potencijal - jedan od čimbenika razvoja

Od 27. srpnja 1993. godine JANAF posluje kao dioničko društvo u većinskom državnom vlasništvu. Većinski dioničar JANAF d.d.-a (2016.) su državne institucije (78,50%), dio dionica drže INA d.d. (10,80%) i HEP d.d. (5,35%), a ostalo su manji dioničari. Kompanija JANAF je operator i vlasnik naftovodno-skladišnog sustava.

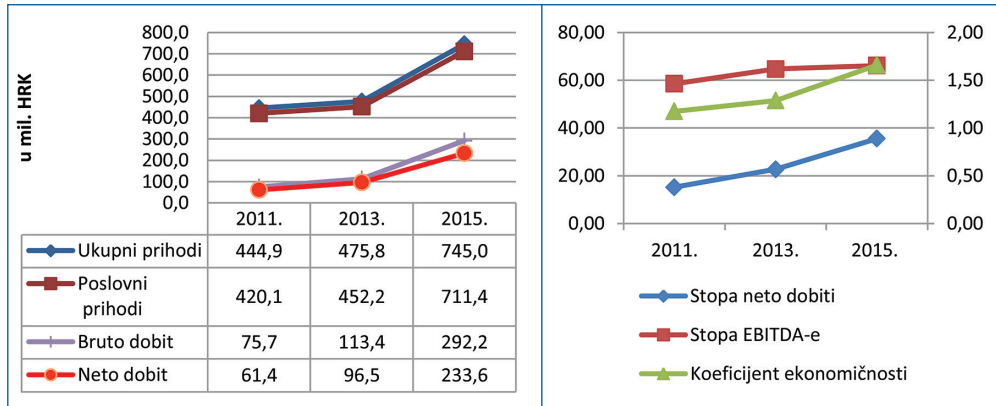
Dinamičan razvoj posljednjih godina ostvaren je uz znatne investicije od oko 2,250 mlrd. kuna (2007. – 2015.), posebno u kapacitete spremnika, modernizaciju sustava te sigurnost i zaštitu okoliša, ljudi i opreme, čemu je namijenjeno oko 35% ulaganja. Time su stvoreni uvjeti za siguran i pouzdan transport nafte i skladištenje nafte i derivata uz provedbu mjera zaštite okoliša, ali i uspješno poslovanje.

Ulaganja u spremnike omogućila su diversifikaciju poslovnih djelatnosti JANAF-a tako da je, uz transport nafte, skladištenje postalo važna djelatnost s udjelom od oko 40% u poslovnom prihodu tvrtke.

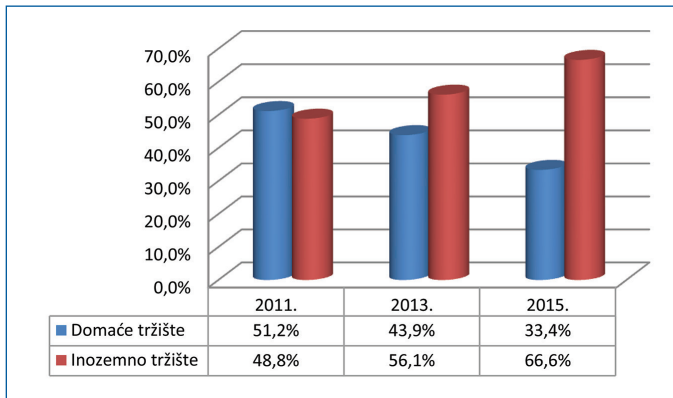
Udjeli poslovnih prihoda temeljnih djelatnosti u ukupnom poslovnom prihodu

Uz rast djelatnosti skladištenja, ali i transporta nafte, JANAF od 2015. godine ostvaruje rekordne prihode i dobit te iznadprosječne stope neto dobiti, EBITDE i ekonomičnosti poslovanja (Slika 6.).

Prihodi, dobit i pokazatelji uspješnosti u razdoblju 2011. – 2015.

Stratešku uloga JANAF-a u sigurnosti opskrbe energijom država jugoistočne i srednje Europe potvrđuje i rastuća izvozna aktivnost s oko 70% ostvarenog prihoda na inozemnim tržištima.

Udio poslovnih prihoda na domaćem i inozemnim tržištima u ukupnom poslovnom prihodu

Globalno, regionalno i hrvatsko naftno tržište - bitna odrednica razvoja

Poslovanje i razvoj JANAF-a događat će se i dalje u uvjetima promjenjivih cijena nafte, pada potrošnje nafte u EU, odnosno srednjoročno (do 2020.) umjerenog rasta, pa zatim (do 2030.) pada potrošnje u državama jugoistočne Europe koje uvoze naftu JANAF-om, ali i rasta uvoza derivata i količina poluproizvoda u preradi,

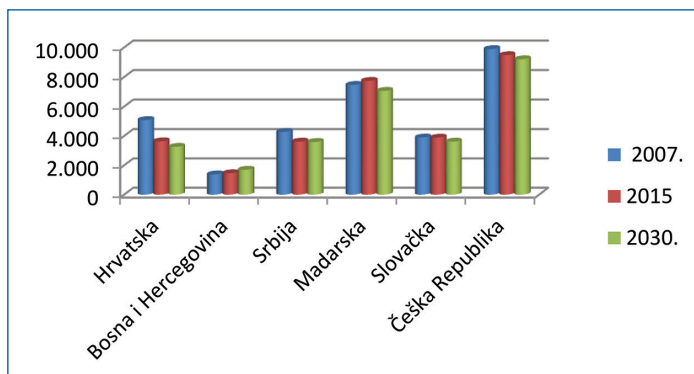
što će djelovati na smanjenje prerade (moguć umjeren rast samo u nekim državama) i oštru konkurentsku borbu rafinerija za tržište. Prognozirani rast potrošnje derivata u državama jugoistočne Europe (BiH, Srbija i Hrvatska) zasniva se na pretpostavci da će te države „morati ubrzati“ razvoj zbog znatno manje razvijenosti i učinkovitosti gospodarstva te nižeg životnog standarda u odnosu prema razvijenim državama Europe.

Udio nafte u ukupnoj potrošnji primarne energije u EU smanjit će se od 34,8% u 2015. na 33% u 2030., ali bi se i dalje trošile znatne količine nafte, oko 513 mil. tona u odnosu prema današnjih 580 mil. tona.

Potrošnja izvora primarne energije i nafte te uvoz nafte u EU

u 000 tona ekvivalentne nafte	2000.	2015.	2030.	2050.
Potrošnja primarne energije	1.726.888	1.666.601	1.554.387	1.491.621
Potrošnja nafte	660.025	579.805	513.151	487.684
Udio nafte u potrošnji primarne energije	38,2%	34,8%	33,0%	32,7%
Neto uvoz nafte i derivata	532.226	556.140	523.615	536.465

Što se tiče tržišta postojećih korisnika JANAF-a, dugoročno (do 2030.) se predviđa umjeren pad potrošnje, odnosno blagi rast (samo u BiH). Pritom se procjenjuje da će JANAF transportirati ukupne količine uvozne nafte za Hrvatsku, Srbiju i Bosnu i Hercegovinu, a do 20-ak posto uvoznih količina za MOL-ove rafinerije u Mađarskoj i Slovačkoj. Očekuje se i transport manjih količina (oko 5% uvoza) za rafinerije u Češkoj Republici. Potencijali značajnijeg rasta su u povećanju količina transporta nafte za Mađarsku, Slovačku (koje danas uvoze JANAF-om tek 10% posto ukupnog uvoza nafte, a ostalo iz naftovoda Družba) i Češku Republiku (koja predviđa uvoz manjih količina JANAF-om, ali već sada ima dva dobavna pravca uvoza, iz ruske Družbe i TAL-om iz Trsta).

Potrošnja nafte u državama korisnicama JANAF-a

Rekordni poslovni rezultati

Nakon devet mjeseci poslovanja Janaf i dalje niže rekorde. Neto dobit državne tvrtke koja je zadužena za prijevoz nafte i upravljanje naftovodima iznosila je 184 milijuna kuna i bila je 33,4 posto veća nego u prvih devet mjeseci 2015. ukupna dobit prije oporezivanja iznosila je 229 milijuna kuna, a Janaf će u državni proračun uplatiti gotovo 46 milijuna kuna. Rasli su prihodi Janafa za 9,2 posto, na 527 milijuna kuna, i to ponajviše kroz izvoz koji je rastao za više od 20 posto u odnosu na prošlu godinu. Istovremeno su smanjeni rashodi tvrtke.

JANAF je od 2013. izgubio transportne količine nafte za RN Sisak, a postoji prijetnja zatvaranja onih rafinerija na trasi naftovoda koje se do danas nisu modernizirale ili su to učinile djelomično. To potvrđuju i istraživanja konzultantske tvrtke AT Kearney, prema kojima 6 od 8 rafinerija u regiji jugoistočne Europe radi s tehnologijom ispod svjetske i europske prakse.

Postoje i drugi izazovi koji mogu utjecati na poslovanje i razvoj JANAF-a, primjerice:

- Rast uvoza derivata iz zemalja velikih proizvođača nafte u Europu, a koji može utjecati na smanjenje transporta nafte, ali i na povećanje skladištenja derivata;
- Sve stroži zahtjevi i povećani troškovi za ulaganja u zaštitu okoliša, zaštitu i sigurnost ljudi i opreme, s jedne strane, a stalni pritisci da se snize troškovi energije (pa tako i cijene transporta i skladištenja) s druge strane. Posljedica je smanjivanje potencijala za ulaganja, pri čemu treba imati na umu da ulaganja u projekte sigurnosti i zaštite ne donose prihod.
- Tretiranje naftovodnih (i općenito naftnih) projekata od zajedničkog interesa EU-a na drugačiji način od projekata plina i električne energije i nemogućnost njihova financiranja iz EU fondova, unatoč činjenici da i oni pridonose sigurnosti opskrbe energijom potrošača EU-a.

Ciljevi i projekti razvoja

Polazeći od potencijala kompanije JANAF i mogućnosti razvoja, ali i prilika i prijetnji iz okruženja, te ciljeva energetske politike Republike Hrvatske i EU, **strateški ciljevi razvoja JANAF-a su:**

- Povećanje sigurnosti opskrbe naftom i naftnim derivatima Hrvatske i država jugoistočne te srednje Europe (članica EU), uz poboljšanje sigurnosti transporta i skladištenja, zaštite okoliša, te zaštite i sigurnosti ljudi i opreme;
- Doprinos smanjenju emisije stakleničkih plinova i provedbi Pariškog sporazuma o klimi (koji stupa na snagu 4.11.2016.);

- Povećanje transporta nafte i skladištenja nafte i naftnih derivata, uz unaprjeđenje operacija i bolje korištenje postojećih kapaciteta te razvoj novih projekata;
- Povećanje profitabilnosti i učinkovitosti poslovanja, kao i vrijednosti tvrtke.

Realizacija ovih ciljeva razmatra se kroz nekoliko projekata, i to:

- **Podmorski naftovod otok Krk-kopno**, čija je gradnja pri završetku (listopad 2016.). Svrha projekta jest povećanje sigurnosti transporta i opskrbe naftom što će se postići zamjenom postojećeg protoka nafte kroz Krčki most transportom podmorskim naftovodom.
- **Nastavak modernizacije naftovodno-skladišnog sustava** (dogradnjom SCADA-e, elektroenergetskog sustava, GIS-a, sustava fizičke i tehničke zaštite), zatim kontinuirana ispitivanja, ocjene stanja, sanacije i rehabilitacije cjevovoda i spremnika, a sve kako bi se zajamčila bolja sigurnost i zaštita, te tako produžio i radni vijek;
- Gradnja spremnika za **skladištenje obveznih zaliha derivata nafte** čime bi se zamijenilo skladištenje u inozemstvu i povećala sigurnost opskrbe;
- Osnutak **Jadranskog centra za skladištenje nafte i naftnih derivata**.

Jačanje strateškog položaja JANAF-a, a time i Republike Hrvatske u regionalnim i međunarodnim tokovima energije, uz povećanje sigurnosti opskrbe RH i regije, dobilo bi svoju optimalnu energetska i gospodarska valorizaciju formiranjem *Jadranskog centra za skladištenje nafte i derivata* kao dijela projekta *Adriatic spot tržište nafte i naftnih derivata*, koji je u 2011., s još sedam projekata, prihvaćen u *Dunavskoj regionalnoj strategiji EU-a*.

Bitno je da već postoje infrastrukturne pretpostavke za projekt Jadranskog centra za skladištenje s obzirom na izgrađenu infrastrukturu na Terminalu Omišalj te kapacitete spremnika za naftu od 1 mil. m³. Uz to, u tijeku je gradnja dvaju spremnika za skladištenje nafte kapaciteta 160.000 m³ i spremnika za skladištenje derivata kapaciteta 20.000 m³ (uz postojećih 60.000 m³).

Također, razmatraju se mogućnosti daljnjeg razvoja spremničkih kapaciteta i to:

- Spremnika za naftu ukupnog kapaciteta 240.000 m³ (3 X 80.000 m³) na Terminalu Omišalj i 160.000 m³ (2 X 80.000 m³) na Terminalu Sisak (dobivene lokacijske dozvole);
- Spremnika za naftne derivate kapaciteta 80.000 m³ na Terminalu Omišalj i 60.000 m³ na Terminalu Žitnjak (dobivene lokacijske dozvole);

Provedba ovih projekata sagledava se kroz komercijalne ugovore o skladištenju s naftnim kompanijama i/ili državnim institucijama koje su ovlaštene za formiranje i držanje obveznih zaliha.

- Programi energetske učinkovitosti, projekti obnovljivih izvora energije, korištenje električnih vozila na terminalima.

Strateški ciljevi

JANAF je važan strateški energetska infrastrukturalni sustav Republike Hrvatske, ali ima i strateški značaj za opskrbu naftom država jugoistočne i srednje Europe, odnosno država članica EU-a, već četrdesetak godina.

Poslujući u uvjetima turbulentnog naftnog tržišta, političkih i ekonomskih kriza, JANAF je uspio odgovoriti tim izazovima, razvijati se i uspješno poslovati, osobito posljednjih godina.

Naftovodno-skladišni sustav JANAF-a je **potpuno je uklopljen u energetska / naftni sustav Europske unije i jugoistočne Europe, prepoznat kao strateški naftovod za opskrbu tih država i u projektu od zajedničkog interesa EU-a, Naftovodi JANAF-Adria.**

Djelatnosti transporta nafte te skladištenja nafte i derivata koje kompanija obavlja tržišne su djelatnosti izložene brojnim rizicima, ali i prilikama, te su **konkurentne na domaćem i na stranim tržištima što pokazuje izvozna orijentiranost kompanije i njezin uspješan poduzetnički profil.**

Izgrađenošću kapaciteta s pripadajućom infrastrukturom, sigurnim i pouzdanim transportom i skladištenjem te uspješnim poslovanjem sustav JANAF-a pridonosi **boljem vrednovanju geografskog (posebno pomorskog) i geostrateškog položaja Republike Hrvatske uz jačanje uloge regionalnog energetska / naftnog čvorišta kako za naftu, tako i za derivate.**

JANAF će i dalje pridonositi realizaciji ključnih ciljeva energetske politike i strategije Republike Hrvatske u vezi s **povećanjem sigurnosti opskrbe energijom**, tj. naftom i naftnim derivatima, i to daljnjim povezivanjem s blisko-istočnim, kaspiskim i afričkim izvorima nafte (i derivata) kao i europskom naftovodnom infrastrukturom i rafinerijama, što znači i **intenzivnije uključivanje Hrvatske u europske energetske tokove i integralno energetska tržišta Europske unije.**

Doprinos povećanju **sigurnosti opskrbe** sagledava se i u **povećanju skladištenja obveznih zaliha nafte i naftnih derivata** uz smanjenje količina skladištenih u inozemstvu.

Visokim i raznovrsnim ulaganjima u zaštitu okoliša, zaštitu i sigurnost ljudi i opreme JANAF također pridonosi ostvarenju **ciljeva i mjera zaštite okoliša i poboljšanja klime.**

Uz to, svojim **poduzetničkim aktivnostima** putem investicija, izvoza i uspješnoga poslovanja pridonosit će i dalje, kako energetska, tako i gospodarska razvoju Hrvatske, pritom koristeći raspoložive snage i mogućnosti, ali i prilike, te provodeći strategije rasta i diversifikacije djelatnosti.

Strateški ciljevi razvoja kompanije realizirat se ulaganjem u nove projekte skladištenja, prilagodbom novim tržišnim zahtjevima naftnih kompanija u vezi s transportom nafte i skladištenjem, modernizacijom sustava, zaštite okoliša, ljudi i opreme te projektima energetske učinkovitosti i obnovljivih izvora energije.

Signali

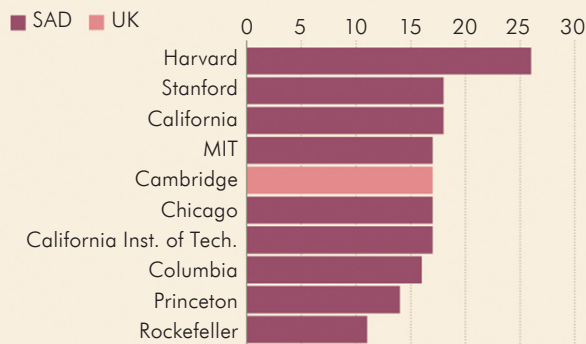
NOBELOVA NAGRADA

Nedostižna nadmoć američkih sveučilišta

Tko u mladosti ima ambicije da se u zreloj dobi domogne Nobelove nagrade (a nema talenta za rock-glazbu) u izboru mjesta školovanja svakako bi morao prednost dati američkim sveučilištima. Statistika, naime, kaže da je na području SAD smješteno devet od deset sveučilišta s najvećim brojem Nobelovih laureata. Od inozemnih visokih učilišta među Amerikance se uspio ugurati jedino britanski Cambridge, zauzevši peto mjesto. Zanimljivo je da među prvih deset nema slavnoga Oxforda, ali ni gotovo jednako glasovitoga sveučilišta Yale.

Broj Nobelovih nagrada prema školskoj pripadnosti

Vodeća sveučilišta (od 2001. do danas)

Izvor: Organizacija Nobelove nagrade

POVRATAK STARE TEHNOLOGIJE

Jedra pomažu motorima

U nastojanju da se smanji ispuštanje plinova staklenika, ali i poboljša brodski pogon, neki brodovlasnici počeli su ugrađivati djelotvorne rotore koji donose i uštedu goriva.

Stare tehnologije znaju se vratiti, kadšto na neobičan i neočekivan način. O tom, primjerice govori oživljavanje američkoga tržišta gramofonskih ploča, uporaba starih pisaaćih strojeva, stalna prijetnja povratka zračnih brodova i raširena upotreba vjetrenjača i električnih automobila. Najnoviji tehnološki hit mogao bi biti povratak jedara u plovidbi, ali ne na jedrenjacima nego na modernim trgovačkim brodovima sa snažnim motorima. Zapravo, zamisao o opremanju brodova jedrima kako bi im se pospješilo pogonsku snagu, odnosno uštedilo gorivo i smanjilo ispuštanje plinova staklenika, stara je gotovo cijelo stoljeće. Sada je zanimanje obnovljeno istraživanjem britanskoga javno-privatnog partnerstva Energy Technologies Institute (ETI) koje zagovara smanjenu uporabu fosilnih goriva među brodovlasnicima pripravnim da iskušaju rotore što ih pokreće vjetar na velikim trgovačkim brodovima. Plan je da se pripreme operativni podaci o tome je li rotor-jedro isplativa investicija. Ovisno o rutama, plovila bi tako mogla smanjiti potrošnju goriva 5 do 112 posto. Budući da se 90 posto svjetske trgovine odvija morem takva ušteda brzo bi mogla postati relevantna.

Prikladno za sporija plovila

Tip jedra za koji je zainteresiran (ETI) jest Flettnerov rotor. Demonstrirao ga je njemački aerokozmički inženjer Anton Flettner 1920-ih. Kada se na brod postavi divovski rotirajući cilindar izvlači energiju iz vjetra koristeći efekt Magnus, silu koja djeluje na tijelo što se vrti u zračnoj struji stvarajući pritisak na obje strane. Ta sila može pomoći brodu da brže plovi.

Rotorna jedra prikladna su za brodove koji plove sporije od 15 čvorova (28 km na sat) na trgovačkim rutama gdje vjetar puše bočno prema plovilu, kažu u ETI-u. za rotorno jedro: što je veći omjer brzine vjetra prema brzini broda to bolje. Općenito, rotor stvara jači potisak što je vjetrovitije i što brod sporije plovi.

Lagani kompozitni materijali

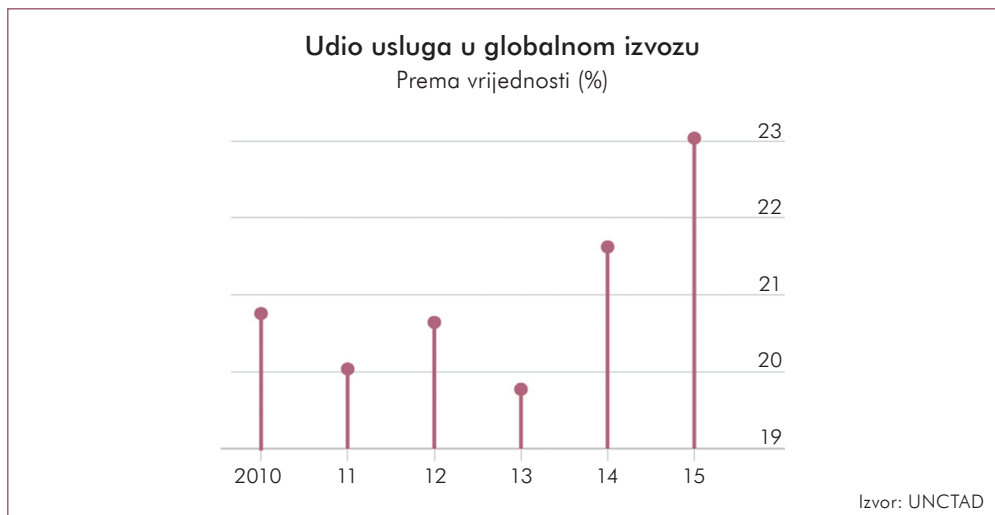
Flettner je 1924. ugradio dva 18,3-metarska rotirajuća metalna cilindra na prerađenom jedrenjaku Buckau koji je preplovio Sjeverno more i Atlantik. I drugi su brodovlasnici koketirali s tom tehnologijom. Energon, njemački specijalist za vjetrenu energiju, 2010. je lansirao brod sa četiri dvometarska rotorna jedra kao dopunu dizelskim motorima. Finska kompanija Norsepower, dopremila je 2014. trajektni brod Estraden, što prometuje između Nizozemske i Britanije, 18-metarskim rotornim jedrima. Drugi rotor ugrađen je na brod 2015. Norsepower računa da se polučuje energetska ušteda od 6 posto.

To i nije nekakav naročit učinak nakon krparenja s tehnologijom dulje od 90 godina. Ali pojava novih lakih kompozitnih materijala koji omogućuju da se rotori brže okreću, uz naprednu kompjutersku kontrolu koja može rabiti sofisticirane vjetrene senzore i satelitsko praćenje kako bi se stalno podešavali rotori, obećava da bi jedra opet mogla opsežnije zaploviti.

UNCTAD

Snažan porast izvoza usluga

Udio izvoza usluga na globalnoj razini lani je dostigao rekordnih 23 posto ukupne svjetske trgovine. Kako obrazlaže UNCTAD, trgovinska agencija UN-a, rast je uglavnom posljedica dvocifrenog pada cijena sirovina, prvenstveno nafte.

OECD

SAD i Izrael s najviše siromaha u prosjeku

Mnogi manje upućeni natjecatelji kvizova vjerojatno bi pali na pitanju koje zemlje Organizacije za ekonomsku suradnju i razvitak (OECD) imaju najviše stope siromašnih građana. Neočekivano su rekorderi Izrael i SAD. Prosječna je stopa siromaštva u zemljama te skupine 11 posto a najmanji je udio siromaha (tek nešto iznad pet posto) u Danskoj i Češkoj Republici. Na žalost, nije iznenađujući podatak da najveći udio u siromašnoj populaciji danas čine mlade osobe, koje su u toj ulozi zamijenile starije pučanstvo.

Nove knjige

Korupcija potkopava sustav

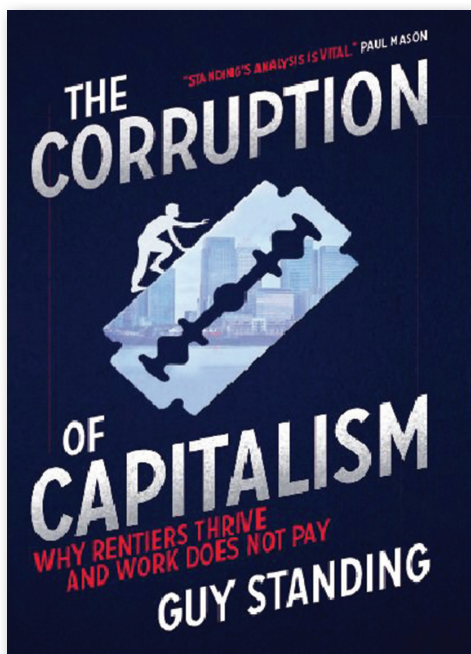
U knjizi *Korupcija kapitalizma: zašto rentijeri uspijevaju a rad se ne isplati* (The Corruption of Capitalism: Why Rentiers Thrive and Work Does Not Pay, izdavač Biteback) autor Guy Standing ponavlja kritiku što ju je na račun rentijerske kaste izricao John Maynard Keynes pa iako je u nekim pojedinostima nedorečen, razložno ukazuje na nužnost reforme postojećih institucija.

U samo jednom danu ovogodišnjega rujna kapitalizam kakvog poznajemo dobio je tri udarca iz posve neočekivana smjera. Mario Draghi, predsjednik Europske središnje banke, Christine Lagarde, operativna direktorica Međunarodnog monetarnog fonda i Donald Tusk, predsjednik Europskog vijeća, optužili su sustav koji čuvaju da zane-maruje sigurnost najslabijih članica.

Kad spomenuta trojka istaknutih zagovornika ekonomskoga liberalizma – a svi su zaposleni u institucijama koje se smatraju dijelom nedodirljive elite – kritiziraju kapitalizam onda je to reakcija političkoga raspoloženja u 2016. takvo

je raspoloženje dovelo do toga da je Ujedinjeno Kraljevstvo okrenulo leđa Europskoj uniji i do širokoga uspona antiglobalizacijskoga političkog pokreta diljem svijeta, naročito u SAD-u, gdje je Donald Trump protekcionizam promicao kao okosnicu svoje predsjedničke kampanje.

Prvi put nakon rušenja Berlinskoga zida sustav koji se stvara i čuva i uz pomoć Draghija i njegovih kolega na sličnim dužnostima, pred ozbiljnom je prijetnjom. Ne samo oni koji su na vlasti nego i golemi dijelovi biračkoga tijela strahuju od onoga što bi moglo uslijediti.

Obespravljenost građana bez imovine

Nova knjiga pod nazivom „Korupcija kapitalizma: Zašto rentijeri uspijevaju a rad se ne isplati“ pokušava objasniti zašto nam je tako kako jest. Autor Guy Standing, profesor na fakultetu orijentalnih i afričkih studija Londonskog sveučilišta – instituciji poznatoj po suprotstavljanju „liberalizmu“ karakterističnom za središnje ekonomsko mišljenje. Iako mu je perspektiva ljevičarska, mnoge autorove zamisli o poboljšanju sustava – kao što je sveopći osnovni dohodak – gdje svi građani dobivaju od države redovnu plaću, radili ili ne radili – privukli su veliku pozornost zagovornika srednje struje. Uzgred rečeno, Švicarci su nedavno na referendumu odlučno odbacili mogućnost financiranja lijencina koji ne žele zasukati rukave, nego bi živjeli na račun marljivih.

Knjiga je objavljena u pravo vrijeme pa iako u dijelovima zastranjuje, predstavlja zanimljivo štivo. Standing objašnjava kako je kapitalizam korumpiran pri čemu je sigurnost mnogobrojnih oslabljena da bi ojačali oni koji drže najveći dio društvenoga bogatstva. Kako objašnjava, danas imamo rigidan sustav koji obespravljuje one bez mnogo imovine. Ponavlja kritiku što ju je na račun rentijerske klase izricao John Maynard Keynes, ponajviše onih koji žive od dohotka na imovinu, uključujući patente i autorska prava te investicije. Kao i Keynes, Standing se zalaže za nestanak rentijera, smatrajući da je sustav što su ga oni sačinili nedjelotvoran i uvelike nekorektan. One na društvenom dnu autor naziva prekarijatom (kovanica po uzoru na proletarijat, a mogla bi se prevesti kao neosigurani) što ga čine radnici najviše izloženi neizvjesnostima tipičnim za sadašnje razdoblje rentijerskog kapitalizma, koji njeguje globalizacija.

(Ne)sporna autonomija

Autor razlaže kako je promovirana rentijerska klasa na uštrb ostalih. U nekima od argumenata uočljive su slabosti. Za njega autonomija središnjih banaka u uspostavljanju monetarne politike koju smatraju korisnom pokazuje kako malo kontrole ima golema većina ljudi nad financijskim silama. Ali propušta spomenuti da jedan od razloga neovisnosti koja im je dodijeljena jest činjenica što je kontrola vlada nad kamatnim stopama bila dovela do dvocifrene inflacije u razvijenim privredama 1970-ih i početkom 1980-ih. Utrka cijena – a visoke kamatne stope trebale su ih sta-

viti pod kontrolu – imala je poguban efekt na najranjivije dijelove društva.

Standing je najdalekovidniji kada piše o radnim uvjetima kada se podaci koriste za promatranje i kontrolu radne snage, uz vrlo malo zaposleničkih prava. Pri kraju knjige autor, bivši zaposlenik Međunarodne organizacije rada, piše da je današnja ranjivost „prekarijata“ sutrašnja ranjivost svih. U tomu je vjerojatno potpuno u pravu. Kao što priznaju i oni koji su pomogli u njegovu stvaranju, sustav u sadašnjem obliku

nije održiv. Na godišnjem okupljanju MMF-a u listopadu svi su govornici u prvi plan stavljali sustav s više uključenih, a manje isključenih. Trebalo bi se nadati da će se neke od Standingovih zamisli ostvariti te da će se sustav reformirati prije nego bude kasno. Uostalom, sviđao li nam se kapitalizam u sadašnjem obliku ili ne – s obzirom na neke od političkih sila koje su u usponu u raznim dijelovima svijeta – nije teško zaključiti da bi mogao slijediti mnogo pogubniji sustav od postojećeg. (MR)

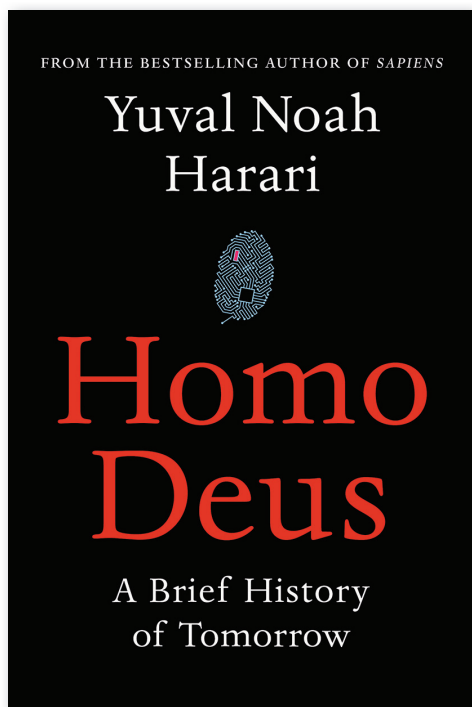
Izazovi trećeg milenija

U knjizi „Čovjek bog: kratka povijest sutrašnjice“ (Homo Deus: A Brief History of Tomorrow, autor Yuval Noah Harari, izdavač Harper, 440 str.) pisac podsjeća da je čovjek uspio staviti pod kontrolu stare neprijatelje – kugu, glad i rat – te da se mora suočiti s novim podjednako opakim izazovima.

Yuval Noah Harari objavio je prije pet godina knjigu „Sapiens“ (Znalci) u kojoj je razmatrao prošlost. Češljajući 70.000 godina ljudske povijesti autor knjige pokušao je pokazati da nema ničega posebnoga u ljudskoj vrsti, nikakvih božanstvenih prava ili jedinstvene ljudske iskričavosti. U usponu čovjeka jedinu važnu ulogu odigrala je slijepa ruka evolucije. Taj je uradak završio mišlju da je priča o homo sapiensu možda pri kraju. U svojoj novoj knjizi „Homo Deus“ (Čovjek bog) izraelski

povjesničar pokušava dokučiti budućnost.

U novom istraživačkom zamahu Harari tvrdi da su stari neprijatelji čovječanstva – kuga, glad i rat – sada pod kontrolom. „Prvi put u povijesti više ljudi umire od prejedanja nego od gladi, više ih strada od starosti nego od zaraznih bolesti i više ih počini samoubojstvo nego što ih ubiju vojnici, teroristi i kriminalci zajedno“. Izazovi trećeg milenija bit će kako polučiti besmrtnost, sreću i

božanstvenost, potonje u smislu jačanja ljudskih fizičkih i spoznajnih sposobnosti iznad biološkog mjerila.

Elitna kasta homo sapiensa

To bi se moglo činiti kao dobra vijest, ali autor ima osebujan način promatranja. U sve većoj mjeri ljudi će prepuštati radna mjesta, poslove i odluke strojevima i algoritmima. „Beskorisne mase“ potisnute u stranu takvim razvojem tražit će „sreću“ pomoću droga i prividne stvarnosti. Samo će superbogat ubirati stvarnu nagradu od novih tehnologija, dominirajući evolucijom, uz pomoć inteligentnih zamisli, redigirajući svoje genome i možda se spajajući sa strojevima. Harari predviđa elitnu kastu homo sapiensa koja će se razviti u nešto neprepoznatljivo: homo

deusa (čovjeka boga). U tom novom vrlom svijetu ostatak će čovječanstva biti prepušten nečemu nalik na „neandertalskoga lovca na Wall Streetu“.

Hararijevo je proročanstvo zaprepastujuće, ali daleko od toga da bi bilo novo. Zanimljiviji je način na koji on utemeljuje svoja nagađanja o tehnologiji u kontekstu razvitka liberalne demokracije. Autor upozorava da su tijekom velikog dijela povijesti ljudi vjerovali u bogove. To je njihovu svijetu pribavilo kozmički poredak. Ali zatim je znanost počela čovječanstvu davati moć i sredstva da potisne u stranu značenje religije. Egzistencijalnu je prazninu popunila nova religija, tj. humanizam koji čini svetim život, sreću i snagu homo sapiensa, piše autor. „Savez“ humanizma i znanosti definirao je moderno društvo: potonje pomaže ljudima da ostvare ciljeve prvoga.

Slobodni čovjek – izmišljena priča?!

Ali znanost o životu sada potkopava slobodnu volju i individualizam, što su temelji humanizmu. Harari opisuje znanstvena istraživanja koja po njegovu mišljenju dokazuju da je „slobodni pojedinac tek izmišljena priča što su je sročili biokemijski algoritmi“. Kako čovječanstvo spozna je da je slobodna volja iluzija te da vanjski algoritmi mogu proreći ljudsko ponašanje, Harari vjeruje da će liberalna demokracija propasti. Što će je nadomjestiti? Možda tehno-religija kao što je „dataizam“ koji sve iskazuje u obliku obrade podataka pri čemu je vrhunska vrijednost protok informacija. U tom kontekstu homo sapiens je prilično neimpresio-

van algoritam, osuđen na zastarijevanje – ili na poboljšanje.

Iako Hararijeva knjiga sadrži podosta zanimljiva štiva, ipak je to nedovoljno uvjerljivo s podosta nezadovoljavajućeg

uopćavanja. Obilno koristi izraze kao što su biotehnologija, nanotehnologija i umjetna inteligencija, ali nedovoljno duboko zalazi u njihov sadržaj. (MR)

Povijest nije kuharica...

U knjizi *Europa – Borba za nadmoć od 1453. do danas* (Europe – The struggle for Supremacy 1453 to the Present, izdavač MATE d.o.o., Zagreb, 653 str.) autor Brendan Simms na originalan način iznosi priču o kontroverznoj i stalno promjenjivoj geopolitici starog kontinenta.

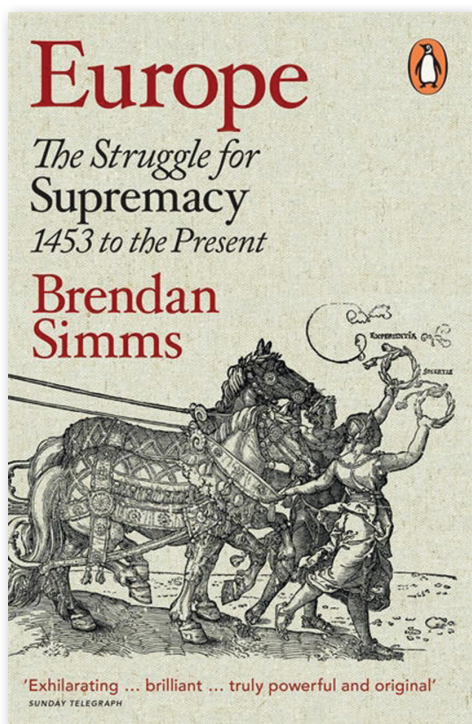
Knjiga Brendana Simmsa, profesora povijesti međunarodnih odnosa na sveučilištu u Cambridgeu pokrila je više od 500 godina europske povijesti. Raspravlja o desecima prošlih ratova, intervencija i reformskih pokreta. Predstavljene su vrlo različite političke jedinice, osobnosti i kulture – od Svetog Rimskog Carstva, preko apsolutizma, parlamentarne vlasti Trećeg Reicha do Europske unije. Međutim unatoč svim razlikama u vremenu i prostoru ponavljaju se iste geopolitičke teme. Temeljno pitanje uvijek je bilo hoće li Europa biti ujedinjena ili pod dominacijom jedne sile.

U jezgri europske povijesti nalazi se zagonetka. U većem dijelu svijeta čovječanstvo je stvorilo goleme političke okvire, ili drevne (kao u Kini) ili

moderne (kao u Sjedinjenim Državama). Čini se da su raširena carstva, kraljevstva i republike predstavljali normu. Nasuprot tome Europa je ostala kaotična i rascjepkana, s time da je svaki ozbiljan pokušaj sjedinjavanja kontinenta (Karla V, Napoleona i možda sada Europske unije) bio onemogućen.

Središnje je pitanje Njemačka, područje koje do danas ostaje veliki pokretač Europe. Njezino bogatstvo, stanovništvo i središnji položaj pretvorili su je u primamljiv cilj grabežljivca, a u razdobljima njezine moći prijetnjom za ostatak kontinenta.

Simmsova knjiga prenosi veoma mnogo podataka o povijesti Europe od sredine 15. stoljeća do danas, ali često i osobne stavove autora o razvitku

i ujedinjenju Starog kontinenta. Nakon opsežno dokumentirane analize događanja kroz proteklih 560 godina autor postavlja nekoliko pitanja:

Hoće li Europa pronaći zajedničko stajalište u odnosu na nove trendove u arapskom svijetu, prema Ruskim ambicijama na Istoku i porastu kineske moći, ili će se raskomadati na svoje sastavne dijelove? Hoće li Europljani i dalje razmatrati EU kao moderno Sveto Rimsko Carstvo, koji im omogućuje lakši suživot, ali nema sposobnost učinkovite zajedničke akcije. Ili će zaključiti da se svi ti problemi mogu svladati samo

uspostavom novog ustavnog rješenja, prema modelu koji su prvi put razvili Angloamerikanci u osamnaestom stoljeću: moćne unije, utemeljene na zajedničkim dužnostima s jakim središnjim ustanovama odgovornim izravno izabranom parlamentu te na zajedničkoj odbrani od zajedničkih neprijatelja? U zaključku knjige, Simms iznosi pitanje; „hoće li Europa biti ujedinjena ili pod dominacijom jedne sile“. Njemu je i dalje „središnja zona“ Njemačka, te je zaključio da će odluke o jačoj uniji ili o konfederaciji (što ne prihvaća) odlučiti stavovi Njemačke.

Treba dodati da su ovi stavovi uglavnom odraz autorovih političkih pozicija. U jednom svom komentaru na televiziji, Simms je to sažeo ovako: zemlje u EU trebale bi napustiti svoje suverenitete, prihvatiti engleski jezik i razvijati jedinstvenu i snažnu vojsku kako bi EU postala svjetska sila..

Naslov ovog teksta „Povijest nije kuharica koja nudi provjerene recepte“ Simms je stavio za moto svog zaključnog poglavlja. „Ona poučava prema analogijama, ne prema pravilima. Ona može osvjetliti posljedice akcija u usporedivim situacijama, ali svaki naraštaj mora za sebe otkriti koje su situacije u biti usporedive“.

Moto čiji je autor Henry Kissinger bit će i korisna poruka čitateljima ove zanimljive knjige o europskoj povijesti i budućnosti.

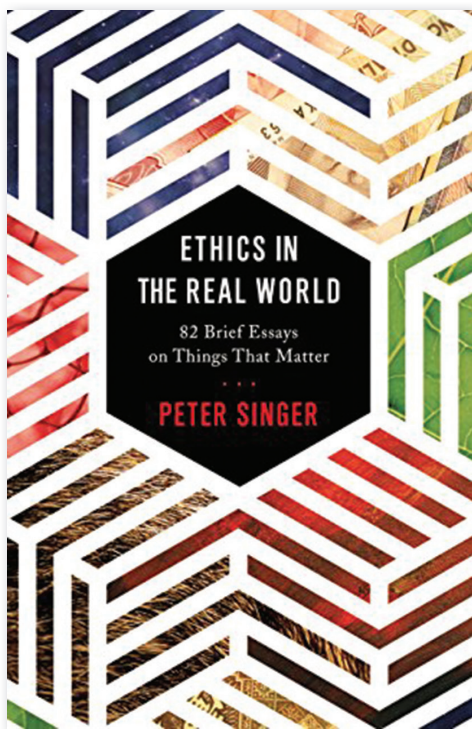
Objektivna etička istina

U knjizi „Etika u stvarnom svijetu: 82 kratka eseja o važnim pojedinostima“ (Etica in the Real World: 82 Brief Essays of Things That Matter, izdavač Princeton University Press, 355 str.) autor Peter Singer na originalan način razmatra različite etičke teme, uključujući pravo na eutanaziju.

Peter Singer, filozof o moralu i profesor biotehnoških znanosti na Sveučilištu Princeton napisao je više knjiga iz struka kojima se bavi, uz ostalo „Oslobađanje životinja“ („Animal Liberation“) u kojoj je globalnom pokretu za prava životinja dodao intelektualni „štih“.

Njegova je najnovija knjiga „Etika u stvarnom svijetu: 82 kratka eseja o važnim pojedinostima“ (Etica in the Real World: 82 Brief Essays of Things That Matter, izdavač Princeton University Press, 355 str.). Kao što i sam naslov sugerira to je zbirka rasprava od kojih je malo koja duža od tri ili četiri stranice. Predstavlja pristupačan uvod u djelo filozofa koji vjerojatno ne bi smatrao izraz „pristupačan“ uvredljivim. On i sam u uvodu naglašava kako „sumnja da sve što se ne može jasno izreći vjerojatno nije jasno ni zamišljeno“.

Unatoč kratkoći njegovih rasprava on u njima ne izbjegava razmatrati velika pitanja o moralu, uključujući možda najkrupnije od svih: mogu li se dati objektivno istiniti odgovori na pitanje kako čovjek mora djelovati? U razmatranju knjige (bolje rečeno, knjižurine) pod naslovom „O onomu što je

važno“ koju je napisao filozof Derek Parfit, dakle kolega mu po struci, Singer njegovih 1.400 stranica destilira na samo tri stranice. To mu je bilo dovoljno da jednako jasno kaže kako moralno prosuđivanje zaista može biti istinito ili lažno.

Interesi iznad fetusovih

Ipak, većina Singerove knjige bavi se gorućim suvremenim pitanjima uključujući pobačaj (tvrdi da su interesi svjetsnog, racionalnog bića iznad fetusovih, koji tek u budućnosti ima potencijal da postane samosvjestan), o dobrovoljnoj eutanaziji (koju podržava) i o važnosti sprečavanja katastrofalnih posljedica klimatskih promjena.

Jedno od najzanimljivijih eseja jest prethodno neobjavljeno razmatranje u kojem profesor Singer potiče čitatelje da se u mislima prisjete na siromašne, na purane koji su žrtve gozbi prigodom Dana zahvalnosti. Prsa standardnog američkog purana toliko su se povećala zbog selektivnoga uzgoja da se ne mogu pariti. Autor opisuje kako tisuće takvih spolno onemogućenih purana radnici podvrgavaju masturbaciji, dok ženke umjetno osjemenjuju koristeći se cijevi zračnoga kompresora. Singer preporučuje da se za obrok prigodom Dana zahvalnosti poslužuje vegetarijanska hrana ili da se barem pribjegava uzgoju purana na skuplji ali humaniji, tradicionalan način.

Drži se onoga što propovijeda

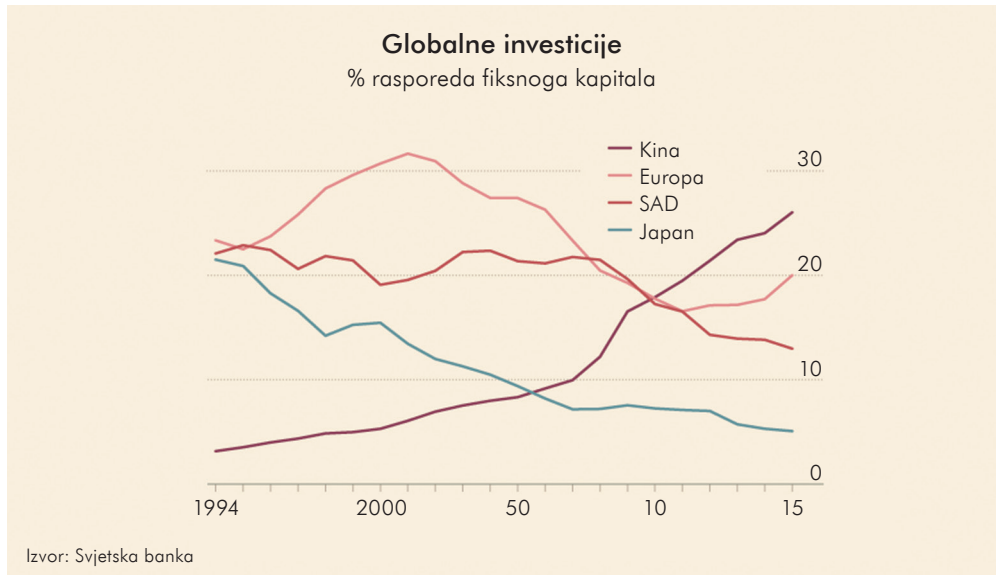
Bili suglasni s njim ili ne, Singer se pridržava onoga što propovijeda. Nije okusio meso dulje od 40 godina, a 1996. bio je (neuspjeli) kandidat australskih „zelenih“ za senat. Jedan od njegovih eseja iz 2012. hvali zabranu Europske unije za primjenu baterijskih kaveza za nesilice. On i neki njegovi istomišljenici pridonijeli su protestima koji su doveli do uvođenja zabrane. Među najboljim su esejima u ovoj zbirci oni koji pokazuje kako Singer prihvaća mogućnost da je pogriješio u prosudbi. U „Čvrstom zagovaranju zlatne riže“ priznaje da „niti jedna od katastrofalnih posljedica“ od kojih su strahovali „zeleni“ nije nastala zbog genetički modificiranih usjeva te da bi neke od GM kultura možda mogle odigrati važnu ulogu u korist javnoga zdravlja u eri klimatskih promjena, takva priznanja mogu iskazati samo oni filozofi koji su uistinu veliki, a ne samo slavni. (HL)

Indikatori

Udio globalnih investicija

Sredinom 1990-ih SAD, Japan i zemlje koje danas sačinjavaju eurozonu imali su podjednake omjere globalnih investicija, malo više od 20 posto. U međuvremenu je Japan znatno skresao svoja ulaganja u inozemstvu, osjetno je posustao i SAD, a na vrh je izbila Kina sa spektakularnim investicijama diljem planeta.

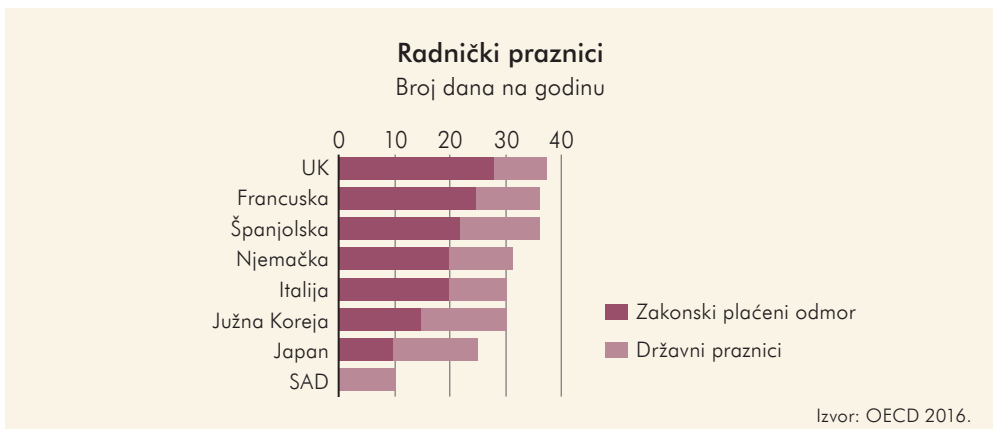
Gustoća naseljenosti

Azija je najnaseljenije područje u svijetu, s oko 142 osobe po četvornom kilometru, što je više nego dvostruko u odnosu na globalni prosjek. Afrička gustoća stanovništva udvostručena je u dvadeset godina i kontinent je sada naseljeniji nego Europa i Latinska Amerika.

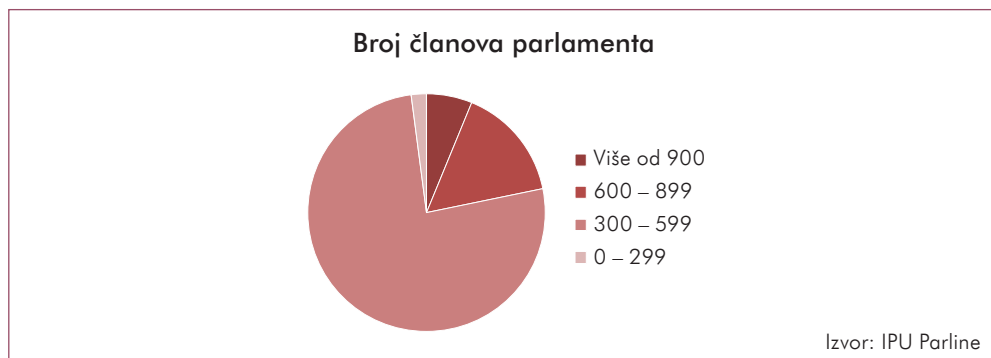
Radnički praznici

Većina razvijenih zemalja, s izuzetkom SAD-a, zaposlenicima omogućuje plaćeni odmor od minimalno 20 radnih dana na godinu, što se protegne i na 30-ak dana uračunaju li se državni praznici te ponegdje vjerski blagdani. Osim Amerikanaca s dugim odmaranjem ne mogu se pohvaliti ni Japanci, dok su radnici u Južnoj Koreji u relativno povoljnom položaju zahvaljujući velikom broju državnih praznika, a ne velikodušnosti poslodavaca. U UK-u javni blagdani ne moraju biti plaćeni.

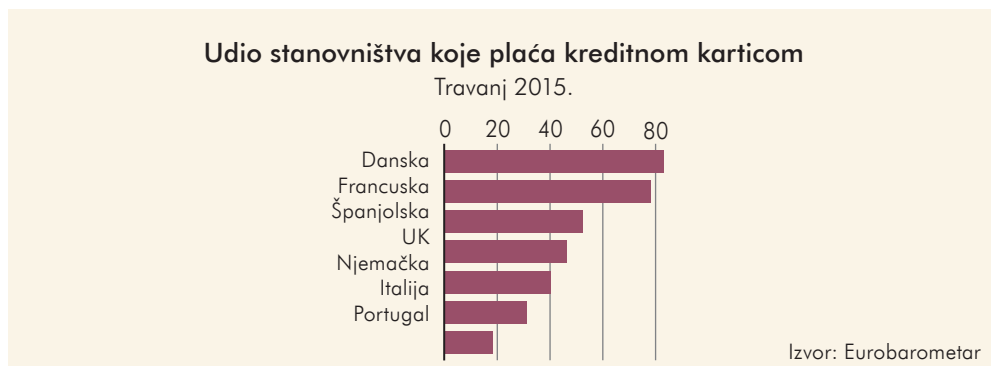
Raspored zemalja po broju članova parlamenta

Predstojeći talijanski referendum uključuje reforme za smanjenje broja senatora u parlamentu od 315 na 100, kao i kresanje birokracije koja kroji zakone. Talijanski parlament s 945 zastupnika i senatora ubraja se među četiri najbrojnija u svijetu. I u Hrvatskoj se bez prestanka obećava ograničavanje broja administracije, od lokalne do državne koja je pogotovo preglomazna uzme li se u obzir naš broj stanovnika. Vjerojatno će se još dugo obećavati...

Nemaju svi kreditne kartice

Unatoč posvemašnjoj informatizaciji, čak i u razvijenim dijelovima svijeta popriličan broj stanovnika nema kreditne kartice. Velike su razlike među članicama Europske unije. U Danskoj više od 80 posto građana plaća račune uz pomoć kreditne kartice, nešto manje u Francuskoj, dok je takvih jedva 50 posto u Španjolskoj, manje od 50 u Ujedinjenom Kraljevstvu i Njemačkoj, a u Italiji i Portugalu manje od 30 posto.

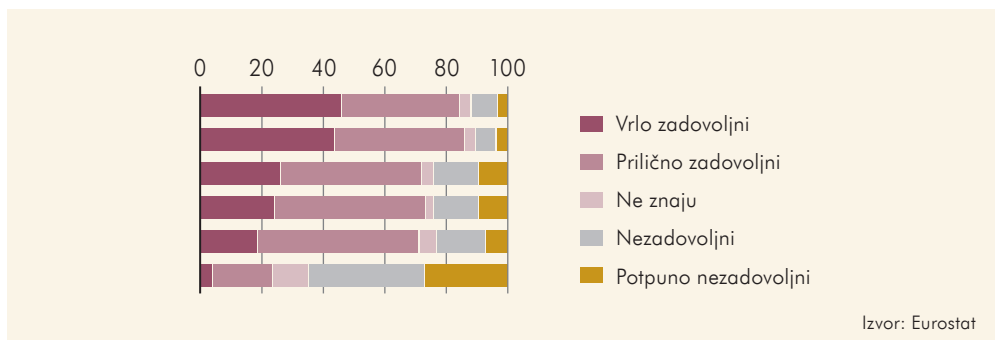

„Zeleni hoteli“ – konkurentska prednost

Turizam je jedan od najvažnijih pokretača razvoja gospodarstva u svijetu. Pravilno pozicioniranje na dinamičnom i konkurentnom turističkom tržištu uvjetovano je praćenjem suvremenih trendova kroz koje se identificiraju kretanja potražnje, nove tržišne prilike, područja mogućih ulaganja i infrastrukturne potrebe. Novi trendovi moraju na temelju intelektualnog kapitala i informacija pretvoriti prirodne preduvjete u konkurentske prednosti temeljene na inovacijama radi multipliciranja profita. „Zeleni hoteli“ kao dobri primjeri novih trendova u turizmu predstavljaju priliku kvalitativnog preoblikovanja hrvatske smještajne ponude radi očuvanja okoliša, privlačenja zahtjevnijih turista, produženja turističke sezone i turističke valorizacije cjelokupnog prostora RH.

(Ne)zadovoljstvo javnim prijevozom

Više od četiri na svakih deset osoba u Berlinu i Londonu zadovoljno je kvalitetom transportnih sustava svojih gradova. Znatno je manji omjer zadovoljstva u drugim gradovima, Madridu, Parizu, Bruxellesu i Rimu.

Izdavači: ZAGREBAČKA INICIJATIVA, Zagreb, Petrićeva 7
Zaklada Konrad Adenauer
Seniko studio (suizdavač)

Glavni urednik: Ante Gavranović

Urednik: Franjo Žilić

Izlazi kvartalno

e-mail: info@inicijativa.com.hr
tajnik@inicijativa.com.hr

Priprema: Seniko studio, Zagreb

Tisak: Tiskara Zelina, Zelina

Tiskano u 475 primjeraka

ISSN 1848-140X

Cijeli sadržaj ove publikacije može se vidjeti na:

<http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-4-2016>

Cijele sadržaje nekih ranijih brojeva možete vidjeti na:

3-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2016>

2-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2016>

1-2016: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2016>

4-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-4-2015>

3-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-3-2015>

2-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-2-2015>

1-2015: <http://issuu.com/st-1-2015-online/docs/perspektive-1-2015>

Konrad
Adenauer
Stiftung

Ovaj primjerak je besplatan, zahvaljujući financijskoj podršci
Zaklade Konrad Adenauer, Zagreb

